

доставят услуги с по-добро качество на базата на вътрешни и външни фактори на развитие.

3. Каква е съществуващата структура на операторите, предоставящи услуги, според големината, формата на собственост и др. показатели, които ги характеризират, позволява ли ефективното предоставяне на услуги и пазарно развитие на отделните дружества в условията на силно регулиран пазар.
4. Кои са онези фактори, които в най-голяма степен предопределят състоянието на отделните дружества, предоставящи услуги във водния сектор.

3.1. Анализ на дейността на ВиК дружествата

3.1.1. Методологически основи

Анализът на ВиК дружествата, който е разработен за периода 2007 – 2009 г., съдържа следните основни части:

- Основни характеристики на ВиК дружествата.
- Анализ на институционалния капацитет на дружествата, предоставящи услуги във водния сектор.
- Анализ на ефективността на ВиК дружествата въз основа на DEA анализ.
- Анализ на финансовото състояние на ВиК дружествата.

Анализът на институционалния капацитет на дружествата, предоставящи услуги във водния сектор, обхваща анализ на вътрешните промени в управлението и функционирането на ВиК дружествата и оценката им за готовността да изпълняват задълженията си по Закона за регулиране на водоснабдителните и канализационните услуги. В разработката е прието под институционален капацитет на едно ВиК дружество да се разбира съвкупност от вътрешни за дружеството характеристики, фактори и условия, които му позволяват успешно да изпълнява всичките си функции на воден оператор. Освен това, изследването черпи опит от функционирането на други ВиК извън страната, което позволява допълнително да се осветят съществуващите постижения и проблеми в сектора.

Анализ на ефективността на ВиК дружествата чрез метода на DEA анализ (Data Envelopment Analysis или Анализ с обхват на данни). С този метод се определя нивото на ефективност на ВиК компаниите в България, представляващи основен участник във водния сектор в България, както и кои са основните стратегически фактори, обуславящи постигнатите нива на производителност.

Анализът на тенденциите, финансовото състояние и DEA анализът са извършени за извадка от ВиК дружества, като броят на дружествата, попадащи в извадката, е 50, което се обуславя от достъпа до налична информация. В случаите, когато видът на показателите позволява, при представянето на резултатите и формулирането на изводите е търсено групиране на друже-

АНАЛИЗ НА ДЕЙНОСТТА НА ДРУЖЕСТВАТА, ПРЕДОСТАВЯЩИ УСЛУГИ ВЪВ ВОДНИЯ СЕКТОР

3. Анализ на дейността на дружествата, предоставящи услуги във водния сектор

Анализът на дейността на дружествата, предоставящи услуги във водния сектор, е организиран така, че да даде отговор на следните въпроси:

1. Кои са операторите, предоставящи услуги във водния сектор, и какво е тяхното финансово състояние като самостоятелни дружества или част от други структури.
2. Какъв е капацитетът на дружествата да развият дейността си и да завоюват по-добри пазарни позиции и/или да пре-

ствата по някакъв принцип, който най-често е формата на собствеността, тъй като тя е тясно свързана и с тяхната големина. В други случаи дружествата са ранжирани по стойностите на показателите и са анализирани причините за тяхното позициониране.

Анализът на финансовото състояние на ВиК дружествата включва:

– Анализ на тенденциите в развитието на следните финансово-счетоводни показатели за дружествата: (1) нетекущи и текущи активи; (2) нетекущи и текущи пасиви; (3) планирани и реално изпълнени инвестиции; (4) приходи и разходи за дейността; (5) текущ финансов резултат след данъчно облагане; натрупани печалби/загуби от изминали години. За целта е използван набор от разнообразни финансови и статистически методи за анализ.

– Анализ на финансовото състояние на дружествата въз основа на следните групи показатели:

○ Показатели за рентабилност: коефициент на рентабилност на приходите от продажби; коефициент на рентабилност на собствения капитал; коефициент на капитализация на активите.

○ Показатели за ефективност: коефициент на ефективност на приходите; коефициент на ефективност на разходите.

○ Показатели за финансова стабилност/автономност: коефициент на финансова автономност; коефициент на задлъжнялост.

○ Показатели за ликвидност: коефициент на обща ликвидност и коефициент на бърза ликвидност.

За целите на анализите ВиК дружествата са разпределени по райони за басейново управление на база населението, обслужвано от едно дружество. Това разпределение на населението показва, че обслужваното население на 44 дружества попада само в един район за басейново управление на водите. Дружествата, обслужващи предприятия, са причислени към този район за басейново управление на водите в зависимост от местонахождението на съответната инфраструктура. За дружествата, чието обслужвано население попада в повече от един район, бе прието, че те ще бъдат причислени към този район, в който живее най-голям процент от обслужваното от тях население.

Информационните източници, които са използвани за изготвяне на анализите на дейността на ВиК операторите, обхващат:

– Справка от интернет страницата на ДКЕВР за броя и имената на ВиК дружествата в България с одобрени бизнес планове и цени. Въз основа на тази справка е определен базовият брой на ВиК дружествата, за които следва да се набира информация за изследването. В хода на процеса по набиране на информацията са идентифицирани още две ВиК дружества – „ВиК“ – ООД, гр. Стрелча, и „Квачевци 96“ – ЕООД, които нямат одобрени цени и бизнес планове от

ДКЕВР, а последното дружество към момента е в процес на ликвидация. Поради тези причини тези дружества не са включени в анализа.

– Справки от интернет страницата на ДКЕВР за цените на услугите, предоставяни от ВиК дружествата в страната.

– Решения на ДКЕВР за определяне на цените на услугите, предоставяни от ВиК дружествата в България, с източник интернет страницата на ДКЕВР.

– Информация от НСИ за: брой на обслужваните селища от всяко ВиК дружество, количество на фактурираната вода и т.н.

– Бизнес планове на ВиК дружествата за периодите 2006 – 2008 г. и 2009 – 2013 г. От тях за целите на анализа е извлечена следната информация: форма на собствеността на дружествата, вид на предоставяните услуги, брой и имена на водоснабдителните системи, равнище на загубите по водоснабдителната система, брой служители, планирани инвестиции и др.

– Специални проучвания, анализи, интервюта, социологическо проучване с мениджъри на ВиК дружества и събиране и обработване на информация от ВиК дружества както по повод на подготовката на Стратегията, така и във връзка с изпълнение на други проекти във ВиК отрасъла на страната.

– Годишни счетоводни отчети на ВиК дружествата за 2007 г., 2008 г. и 2009 г. Източник на тази информация е интернет страницата на Търговския регистър към Агенцията по вписванията. Счетоводните баланси и отчетите за приходите и разходите са основният източник на финансова информация за анализа на дейността на ВиК дружествата. Пълнотата на информацията от този източник, както и някои специфики на ВиК дружествата, на практика предопределя извадката от дружества, с която е работено в рамките на настоящото изследване. Анализът на наличната информация показва, че:

○ ВиК дружества, като „Лукойл Нефтохим Бургас“ – АД, „ПСОВ Лeko Ко“, гр. Радомир, „ПРО“ – ЕАД, Лозенец, „Лайтхаус Голф Ризорт“ – АД, „Вики Инвест“ – ООД, „Екопроект – С и Верила Сървиз“ – АД, не формират самостоятелни годишни финансови отчети, а са включени към отчетите на предприятието, което обслужват. Това не позволява извършването на коректен финансов анализ на тези дружества.

○ ВиК Брезник е общинско дружество, което стопанисва един язовир и една пречиствателна станция за питейни води и дейността му е свързана с продажба на вода на ВиК Перник. Дружеството не поддържа ВиК мрежа, т.е. то не е „типично“ ВиК дружество и в тази връзка съпоставката му с другите дружества няма да бъде аргументирана.

Поради описаните специфики е възприет подходът тези дружества да бъдат изключени от финансовия анализ, но те са разгледани в раздела, представящ описание на ВиК отрасъла в България. Финансовият анализ обхваща извадка от 56 дружества.

3.1.2. Обща характеристика на ВиК дружествата

Прието е, че началото на централизираното проучване, проектиране, изграждане и експлоатация на водоснабдителни съоръжения в страната се поставя със Закона за благоустройството на населените места, който е приет през 1897 г. През 1940 г. се създават първите общински ВиК предприятия с предмет на дейност проучване, проектиране, строителство и експлоатация на ВиК системи и събиране на такси за вода. Строителството на водоснабдителни съоръжения се извършва със средства на общините и облагане на населението.

Преди 1989 г. се извършват няколко по-значителни промени в състава и структурата на институциите, които са натоварени с функции по управление на този отрасъл. Като краен резултат се оформя структура, която се състои от 27 ВиК предприятия, отговорни за предоставяне на услуги по водоснабдяване и канализация в 27-те съществуващи тогава окръга на страната и едно общинско ВиК, натоварено със същите функции за гр. София. С проучвателни и проектантски функции на ВиК съоръжения в цялата страна е натоварена специализирана организация – институт „Водоканалпроект“, София. През целия този период управлението на предприятията от отрасъла е централизирано. То се извършва от специализирана дирекция към Министерство на строителството, архитектурата и благоустройството. Финансирането на развитието на ВиК мрежата също се осъществява централизирано за всички предприятия от отрасъла.

След началото на прехода към пазарна икономика в страната започват да се извършват по-радикални промени във ВиК отрасъла. През 1989 г. се закриват СД „ВиК“ към министерството, институтът „Водоканалпроект“ и стопанските предприятия „ВиК“. Техни правопримемници стават „Водоканалинвест“ – ЕООД, София, което поема инвеститорските функции в отрасъла, и „Водоканалинженеринг“ – ЕООД, София, което отговаря за проектирането на ВиК системи. На общините се дава право да образуват собствени общински фирми, които могат да излизат от състава на регионалните ВиК предприятия. След две години това право се отнема на общините.

В резултат на трансформация на предприятията от отрасъла в търговски дружества през 1995 г. се оформя структура на отрасъла, която се състои от 29 държавни ЕООД-та и 14 общински фирми, 10 от които са със смесени комунални дейности.

С подписаното Споразумение между правителството на страната и Световната банка за реализацията на проект за институционален капацитет и модернизация на ВиК дружествата (известен още като проект „Воден заем“) през 1995 г. се поставя условие тези дружества да станат държавно-общински, като държавата прехвърли безвъзмездно на общините 49 % от дяловете си.

През 1995 – 1999 г. започва процес на преобразуване на 22 ВиК дружества, които участват в проекта „Воден заем“ от държавни в държавно-общински с 51 % държавно и 49 % общинско участие. Дяловете между общините се разпределят пропорционално на броя на населението в тях и не съответстват на стойността на изградената ВиК инфраструктура на територията им. До 2000 г., когато беше прекратен този процес на преобразуване на собствеността, бяха създадени 16 дружества с държавно-общинска собственост, която бе разпределена в съотношение: 51 % – държавна, и 49 % – общинска собственост.

С приемане на Закона за регулиране на водоснабдителните и канализационните услуги¹ през 2005 г. всички ВиК дружества приеха статута на ВиК (водни) оператори. Това стана пряко, по силата на самия закон, чийто чл. 2, ал. 1 гласи: „ВиК оператори са всички предприятия с предмет на дейност извършване на ВиК услуги“.

В регулирането на ВиК отрасъла освен МРРБ участват още и следните централни държавни институции:

- Министърът на околната среда и водите отговаря за управлението на водните ресурси и разпределението им между отделните потребители. Басейновите дирекции към МОСВ издават разрешения на водните оператори за водоползване и за заустване на пречистените води в съответния водоприемник.

- Министърът на здравеопазването отговаря за контрола върху качеството на питейните води чрез бившите регионалните инспекции по опазване и контрол на общественото здраве (РИОКОЗ), сега регионални здравни инспекции (РЗИ).

- Държавната комисия за енергийно и водно регулиране утвърждава бизнес плановете и съответно цените на услугите, предоставяни от ВиК дружествата, съгласно Закона за ВиК услугите.

Съгласно данните на ДКЕВР в България оперират 64 дружества с одобрени бизнес плановете и цени, които предоставят услуги, свързани с водоснабдяване, канализация и пречистване на отпадъчни води. Още две дружества – ВиК, Стрелча, и „Ковачевци 96“ – ЕООД, функционират и съответно предоставят подобен род услуги, без да имат одобрени от ДКЕВР бизнес плановете и цени на услугите. Основната информация за ВиК дружествата в страната е представена в следващата таблица.

¹Закон за регулиране на водоснабдителните и канализационните услуги, в сила от 20.01.2005 г., обн., ДВ, бр. 18 от 25 февруари 2005 г.; изм., ДВ, бр. 30 от 11 април 2006 г.; изм., ДВ, бр. 65 от 11 август 2006 г.; изм., ДВ, бр. 102 от 19 декември 2006 г.; изм., ДВ, бр. 102 от 28 ноември 2008 г.; изм., ДВ, бр. 47 от 23 юни 2009 г.; изм., ДВ, бр. 93 от 24 ноември 2009 г.

Таблица 3.1. Основна информация за ВиК дружествата в България

№	В и К оператор	Собственост	Община собственик (при % на общинска собственост)	Брой обслужвани селища през 2009 г.	Район за басейново управление на водите	Брой обслужвано население през 2009 г.	Предоставяни услуги		
							водоснабдяване	отвеждане на отпадъчни води	пречистване на отпадъчни води
1	„ВиК – Батак“ – ЕООД, гр. Батак	100 % общинска собственост	Батак	3	ИБРБУВ ²	6 366	x	x	
2	„ВиК“ – ЕООД, гр. Белово	100 % общинска собственост	Белово	7	ИБРБУВ	8 819	x	x	
3	„ВиК“ – ЕООД, гр. Берковица	100 % общинска собственост	Берковица	17	ДРБУВ ³	17 944	x	x	
4	„ВиК“ – ЕООД, гр. Благоевград	100 % държавна собственост (МРРБ)		97	ЗБРБУВ ⁴	206 732	x	x	x
5	„ВиК – Бебреш“ – ЕООД, гр. Ботевград	100 % общинска собственост	Ботевград	11	ДРБУВ	33 584	x	x	x
6	„Инфрастрой“ – ЕООД, гр. Брацигово	100 % общинска собственост	Брацигово	7	ИБРБУВ	10 346	x	x	
7	„Водоснабдяване“ – ЕООД, гр. Брезник	100 % общинска собственост		0 (Дружеството притежава язовир и ПСПВ и продава вода на ВиК, Перник)	ЗБРБУВ	0	x		
8	„ВиК“ – ЕАД, гр. Бургас	100 % държавна собственост		241	ЧРБУВ ⁵	420 601	x	x	x
9	„Бързийска вода“ – ЕООД, с. Бързия	100 % общинска собственост	Берковица	1	ДРБУВ	1 503	x		
10	„ВиК“ – ООД, гр. Варна	51 % държавна собственост и 49 % общинска собственост	Аврен – 1 %; Аксаково – 2 %; Бяла – 1 %; Варна – 35 %; Ветрино – 1 %; Вълчи дол – 2 %; Девня – 1 %; Дългопол – 2 %; Провадия – 3 %; Суворово – 1 %	160	ЧРБУВ	464 367	x	x	x

² ИБРБУВ – Източнобеломорски район за басейново управление на водите

³ ДРБУВ – Дунавски район за басейново управление на водите

⁴ ЧРБУВ – Черноморски район за басейново управление на водите

⁵ ЗБРБУВ – Западнобеломорски район за басейново управление на водите

№	В и К оператор	Собственост	Община собственик (при % на общинска собственост)	Брой обслужвани селища през 2009 г.	Район за басейново управление на водите	Брой обслужвано население през 2009 г.	Предоставяни услуги		
							водоснабдяване	отвеждане на отпадъчни води	пречистване на отпадъчни води
11	„ВиК – Йовковци“ – ООД, гр. Велико Търново	51 % държавна собственост и 49 % общинска собственост	Горна Оряховица – 20 %; Златарица – 2 %; Лясковец – 6 %; Павликени – 12 %; Полски Тръмбеш – 8 %; Общ. Сухиндол – 1 %	178	ДРБУВ	225 673	x	x	x
12	„ВКТВ“ – ЕООД, гр. Веллингград	100 % общинска собственост		19	ИБРБУВ	39 907	x		
13	„Верила сървис“ – АД, гр. София	100 % частна собственост		0 (Дружеството обслужва предприятие)	ДРБУВ	0	x	x	
14	„ВиК“ – ЕООД, гр. Видин	100 % държавна собственост		132	ДРБУВ	108 499	x		
15	„Вики инвест“ – ООД, гр. Пловдив	100 % частна собственост		0 (Дружеството обслужва предприятие)	ЧРБУВ	0	x	x	x
16	„ВиК“ – ООД, гр. Враца	51 % държавна собственост и 49 % общинска собственост	Борован – 2 %; Бяла Слатина – 8 %; Враца – 20 %; Криводол – 3 %; Мездра – 6 %; Мизия – 2 %; Оряхово – 4 %; Роман – 2 %; Хайредин – 2 %	118	ДРБУВ	197 192	x	x	x
17	„ВиК“ – ООД, гр. Габрово	51 % държавна собственост и 49 % общинска собственост	Габрово – 36 %; Дряново – 6 %; Трявна – 7 %	111	ДРБУВ	90 012	x		x
18	„ВиК“ – ООД, гр. Димитровград	51 % държавна собственост и 49 % общинска собственост	Димитровград	27	ИБРБУВ	57 342	x		
19	„ВиК“ – ЕООД, гр. Добрич	100 % държавна собственост		214	ЧРБУВ	200 263	x		x
20	„ВиК“ – ЕООД, гр. Дупница	100 % общинска собственост	Дупница	17	ИБРБУВ	48 086	x		x
21	„ВиК“ – ООД, к.к. Златни пясъци	100 % частна собственост		0 (Дружеството обслужва предприятие)	ЧРБУВ	0	x		

№	В и К оператор	Собственост	Община собственик (при % на общинска собственост)	Брой обслужвани селища през 2009 г.	Район за басейново управление на водите	Брой обслужвано население през 2009 г.	Предоставяни услуги		
							водоснабдяване	отвеждане на отпадъчни води	пречистване на отпадъчни води
22	„Вик“ – ООД, гр. Исперих	51 % държавна собственост и 49 % общинска собственост	Исперих – 27 %; Завет – 13 %; Самуил – 9 %	45	ДРБУВ	42 090	x		
23	„Аспарухов вал“ – ЕООД, гр. Кнежа	100 % общинска собственост	Кнежа	4	ДРБУВ	14 973	x	x	
24	„Вик“ – ЕООД, гр. Кресна	100 % общинска собственост	Кресна	5	ЗБРБУВ	5 525	x	x	
25	„Вик – Мелен кладенец“ – ЕООД – гр. Кубрат	100 % общинска собственост	Кубрат	17	ДРБУВ	21 675	x	x	x
26	„Вик“ – ООД, гр. Кърджали	51 % държавна собственост и 49 % общинска собственост	Ардино – 4 %; Джебел – 3 %; Кирково – 8 %; Крумовград – 8 %; Кърджали – 18 %; Момчилград – 5 %; Черноочене – 3 %	229	ИБРБУВ	133 292	x	x	
27	„Кюстендилска вода“ – ЕООД	100 % държавна собственост		117	ЗБРБУВ	89 227	x	x	x
28	„ПСОВ-Леко Ко“, гр. Радомир	100 % частна собственост		0 (Дружеството обслужва предприятия)	ЗБРБУВ	0			x
29	„Вик“ – АД, гр. Ловеч	51 % държавна собственост и 49 % общинска собственост	Априлци – 2 %; Летница – 3 %; Ловеч – 28 %; Луковит – 9 %; Угърчин – 4 %; Ябланица – 3 %	86	ДРБУВ	117 635	x	x	x
30	„Вик – Стримон“ – ООД, с. Микрево	52 % общинска собственост и 48 % частна собственост	Струмяни – 52 %; „ПРО АРМ“ – ЕООД – 48 %	11	ЗБРБУВ	5 579	x		
31	„Вик“ – ООД, гр. Монтана	51 % държавна собственост и 49 % общинска собственост	Монтана – 20 %; Бойчиновци – 4 %; Брусарци – 1 %; Вълчедръм – 4,5 %; Георги Дамяново – 1,5 %; Лом – 12 %; Медковец – 2 %; Чипровци – 2 %; Якимово – 2 %	103	ДРБУВ	134 272	x	x	x

№	В и К оператор	Собственост	Община собственик (при % на общинска собственост)	Брой обслужва- ни селища през 2009 г.	Район за басейново управление на водите	Брой об- служвано население през 2009 г.	Предоставяни услуги		
							водоснабдя- ване	отвеждане на отпадъч- ни води	пречистване на отпадъч- ни води
32	„ВиК“ – ЕООД, гр. Пазар- джик, в ликвидация	100 % държавна собственост		54	ИБРБУВ	155 489	x	x	x
33	„ВиК – П“ – ЕООД, гр. Па- нагорище	100 % общинска собственост	Панагорище	9	ИБРБУВ	26 268	x	x	
34	„ВиК“ – ООД, гр. Перник	51 % държавна собственост и 49 % общинска собственост	Перник – 34 %; Радо- мир – 8 %; Брезник – 3 %; Трън – 2 %; Земен – 2 %	115	ЗБРБУВ	131 293	x	x	x
35	„ВиК“ – ЕООД, гр. Петрич	100 % общинска собственост	Петрич	34	ЗБРБУВ	54 459	x	x	
36	„ВКС“ – ЕООД, гр. Пещера	100 % общинска собственост	Пещера	3	ИБРБУВ	21 690	x	x	x
37	„ВиК“ – ЕООД, гр. Плевен	100 % държавна собственост		119	ДРБУВ	277 458	x	x	x
38	„ВиК“ – ЕООД, гр. Пловдив	100 % държавна собственост		214	ИБРБУВ	702 873	x	x	x
39	„ПРО“ – ЕАД, Лозенец	100 % държавна собственост		0 (Дружеството обслужва пред- приятие)	ЧРБУВ	0			x
40	„Водоснабдяване – Дунав“ – ЕООД, гр. Разград	100 % държавна собственост		80	ДРБУВ	106 768	x	x	
41	„ЕД ВКТВ“ – ЕООД, гр. Ра- китово	100 % общинска собственост	Ракитово	3	ИБРБУВ	15 516	x	x	
42	„Водоснабдяване – село Ра- ковски“ – ООД, с. Раковски	100 % частна собственост		2	ДРБУВ	0	x		
43	„ВиК“ – ООД, гр. Русе	51 % държавна собственост и 49 % общинска собственост	Борово – 1 %; Бяла – 3 %; Ветово – 4 %; Две могили – 2 %; Ива- ново – 2 %; Русе – 32 %; Сливо поле – 3 %; Цено- во – 2 %	83	ДРБУВ	248 504	x	x	
44	„Увекс“ – ЕООД, гр. Сан- дански	100 % общинска собственост	Сандански	38	ЗБРБУВ	41 049	x		x

№	В и К оператор	Собственост	Община собственик (при % на общинска собственост)	Брой обслужвани селища през 2009 г.	Район за басейново управление на водите	Брой обслужвано население през 2009 г.	Предоставяни услуги		
							водоснабдяване	отвеждане на отпадъчни води	пречистване на отпадъчни води
45	„Вик – Паничище“ – ЕООД, гр. Сапарева баня	100 % общинска собственост		5	ЗБРБУВ	8 095	x		
46	„Вик“ – ЕАД, гр. Свишов	100 % общинска собственост	Свишов	16	ДРБУВ	49 759	x	x	
47	„Бяла“ – ЕООД, гр. Севлиево	100 % общинска собственост	Севлиево	28	ДРБУВ	38 650	x	x	
48	„Вик03“ – ООД, гр. Силистра	51 % държавна собственост и 49 % общинска собственост	Алфатар – 1 %; Главиница – 5 %; Дулово – 10 %; Силистра – 22 %; Кайнаджа – 2 %; Ситово – 2 %; Тутракан – 7 %	117	ДРБУВ	128 376	x	x	
49	„Вик“ – ООД, гр. Сливен	51 % държавна собственост и 49 % общинска собственост	Нова Загора – 10 %; Котел – 5 %; Твърдица – 4 %; Сливен – 30 %	107	ИБРБУВ	205 560	x	x	x
50	„Вик“ – ЕООД, гр. Смолян	100 % държавна собственост		127	ИБРБУВ	114 392	x	x	x
51	„Вик“ – ЕООД, гр. София	100 % държавна собственост		205	ДРБУВ	216 535	x	x	x
52	„Софийска вода“ – АД, гр. София	22,1 % общинска собственост и 77,9 % частна собственост	Столична община – 22,9 % от акциите; френската компания Веолия вода С.А. – 77,1 % от акциите	Обслужва територията на Столичната община	ДРБУВ	1 248 431	x	x	x
53	„Вик“ – ЕООД, с. Стамболово	100 % общинска собственост	Стамболово	18	ИБРБУВ	3 713	x		
54	„Вик“ – ЕООД, гр. Стара Загора	100 % държавна собственост		202	ИБРБУВ	363 061	x	x	x
55	„Вик – Стенето“ – ЕООД, гр. Троян	100 % общинска собственост	Троян	20	ДРБУВ	33 467	x	x	x

№	В и К оператор	Собственост	Община собственик (при % на общинска собственост)	Брой обслужвани селища през 2009 г.	Район за басейново управление на водите	Брой обслужвано население през 2009 г.	Предоставяни услуги		
							водоснабдяване	отвеждане на отпадъчни води	пречистване на отпадъчни води
56	„Вик“ – ООД, гр. Търговище	51 % държавна собственост и 49 % общинска собственост	Търговище – 32 %; Омуртаг – 13 %; Ангелново – 4 %	140	ЧРБУВ	91 575	x	x	
57	„Вик“ – ЕООД, гр. Хасково	100 % държавна собственост		159	ИБРБУВ	182 929	x	x	
58	„Вик“ – ООД, гр. Шумен	51 % държавна собственост и 49 % общинска собственост	Венец – 2 %; Велики Преслав – 4 %; Върбца – 3 %; Каолиново – 3 %; Каспичан – 3 %; Никола Козлево – 2 %; Нови пазар – 5 %; Смядово – 2 %; Хитрино – 2 %; Шумен – 23 %	150	ДРБУВ	194 350	x	x	x
59	„Вик“ – ЕООД, гр. Ямбол	100 % държавна собственост		110	ИБРБУВ	139 548	x	x	
60	„Лукойл Нефтохим Бургас“ – АД, гр. София	100 % частна собственост		0 (Дружеството обслужва предприятия)	ЧРБУВ	0	x		
61	„Вик“ – ЕООД, гр. Антоново	100 % общинска собственост	Антоново	0 (Дружеството доставя вода на друго Вик дружество)	ЗБРБУВ	0	x		
62	„Екопроект С“ – ООД, гр. Русе	100 % частна собственост		0 (Дружеството обслужва предприятия)	ДРБУВ	0	x		
63	Вик „Чамкория – 2006“, гр. Самоков	100 % общинска собственост	Самоков	0 (Дружеството обслужва к.к. Боровец)	ИБРБУВ	0		x	x
64	„Лайтхаус голф ризорт“ – АД	100 % частна собственост		0 (Дружеството обслужва предприятия)	ЗБРБУВ	0	x	x	x
65	„Вик“ – ООД, Стрелча	100 % общинска собственост	Стрелча	5	ИБРБУВ	5 379	x		
66	„Ковачевци 96“ – ЕООД	100 % общинска собственост	Ковачевци	8	ЗБРБУВ	2 476	x		

Представените данни показват, че ВиК дружествата се характеризират с различна форма на собственост, обслужвано население (като брой и като количество доставена вода) и вид на предоставяните услуги. Всяка една от тези характеристики, самостоятелно или в комбинация, може да бъде фактор, определящ състоянието и развитието на изследваните ВиК дружества.

Формите на собственост на ВиК дружествата в страната са представени в следващата таблица.

Таблица 3.2. Разпределение на ВиК дружествата по форма на собственост

	Брой ВиК дружества	Относителен дял (%)
100 % държавна собственост	14	21,2
100 % общинска собственост	26	39,4
Държавно-общинска собственост	16	24,2
Общинско-частна собственост	2	3,0
100 % частна собственост	8	12,1
Общо	66	100

Ролята на принципал на държавните ВиК дружества и представител на държавното участие в смесените дружества се изпълнява от министъра на регионалното развитие и благоустройството. При общинските дружества ролята на принципал е отредена на кмета на общината.

Обслужваното население и обемът на общо доставената вода са показателни за големината на едно ВиК дружество и в таблицата по-долу са разпределени дружествата в групи в зависимост от стойностите тези два показателя за 2009 г.

Таблица 3.3. Разпределение на ВиК дружествата по обем на доставената вода и обслужваното население

Обем доставена вода	Обслужвано население			
	до 20 хил.	от 20 до 100 хил.	от 100 до 200 хил.	над 200 хил.
до 1000 хил.м ³	14	3		
от 1001 до 4000 хил.м ³		12	2	
от 4001 до 10 000 хил.м ³		1	10	2
над 10 000 хил.м ³			1	10
Общо	14	16	13	12

Данните показват, че и броят на обслужваното население и количеството на доставената вода са показателни за големината на дружествата, и двата показателя могат да бъдат

използвани при характеризиране големината на операторите и интерпретиране на зависимости, които произтичат от нея. За целите на анализа се приема, че обемът на доставената вода е по-надежден показател, тъй като той обхваща и водата, доставена на бизнес потребителите. ВиК оператори, които доставят годишно до 1000 хил. м³ вода, се разглеждат като малки, от 1001 до 4000 хил.м³ – средни, от 4001 до 10 000 хил.м³ – големи, и над 10 000 хил.м³ – много големи. Специално трябва да се отбележи, че включването на „Софийска вода“ – АД, в групата на много големите дружества силно влияе на получените резултати и поради тази причина данните на дружеството са обект на специален коментар в анализа.

Съпоставянето на данните за формата на собственост на ВиК дружествата и големината им показва, че държавата участва приоритетно в управлението на по-големите оператори.

Таблица 3.4. Разпределение на ВиК дружествата по форма на собственост и големина

	Малки ВиК	Средни ВиК	Големи ВиК	Много големи ВиК
Държавни	–	3	5	6
Общински	17	8	–	1
Държавно-общински	–	4	8	4
Общинско-частни	1	–	–	1
Частни	3	3	1	1
Общо	21	18	14	13

Общинските дружества са представени от малки и средни фирми. Единственото общинско дружество, което отговаря на определението за много голямо ВиК, е „Водоснабдяване“ – ЕООД, гр. Брезник, което обаче не обслужва население, а стопанисва язовир и ПСПВ и продава вода на „ВиК“ – ООД, гр. Перник, но то не е включено във финансовия анализ. Общинско-частните дружества са представени от „Софийска вода“ – АД – най-голямото в страната, и ВиК „Стримон“ – ООД, с. Микрево. При частните дружества седем обслужват предприятия и съгласно възприетата методология те не са разгледани в последващия анализ.

По данни на НСИ към 31.12.2009 г. ВиК дружествата обслужват 4186 от общо 5339 селища в страната (78,4 % от селищата). В зависимост от броя на обслужваните населени места ВиК дружествата в България попадат основно в две групи – обслужващи малко на брой селища (1 – 20 селища) и обслужващи над 100 селища. Анализът на данните показва, че средно едно ВиК дружество обслужва около 70 населени места. Най-много селища (241) са обслужвани от „ВиК“ – ЕАД, гр. Бургас.

ВиК дружествата предоставят на своите клиенти набор от т.нар. регулирани услуги, както е показано в Таблица 3.5.

Таблица 3.5. Разпределение на ВиК дружествата по големина и вид на предоставяните услуги

	Само доставяне	Само доставяне и отвеждане	Доставяне, отвеждане и пречистване	Само отвеждане и пречистване	Само пречистване	Общо
Малки ВиК дружества	8	8	4		1	21
Средни ВиК дружества	2	10	4	2		18
Големи ВиК дружества		5	9			14
Много големи ВиК дружества	2	1	10			13
Общо	12	25	27	2	1	66

Най-голям дял от дружествата в България предоставят пълния набор от регулирани услуги. Услугата пречистването на отпадъчни води се предлага основно от големи и много големи дружества, докато по-малките ВиК оператори са представени в сегмента доставяне на питейна вода и доставяне на питейна вода и отвеждане на отпадъчни води.

Разпределението на ВиК дружествата по райони за басейново управление на водите съгласно описания подход в методологическата част е следното:

Таблица 3.6. Разпределение на ВиК дружествата по райони за басейново управление на водите и големина

	Малки ВиК	Средни ВиК	Големи ВиК	Много големи ВиК	Общ брой	Дял на ВиК по райони	Дял на територията по райони
Дунавски	6	7	7	6	26	39,4 %	42,5 %
Черноморски	1	4	1	2	8	12,1 %	15,0 %
Източнобеломорски	9	3	6	2	20	30,3 %	32,0 %
Западнобеломорски	5	4	–	3	12	18,1 %	10,5 %
Общо	21	18	14	13	66	100,0 %	100,0 %

Анализът на представените данни показва, че в Дунавския район за басейново управление на водите попадат най-много ВиК дружества – почти 40 % от всички дружества в страната, което съответства на териториалния обхват на района. На второ място е ИБР както по територия, така и по общ брой на ВиК дружества в района.

Представянето на ВиК дружествата по форма на собственост е различно по райони за басейново управление, както следва:

Таблица 3.7. Разпределение на ВиК дружествата по райони за басейново управление на водите и собственост

	Държавни	Общински	Държавно-общински	Общинско-частни	Частни	Общо
Дунавски	4	9	9	1	3	26
Черноморски	3		2		3	8
Източнобеломорски	6	11	3			20
Западнобеломорски	1	6	2	1	2	12
Общо	14	26	16	1	2	66

Държавата, в лицето на МРРБ, има най-силно присъствие в дружествата в Дунавския и Черноморския район за басейново управление, докато в Източнороманския район над половината от дружествата са общински. Тази структура е създадена поради исторически сложилото се развитие, стартиране и спиране на процесите по преобразуване на отрасъла и даването на по-голяма свобода на общините.

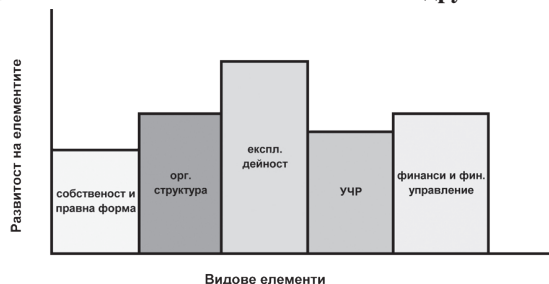
3.1.3. Анализ на институционалния капацитет на ВиК дружествата

3.1.3.1. Теоретична основа на анализа на институционалния капацитет на ВиК дружествата

В основата на анализа на институционалния капацитет е поставено съвременното разбиране за фирмата като система от функции, дейности и структури, които се намират в динамично равновесие, обособени и организирани в специална структура.⁶ В практичен план дружествата от ВиК отрасъла са разглеждани като съставени от следните основни елементи/подсистеми (вж. Фигура 3.1.):

- Собственост и правна форма на съществуване;
- Организационна структура;
- Организация на експлоатационната дейност;
- Управление на човешките ресурси;
- Финанси и финансово управление.

Фиг. 3.1. Основни елементи на ВиК дружествата

Тази „дисекция“ позволява да се структурира изследването и да се направят конкретни и задълбочени анализи на развитостта на всеки един елемент (подсистема). Чрез оценка на развитостта на всеки елемент или подсистема се определя състоянието на институционалния капацитет на фирмите от отрасъла. Трябва специално да се отбележи, че оценката на институционалния капацитет се прави не за отделни фирми, а обобщено за сектор водоснабдяване и канализация.

Институционалният капацитет на фирмите от отрасъла засяга широк спектър от промени в корпоративното управление, организационната структура, стратегическото и текущото управление, използването на ресурсите и продажбите. Институционалният капацитет може да се разгледа в два аспекта: дефанзивен и стратегически. Дефанзивният институционален капацитет обхваща развитието на управленски функции, в степен да отговорят на изискванията за текущо развитие и оцеляване на фирмата. Такива функции и реакции са например приспособяване на организационната структура към текущите нормативи, оптимизиране на заетостта, продажба на

⁶Вж. Mintzberg H, Le management. Voyage au centre des organisations, P., 1999, Zingales, L., Corporate Governance, Working Paper 6309, NBER, 1997, и др.

активни на предприятието, редуциране на социални придобивки и заплати, замяна на по-скъпи с поевтини суровини и материали.

Стратегическият институционален капацитет, за разлика от дефанзивния, е насочен към средносрочни и дългосрочни хоризонти. Той се занимава със същностните характеристики на фирмата, като: стратегии, пазари, конкурентни предимства. Примери за такива реакции са промяна в продуктовата структура на фирмата, осъществяване на инвестиции в нови технологии и продукти, създаване на нова организационна структура, промяна в стратегическата идентификация на фирмата – мисия, визия, създаване или участие в нови стратегически съюзи и т.н.

Двата аспекта на институционален капацитет на фирмите са разглеждани в анализа, като целта е да се установи, доколко всеки от тях е засегнат и кой от тях доминира и характеризира направените промени. Приет е подход за оценка на степента на извършване на промени съгласно скала, подредена по низходящ ред: висока, средна, ниска. Съответната оценка следва и е аргументирана от направения анализ на четири от общо петте групи елементи на фирмите от отрасъла. Елементът „финанси и финансово управление“ не е засегнат, защото е разгледан отделно в т. 3.1.5 в настоящата глава.

Тази скала произхожда от техниката на светофара, защото значението на цветовете е сходно на използваната сигнализация при светофара (вж. Фигура 3.2):

- Зелена светлина – висока степен на развитие на институционалния капацитет;
- Жълта светлина – средна степен на развитие на институционалния капацитет;
- Червена светлина – ниска степен на развитие на институционалния капацитет.

Фиг. 3.2. Основни елементи на ВиК дружествата

оценка	Елемент/Цяло предприятие	
	институционален капацитет	
	дефанзивен	стратегически
висока		
средна		
ниска		

Висока степен на институционален капацитет означава, че са предприети такива реформи, които приближават съответния елемент (подсистема) до най-добрите модели и правят съответната дейност или функция конкурентна. Тази оценка също така означава завършеност на изграждането или приспособяването на дадената подсистема и липсата на необходимост от извършване на допълнителни реформи. Съгласно техниката на светофара тези оценки получават зелен цвят.

Средната степен на оценка се асоциира с реформи на съответните елементи, които са започнати, постигнатите резултати от тях показват, че е постигнат значителен напредък, но са необходими допълнителни усилия, докато се постигне състояние на завършеност. Тези оценки посочват областите, в които реформите трябва задължително да продължат да се осъществяват. Съгласно техниката на светофара тези оценки получават жълт цвят.

Ниската степен на развитост на съответните елементи и на институционалния капацитет се използва, когато много малка част от очакваните реформистки дейности са започнали или въобще не са стартирали. При тази оценка постигнатите резултати от промяната са малки или въобще няма такива. Тези оценки фокусират върху елементите, които са най-изостанали в институционален капацитет и изискват най-висока степен на концентрация, внимание и усилия от страна на мениджмънта на предприятията и ресорното министерство. Съгласно техниката на светофара тези оценки получават червен цвят.

След като се направи оценка на степента на развитост на всеки елемент и съответно на институционалния капацитет, може да се направи обобщение на степента на институционален капацитет на цялото предприятие. В случая всички оценки се отнасят за групата анализирани предприятия, като се допуска, че се отчитат най-характерните и обобщаващите черти за цялата група предприятия.

3.1.3.2. Собственост и правна форма на ВиК дружествата

Предметът на дейност на дружествата от ВиК отрасъла съгласно официалната им регистрация е почти идентичен. В акта на учредяването им е записано, че те доставят услугите водоснабдяване, отвеждане и пречистване на отпадъчни води; инженерингови услуги в страната и чужбина; проучване, проектиране, изграждане, поддържане и управление на водоснабдителни, канализационни, електро- и топлоенергийни системи; извършване на всякакви услуги в страната и чужбина. На практика всички дружества предоставят основно услуги по доставяне на вода, отвеждане и пречистване на отпадъчни води и над 98 % от приходите на дружествата се формират от тази дейност. Всички ВиК дружества представляват местни монополисти в тази сфера, които нямат други конкуренти при снабдяването на бизнеса, администрацията и населението с вода, отвеждането и пречистването ѝ. Друга особеност на този бизнес е, че услугите на дружествата са свързани само с един продукт – водата, която е с много ниска степен на еластичност на потреблението.

Собственост

Собствеността върху капитала на изследваните дружества е изцяло или преобладаващо държавна (над 51 %), общинска и общинско-частна⁷. Тези дружества са в забранителния списък за извършване на разпоредителни сделки според Закона за приватизация. Трансформирането на собствеността в държавно-общинска е станало формално под натиска на Световната банка⁸, а не поради вътрешна необходимост. Разпределението на собствеността между общините е извършено на основа на броя на обслужваното население. Наблюденията на функционирането на ВиК дружествата не откриват съществени различия в начина на управление на държавните и общинските дружества. Това води до извода, че направеното реструктуриране на собствеността не е довело да промяна в поведението на предприятията, а оттам и на техните резултати.

⁷ Частните дружества, обслужващи само предприятия, не са обект на анализ.

⁸ Като условие за получаване на Водния заем.

Друг важен проблем, който съществува във ВиК дружествата, е свързан със собствеността върху използваната от тях мрежа. Според чл. 2 (1), т. 7 и чл. 3 (2), т. 2 от Закона за общинската собственост (ЗОС) водоснабдителните и канализационните системи, обслужващи територията на съответната община, са публична общинска собственост, ако не са включени в имуществото на търговските дружества. Според § 46 (1) и (2) от преходните и заключителните разпоредби на този закон обектите публична общинска собственост не могат да бъдат част от имуществото на еднолични търговски дружества с общинско имущество и общинските съвети трябва да предприемат необходимите действия за намаляване на капитала им със стойността на обектите. Подобно е съдържанието на проблема и в чл. 19 от Закона за водите⁹ (ЗВ).

През 2009 г. в Закона за водите бяха направени промени и допълнения, които създават условия за реално прехвърляне на собствеността на ВиК инфраструктурата на държавата и общините и създаване на ново институционално устройство на управлението на този отрасъл.

Все още тази собственост не е окончателно прехвърлена, което трябва да се случи в близко бъдеще. По силата на същите промени вече са създадени 22 водни асоциации от общо необходими 28, които възлагат извършването на ВиК услуги на избрани от тях водни оператори.

Правна форма

С изключение на „ВиК“ – ЕАД, Бургас, Ловеч, Свищов и „Софийска вода“ – АД, София, всички дружества от отрасъла са регистрирани като дружества с ограничена отговорност (ООД) или ЕООД. Функциите на принципал на държавното участие се изпълняват от министъра на регионалното развитие и благоустройството, а на общинското участие – от кметовете на общини. Дружествата с ограничена отговорност се управляват от назначен от принципала управител със завършено висше образование.

Той в повечето случаи е ВиК или строителен инженер. Някои от управителите инженери притежават втора висша образователна степен по икономика и управление. В редки случаи като във ВиК, Враца, управителят на дружеството е икономист по професия. Въпреки съществените мащаби на дейност, само във ВиК Пловдив е назначен заместник-управител. По подразбиране или в случай на заместване на управителя тези функции обикновено се изпълняват от главния инженер в допълнение към неговите текущи ангажименти.

В някои от дружествата с ограничена отговорност има назначен също от принципала контролор, който е представител на министерството в дружеството. Участието на контролора в работата на дружеството към момента е по-скоро неефективна.

При акционерните дружества се използва едностепенна система на управление със съвет на директорите. Членовете на съвета се назначават от принципала или частните акционери, както е при „Софийска вода“, и между тях се избира председател на съвета и изпълнителен директор.

⁹ Вж. Закон за водите.

Назначенията на управителните органи в дружествата с изцяло или преобладаваща държавна собственост се извършват пряко, без съгласуване с общините, които са съдружници във ВиК предприятията. В изцяло държавните дружества при назначенията (и уволненията) често се отчитат и политически съображения и настроения. Няма практика за провеждане на конкурси за управители и контролори.

Повечето държавни ВиК дружества обслужват изцяло територията на съответните области. За целта дружествата са развили мрежа от поделения, която покрива обслужваната територия.

По брой на средносписъчния персонал държавните ВиК дружества могат да се определят като големи фирми, докато общинските дружества са предимно малки и средни. В основните държавни ВиК дружества броят на персонала е над 250 д., като в най-големите от тях той достига до няколкократно по-големи стойности, включително и над 1000 д. От анализа на организационно-управленската структура също е видно, че тя е много разгърната не само териториално, но и функционално.

Това показва несъответствие между големината на предприятието и неговата правна форма на съществуване. Известно е, че дружествата с ограничена отговорност са правна форма за водене на малък и среден бизнес. Те обаче не са подходящи за управление на големи предприятия. За разлика от акционерните дружества при тази структура не съществува съвет на директорите, който може съществено да подпомогне изпълнителния директор, особено при вземане на стратегически решения при управление на дружеството. Освен това, чрез участие в съвета на директорите представители на обслужваните от ВиК дружеството общини могат да бъдат интегрирани в управлението му. При едноличните дружества с ограничена отговорност свикването и провеждането на общи събрания е формален акт. Същата практика се разпростира и при дружествата с ограничена отговорност с участие на общините. По този начин общините са изцяло изключени от управлението на едно от дружествата, което оказва жизненоважни услуги за населението на тяхна територия.

Въз основа на направения анализ могат да се изведат следните обобщения:

Досега не е решен проблемът за собствеността на използваната мрежа от ВиК дружествата. Тя трябва да се прехвърли като собственост върху общините или държавата, а ВиК дружествата да функционират като оператори, които използват и поддържат тази мрежа.

Необходимо е да се преосмисли правната форма, в която се осъществява функционирането на дружествата от отрасъла. Тя определено не съответства на мащаба на бизнеса, както и не отчита механизмите на участие на представители на общините в дейността на дружествата. Преобразуването на предприятията от дружества с ограничена отговорност в акционерни дружества може да подпомогне процеса на подобряване на институционалния капацитет на предприятията чрез подобряване на корпоративното управление.

Направеният анализ и обобщенията дават аргументи за средна оценка по отношение на дефанзивния институционален капацитет и ниска оценка

за стратегическия институционален капацитет по отношение на собствеността и правната форма на дружествата (вж. Фигура 3.3). По отношение на собствеността е започната, но не е завършена реформа за създаване на държавно-общински ВиК дружества. Всъщност проблемът не се състои толкова в дисперсия на собствеността, а в регламентиране на отношенията между собственика на инфраструктурата и оператора, който предоставя ВиК услуги. Този стратегически проблем засега не е решен.

Правната форма на предприятията позволява те да функционират като търговски дружества. Тя обаче не съответства на мащаба на бизнеса, както и не интегрира общините като собственици на мрежата в управлението на дружествата, което е задача от стратегическо естество.

Фиг. 3.3. Оценка на институционалния капацитет по отношение на собствеността и правната форма на предприятията

Собственост и правна форма на предприятията		
оценка	институционален капацитет	
	дефанзивен	стратегически
средна		
ниска		

3.1.3.3. Организационно-управленска структура

Съществуващите организационно-управленски структури във ВиК дружествата са плод на историческото им развитие. При този процес за изпълнение на нови дейности и задачи са били създавани нови звена, които са били добавяни основно към второ или трето йерархично равнище на съществуващите организационни структури. По този начин развитието на организационните структури се е осъществявало предимно в хоризонтална посока и чрез създаване на нови звена. В по-редки случаи съществуващи звена са променяли функциите си или са били сливани (обединявани) с други.

Основният модел на използваните организационно-управленски структури на дружествата е линейно-функционален, който е типичен за ВиК отрасъла в страната. С малки изключения в дружествата от отрасъла досега не е бил извършван сериозен анализ на организационно-управленските им структури. Развитието на тези структури се е извършвало или под едноличното ръководство на управителя, или съгласувано между него и главния инженер на фирмата.

Предимствата на съществуващите организационно-управленски структури на дружествата могат да се сведат до следните основни характеристики:

- Разгърнат териториален обхват, който покрива целия обслужван регион и осигурява близък контакт до потребителите.
- Равномерно разпределение на функции между първо и второ управленско ниво, което позволява максимално използване и развитие на управленския потенциал на фирмата.
- Висока степен на покриване на най-важните управленски функции чрез изграждане на специализирани звена.

▪ Простота при организация на ежедневната работа, ясно разпределение на правомощия и отговорности.

Недостатъците на тези структури на ВиК дружествата са повече, като основните от тях са:

▪ Неправилно разположени звена, като например логистичните функции и складовото стопанство се намират на пряко подчинение на главния инженер, вместо за тях да отговаря финансистът на фирмата, което би довело до по-добро управление на паричните потоци и запасите на фирмата. В някои дружества в рамките на звеното по кадрово осигуряване е разположено и деловодството, вместо да бъде локализирано в звеното по административно обслужване, където му е системното място. Възможно е също йерархичната подчиненост на звената по информационна поддръжка да не е определена.

▪ Неравномерно натоварване на първото управленско равнище. Най-натоварени в дружествата са управителят и главният инженер.

▪ Обикновено функциите по перспективно развитие са концентрирани в управителя, главния инженер и инвестиционното звено. Няма практика по създаване на звена за изпълнение на временни задачи, проектни екипи, които могат да внесат гъвкавост на структурата, която да отговаря на динамичните условия на външната среда.

▪ Масово е слабото развитие на звена за работа с клиентите, за обработка на жалби и връзки с обществеността. Според данни от бизнес плановете на 50 ВиК дружества за 2007 г. средното годишно постигнато ниво на отговор на писмени жалби на потребителите в 14-дневен срок е 0,82 при норма от 0,99. Маркетингът на продукцията на фирмата обикновено е разсеян между няколко звена и навсякъде определено е подценен като управленска функция. Често се среща липса в организационно-управленската структура на звена за управление на човешките ресурси. Тази функция най-често е прикачена към звената по заплащане и кадрово осигуряване.

Съществуващите организационно-управленски структури на ВиК дружествата са дуалистични, защото съчетават елементи на минали структури и по-съвременни виждания за организиране на работата на дружеството. Тези структури са в начален етап на преобразуване, незавършени са и в този си вид не могат да отговорят на изискванията, предявявани към модерните компании от сферата на публичните услуги.

Необходимо е да започне системното изграждане на нови организационни структури, които да представляват елемент от цялостната стратегия за развитие на дружествата. Новата структура трябва да интегрира в себе си всички управленски функции на едно съвременно предприятие, обърнато към своите клиенти и отговарящо на очакванията на заинтересованите си лица.

Направеният анализ и обобщения от този раздел дават аргументи за средна оценка по отношение на дефанзивния институционален капацитет и ниска оценка за стратегическия институционален капацитет по отношение на организационно-управленската структура на предприятията (вж. Фигура 4). Дружествата са започнали да правят реформа

на организационно-управленската си структура, която обаче представлява по-скоро защитен рефлекс на промяната в средата за функциониране, отколкото да отразява и да е в синхрон с цялостна стратегия за развитието им. Поради тази причина някои важни звена в тази структура не са развити или само формално съществуват, което се отразява на вътрешната структура на фирмата и на отношенията ѝ с клиентите.

Фиг. 3.4. Оценка на институционалния капацитет по отношение на организационно-управленската структура на предприятията

Организационно-управленска структура		
оценка	институционален капацитет	
	дефанзивен	стратегически
средна		
ниска		

3.1.3.4. Експлоатационна дейност

Експлоатационната дейност на ВиК дружествата е специфична и обхваща разнообразни дейности, като експлоатация и поддръжка на водопроводната и канализационната дейност, поддържане на системата за отстраняване на аварии, осигуряване на качеството на питейната вода, пречистване на отпадъчните води, управленските информационни технологии, обслужването на потребителите и помощните дейности на фирмите.

Организация на експлоатационната дейност

Организацията на експлоатационната дейност в дружествата е йерархически подредена. Основните принципи на съставянето ѝ са: близост до използваните ресурси, разпределяне на обслужването на цялата мрежа от териториални звена, близост до потребителите и подчиненост на централното управление. Основните структури, които отговарят за експлоатацията и поддръжката във ВиК дружествата, са експлоатационните райони. Експлоатационните райони са организирани, като са използвани три критерия:

- Съществуващата административно-териториална структура.
- Концентрацията и важността на обектите на ВиК мрежата.
- Центровете на потребление.

Обикновено центърът на областта представлява един самостоятелен район, няколко общини от областта също образуват един район. По-големи и важни обекти, като язовири и ПСОВ с локален център на потребление, също образуват отделни райони.

По този начин във всяко ВиК са формирани по няколко експлоатационни района. Експлоатационните райони се подразделят на технически райони, които обхващат най-често 1 – 2 близки общини или района в областните градове.

В повечето случаи експлоатационните райони се ръководят от ВиК инженери с дългогодишен опит в дружеството. В техническите райони са локализирани по няколко души персонал и малко предимно ремонтна и транспортна техника. Всеки технически район има малък склад за най-необходимите материали за аварийни ремонти, а централният склад се намира в областния град.

ВиК дружествата рядко използват специализиран софтуер за управление на складовите си стопанства. Планираните доставки на резервни части и суровини се пресмятат на основа на заявките от районите.

При необходимост, като например при сериозни повреди, специалисти от един район се изпращат в помощ на друг район с изрична писмена заповед на управителите на дружествата.

Организацията на експлоатационната дейност се подчинява на правилата на оперативното планиране. Във ВиК дружествата предварително се планират ежеседмичният обход на външните водопроводи, ежедневен обход на пречиствателните станции, водоемите и водоизточниците.

ВиК дружествата ежесечно планират дейностите по техническата поддръжка и ремонт на помпени станции, ел. оборудване и автоматика. На годишна база се планират промивките и дезинфекциите на резервоарите и водопроводните мрежи, както и реконструкцията на ВиК съоръженията.

Поддръжката и ремонтната дейност с изключение на по-големите и специализирани ремонти се извършва от самите дружества. Рядко и само за извършване на по-специални дейности по поддръжка на ВиК мрежата се използват външни фирми. Външни фирми се занимават и със строителство и надзор по проекти на ВиК дружества с ЕБВР и ИСПА.

Измерване на водното потребление

Подадената вода се измерва посредством монтирани за целта измервателни устройства към помпените станции. Видът и параметрите на устройствата са съобразени с подаваните водни количества.

При гравитачните водохващания водомерите са монтирани при напорните резервоари на населените места. Основен фактор за това е местоположението на водохващанията, които често се намират в сложни планински терени и при голяма отдалеченост от населени места.

Типично за дружествата от отрасъла са многото териториално разпръснати абонати. Най-голям по брой и по потребление са клиентите от домакинствата.

В частния отрасъл без монтирани водомери са около 2 – 5 % от абонатите. Този процент се колебае в по-високи граници при домакинствата. Той се дължи основно на ромското население и е по-голям в дружествата, при които присъствието на това малцинство е по-сериозно. В някои отдалечени планински селища обхватът на населението с водомери е по-нисък от средните стойности за страната.

В някои ВиК се води статистика относно дела на повредените водомери. Причините за тези повреди са недобро стопанисване от страна на абонатите, амортизиране на старите водомери, температурните разлики, както и некачествени резервни части.

Друг сериозен проблем, който съществува при водомерното стопанство е неточното отчитане на водомерите. Факторите за това са различни, като на първо място е дългият период на използваемост на водомерите (20 – 30 години). На второ място, като фактор за неточно мерене са механичните повреди най-вече на зъбните колела, извършени от страна на абонатите (за забавяне или напълно спиране отчитането на преминалото водно коли-

чество). Намалено водно количество се отчита и при задръстване с механични примеси, което не е рядко явление.

При тази ситуация дружествата полагат определени усилия за намаляване на загубите си от неточно мерене. За целта водомерните работилници по предварителен план осъществяват проверки на инсталирани водомери. Едновременно с това при тях се извършва ремонт на повредени водомери. В някои ВиК дружества съществува практика за подмяна на амортизирани водомери, които са собственост на съответните клиенти.

Загубите на вода се разпределят между загубите по външните и вътрешните водопроводи. Друга категория загуби, които експертно се определят във ВиК дружествата, са т.нар. „икономически“ или загуби в резултат от кражби на вода от потребителите на тази услуга. Техническите загуби се определят от състоянието на водопроводната мрежа и формират около 70 – 80 % от общите загуби. Икономическите загуби допринасят с около 20 – 30 % за размера на загубата на дружествата. Те се получават в резултат от неточни измервателни уреди (водомери) или от нелегални свързвания на потребители в мрежата. В преобладаващата си част тези загуби се дължат на незаконните водопроводни отклонения; демонтаж на водомерите за определен период (между отчитанията на инкасаторите); умишлено повреждане на водомерите с цел отчитане на по-ниско потребление. По-малка част от тези загуби се причиняват от неточно мерене на потребената вода.

Система за отстраняване на аварията

Сериозен проблем за ВиК дружествата във връзка с експлоатационната им дейност е, че те не разполагат с цялостен подземен кадастър. За всяко водоснабдено населено място съществува план на водопроводната мрежа, който не винаги е точен. При такива случаи за откриване на точното разположение на тръбите се използва лаборатория за откриване на течове – с хидролукс (който установява промените в шума на водния поток) или с корелатор (при наличие в близост на две арматури една до друга).

Отстраняването на аварията се превръща в част от основната дейност на много ВиК дружества поради силно износената мрежа. По преценки на мениджъри за отстраняване на аварии се използват около 60 % от всички ресурси на някои дружества. Често се налага да се работи в извънработно време (почивни, празнични дни, както и извън нормалното работно време), което изисква допълнителни ресурси и организация.

В дружествата възникналите и отстранени аварии се водят в дневник, в който се отбелязва видът на аварията, вложените материали, часът на заявка и часът на отстраняването ѝ. Тези данни служат за база при планиране на участъците, подлежащи на реконструкция, за намаляване на налягането в мрежата, както и за контрол на количествата подадена и продадена вода. Годишното ниво на аварии на водоснабдителната система е представено в следващата таблица. Представената информация показва, че нивото на аварии на разпределителните водопроводи е по-често от тези на довеждащите водопроводи.

Таблица 3.8. Годишно ниво на аварии на водоснабдителната система

Видове аварии	Брой аварии	Дължина (км)/брой	Годишно постигнато ниво	Брой анализирани дружества
Аварии по довеждащите водопроводи	298	2178,52 км	0,586	49
Аварии по разпределителните водопроводи	1233	5796,75 км	1,413	49
Аварии на СВО	755	39564 бр.	0,142	49
Аварии на ПС	141	75 бр.	1,916	46

Повечето от аварията произтичат от състоянието на азбестоциментовите тръби, докато по-малък дял аварии идва от износването на стоманени и поцинковани тръби и връзките между тях. Когато се извършват планови и други ремонти или се отстраняват аварии, ВиК дружествата предварително уведомяват кметовете и населението за времето и продължителността на ремонта. Режимно водоподаване се въвежда само след заповед на кмета на общината. В заповедта се определя периодът на прекъсване на водата в населените места на съответната община. Тези заповеди се разгласяват в общия случай предварително чрез местните кабелни телевизии и регионалния печат. За 2007 г. според данни за 49 ВиК компании процентът на населението, засегнато от прекъсване на водоснабдяването, е 25,2 %. Този процент обхваща спирания на водата поради аварии и режим на водоснабдяване. Планираните прекъсвания на водоподдаването, отстранени в предвидения срок, се равняват средно на 92,1 %.

Най-често споменаваните проблеми от дружествата, които се появяват при отстраняване на аварията, са:

- липса на точен подземен кадастър;
- наличие на други съоръжения в близост до ВиК мрежата (телефонни и електрически кабели);
- тежката административна процедура по съгласуване на ремонтните дейности с оторизираните инстанции;
- моралното остаряване, амортизираността или липса на малка механизация в дружествата.

Качество на питейната вода

С влизане в сила на Наредба № 9 от 16 март 2001 г. за качеството на водата, предназначена за питейно-битови цели¹⁰ се допуска наличие на амоняк и нитрити до 0,5 мг/л. Това са показателите, които най-често са давали отклонения в дружествата от БДС за вода за пиене. В общия случай качеството на подаваната вода при анализирания ВиК от централното водоснабдяване отговаря на Наредба № 9. Всички химически показатели са със стабилни показания с изключение при силни

¹⁰ Обн., ДВ, бр. 30 от 28 март 2001 г.; изм., ДВ, бр. 87 от 30 октомври 2007 г.; изм., ДВ, бр. 1 от 4 януари 2011 г.

дждове и снеготопене, когато се влошава мътността на повърхностните водохващания, а оттам и на подаваната вода.

Отклоненията по микробиологични показатели са редки, като констатираните причини са свързани с некачествено обеззаразяване на питейната вода. Според данни от бизнес плановете (2009 – 2013 г.) на 49 ВиК дружества средното годишно постигнато ниво на проби по микробиологични показатели, които отговарят на нормативните изисквания, е 0,922. Нивото на проби по физико-химични и радиологични показатели е дори по-добро – 0,941. Около 80 % от водоизточниците в наблюдаваните ВиК се хлорират с белина. За дозираните на белината най-често се използват медицински системи. За подобряване на качеството на обеззаразяване е необходимо да се закупят дозаторни помпи, които и сега се използват, но на много по-малко места.

При контролиране качеството на водата се работи в тясно сътрудничество с РЗИ (бившите РИОКОЗ). За целта са изготвени програми за мониторинг, където са определени редът и начинът на вземане на пробите, пунктовете за пробонабиране, показателите, по които се извършва постоянният и периодичният мониторинг.

Голяма част от съществуващите в момента ВиК дружества нямат необходимия капацитет – като човешки ресурс (най-вече квалифицирани специалисти) и като финансови възможности, техника и лабораторна база за изпълнение на всички задължения, които имат ВиК дружествата по отношение извършване на мониторинг на качеството на подаваната от тях питейна вода в съответствие с нормативните изисквания. Преодоляването на този проблем в най-кратък срок следва да бъде един от приоритетните въпроси, поставен за решаване при развитие на ВиК сектора, тъй като заплашва да стане причина за налагане на санкции на страната за неизпълнение на европейското законодателство.

Всички показатели, които се изискват от Наредба № 9, се наблюдават от лабораториите на дружествата. Лабораториите на ВиК дружествата за мониторинг на качеството на водата в големите дружества са добре оборудвани. Това, което е необходимо да се направи, е закупуване на допълнително оборудване, като компютри, изграждане на постоянна връзка чрез интернет между лабораториите на ВиК и РЗИ. Назначаването на микробиолози, които да следят за поддържането на микробиологичните характеристики на водата, също е един от нерешените въпроси в това направление.

В повечето ВиК дружества като критичен проблем се очертава опазването на отредените им санитарно-охранителни зони. Част от тях са без оградения поради кражба както на самите мрежи, така и на част от коловете. При тях не се използват постоянна охрана, което ги прави уязвими и за в бъдеще.

Налягане в мрежата и режими на подаването на вода

Осигуряването на постоянното налягане във водопроводната мрежа е една важна характеристика на услугата по водоснабдяване, като максималната му стойност не трябва да надвишава 60 метра. Според бизнес планове на 47 ВиК

дружества за 2007 г. преизгнато ниво на броя СВО, при които е установено налягане по-високо от нормативно определеното, е 55,3 %. Нивото на случаи с по-ниско от нормативното налягане е по-малко – 36,6 %.

Експлоатация на канализационната мрежа и пречистване на отпадъчни води

Изграждането и поддържането на канализационната мрежа в анализирани ВиК дружества е подценена дейност. Дори големи градове – областни центрове, не са изцяло канализирани. Недостатъчна е степента на изграденост на канализационната мрежа в по-малките градове и селата.

Експлоатационните проблеми с канализацията възникват основно от: неправилно оразмерени участъци от канализационната мрежа (с по-малка пропускателна способност), съществуването на участъци с обратни наклони, чести запушвания на канализационните отклонения от неправилната експлоатация и лошокачественото строителство. В някои жилищни комплекси има заустени канализационни отклонения (битови води) в дъждовните профили, които заедно с липса на техника за изчистване на наносите, наслагвани през годините, и честите кражби на капаците на уличните канализационни шахти допълват проблемните области при експлоатация на канализационната мрежа.

Авариите, които възникват в канализационната мрежа, са причинени от запушвания или пропадане (разместване) на тръбите; пропадане на участъци от нея, частично пропадане на ревизионни шахти; кражба на решетки на уличните оттоци и капази на ревизионните шахти. Нивото на броя аварии на канализационната мрежа спрямо дължината ѝ е 1,25.

В най-често срещания случай ПСОВ обхващат водите на областния град и на съседните му населени места. В населените места извън областния център по правило отпадъчните води не се пречистват и директно се заустват в реки или дерета.

С изключение на новоизградените модерни и модернизирани стари пречиствателни станции състоянието на ПСОВ е проблематично. Повечето от тези инсталации имат проблеми с биологичното стъпало на пречистване. Цялостната технология на пречистване на водите е доста остаряла и не отговаря на съвременните изисквания. Въпреки усилията е налице бавно въвеждане на нови ПСОВ.

Информационни управленски технологии

Дружествата се стремят към поэтапно компютризиране на всички отдели и дейности и свързването им в една обща компютърна мрежа, позволяваща връзка и обмен на информация между всички отдели. В момента най-често със самостоятелни мрежи работят и обслужват дейността си отделите „Инкасо“ и „Финансово-счетоводен“ във ВиК дружествата.

В другите управленски звена, като планиране, ценообразуване, техническия отдел и кадастър, ТРЗ и персонал, административния отдел и диспечерските пунктове в централата на дружествата, най-често се срещат самостоятелни компютърни работни места.

Неразвитата инфраструктура и комуникации в по-малките населени места затруднява развитието и разширението на компютризицията по селищата и техническите райони.

Обслужване на потребителите

Плащането на сметките от клиенти на дружествата се извършва по банков път – при големите предприятия, или в специално открити за целта каси в центрове за обслужване на населението или в офиси на самите дружества.

За отчитане на плащанията и издаване на съответни документи в дружествата се използва специализиран софтуер. Постъпващите от изградените каси данни се обработват от звената за информационно обслужване и се предоставят на финансово-счетоводното направление.

Сериозен проблем с нарастващо значение за дружествата са несъбраните вземания от техни клиенти. Тези вземания се увеличават и са особено характерни след периоди на увеличаване на цените на водата. ВиК дружествата се опитват за прилагат различни форми на въздействие за събиране на дължимите си вземания. Така например, гратисният период за плащане, през който не се начисляват лихви за населението, е 30 дни от датата на възникване на плащането, а за фирми и бюджетни учреждения – 15 дни.

Общо 27 ВиК дружества имат собствена интернет страница. Малко на брой ВиК дружества притежават сертификат по ISO 9001 и 14000.

В дружествата има опити за прилагане на система за приемане и отговор на жалби. Устните жалби и оплаквания се приемат и регистрират в централата на дружествата. Писмените жалби се регистрират в специален регистър.

Транспорт и поддръжка на транспортния парк

Транспортният парк на ВиК дружествата е твърде разнообразен и се състои от леки и лекотоварни автомобили, багери, самосвали, товарни автомобили, автокранове, специални автомобили, лаборатория за откриване на течове, работилница, каналочистачни машини и автобуси. По-голяма част от транспортната техника е произведена в началото на 90-те години и е с изтекъл амортизационен срок.

Транспортната техника физически е разпределена за ползване по експлоатационни и технически райони. Една част от нея е на разположение на централата на дружеството. Степента на централизация е различна в дружествата, а също така зависи от възприетата система на обслужване на автопарка. Повечето ВиК дружества предпочитат сами да извършват поддръжката на автомобилния парк. Аргументите за това са в специализираността на техниката и липсата на частни фирми, които предлагат такова обслужване. Заедно с предимствата трябва да се отчете, че тази система икономически не е рационална, защото понякога се налага транспортиране на 50 – 60 и повече километра на повредените машини за извършване на ремонтна дейност.

Честото аварирание на разнородната и сравнително стара техника е основният проблем, с който се сблъскват дружествата при използването ѝ. Това налага поддържането на значителен брой квалифициран персонал от автомонтъори, ел. техници, заварчици и шлосер-монтъори, които извършват планово-профилактични ремонти (ППР), текущи и основни ремонти.

Някои ВиК дружества извършват услуги на граждани и фирми с багери, самосвали, автокранове и друга специализирана техника. Приходите от тази дейност обаче са незначителни.

Анализът на експлоатационната дейност на ВиК дружествата позволява да се направят следните обобщения:

- ВиК дружествата управляват водопреносна мрежа, която обхваща почти напълно населението на обслужваните райони. Канализационната мрежа е на много по-ниска степен на изграденост. Необходими са специални усилия и ангажираност за изграждане на нови и модернизирани на съществуващите ПСОВ.

- Висок е делът на загуба на вода във всички ВиК дружества. Основният причинител на високите загуби на вода е състоянието на вътрешните водопроводни мрежи, както и кражбите от некоректни потребители. Тези мрежи са изключително износени и за възстановяването им трябва да се насочат солидни инвестиции.

- Многобройни и чести са аварията на ВиК мрежата, което също е последица от лошото ѝ състояние. ВиК дружествата разполагат с ограничени и износени физически ресурси за справяне с този проблем.

- Качеството на подаваната вода в общи линии отговаря на нормативните изисквания. Констатираните отклонения от нормите са сравнително редки и те биха могли допълнително да се ограничат със закупуване на допълнителни съоръжения за обработка на водата.

- Лабораториите за контрол на качеството на водата са оборудвани с необходимите съоръжения и разполагат с квалифициран персонал. Те също трябва да се приведат в съответствие с допълнителните изисквания, които се поставят в тази област, чрез осигуряване на допълнителни специалисти – микробиолози, и чрез закупуване на нова техника.

- Много сериозен проблем за дружествата е опазването на санитарно-охранителните зони.

- Дружествата не разполагат с подземен кадастър на изградената инфраструктура (в някои случаи и на ВиК мрежата), което пречи на цялостната експлоатация на съоръженията и ефикасността на аварийните дейности.

- Състоянието на транспортната и специализираната техника създава сериозни проблеми пред дейността на дружествата. Ремонтните дейности, които предимно са централизирани, водят до непълно натоварване на съществуващите ресурси.

- Съществува реална нужда и предпоставки за оптимизиране на складовото стопанство на дружествата. Модерните и не толкова скъпи системи за управление на складовото стопанство трябва да намерят приложение в ежедневната дейност на дружествата.

- По-малко от половината ВиК дружества вече имат присъствие в интернет пространството. Техните интернет страници, както и използването на PR и маркетингови кампании, ще създаде висока степен на доверие между ВиК дружествата и клиентите им и ще подобри имиджа на дружествата от отрасъла.

- ВиК отрасълът е все още слабо покрит със сертификати по системи за управление на качеството ISO 9000 и ISO 14000.

Анализът и обобщенията, направени в този раздел, водят до поставяне на средна оценка на дефанзивния и стратегическия институционален капацитет (вж. Таблица 3.9). Дружествата имат на разположение водоснабдителна мрежа, която е силно развита, и използваните технологии позволяват да се задоволяват в текущ и бъдещ план нуждите на населението, бизнеса и администрацията с вода, която в основни линии отговаря на изискванията за качество. Изключително високата степен на амортизация на водопреносната и канализационната мрежа, изоставащото развитие на канализационната мрежа и пречистването на отпадъчни води представляват сериозна заплаха за нормално функциониране на дружествата през следващите години.

Изоставане се отчита и по отношение на въвеждането на информационни управленски системи, системи за управление на качеството, маркетинга и обслужването на клиентите на фирмите.

Таблица 3.9. Оценка на институционалния капацитет по отношение на експлоатационната дейност на предприятията

Експлоатационна дейност		
оценка	институционален капацитет	
	дефанзивен	стратегически
средна		

3.1.3.5. Управление на човешките ресурси

В тази част се анализират основни количествени и качествени характеристики на персонала в дружествата, фирмената политика в тази област и състоянието на индустриалните отношения в тях.

Броят на персонала във ВиК дружествата първоначално е бил съобразяван с нормативи, използвани за определяне на необходимия щат, утвърдени преди повече от 25 години, когато ВиК фирмите са били подведомствени на Дирекция „Водоснабдяване и канализация“ към Министерството на строителството. Тези нормативи предпоставят броят на персонала да бъде в зависимост от величината на наличните активи на всяко дружество – дължина на водопроводната и канализационната мрежа, брой на водоемите, шахтите, помпените станции, СОЗ, ПСПВ, ПСОВ, КПС и др.

Други по-актуални ориентири, които се използват при определяне на щата на дружествата, са степента на компютъризация във фирмите, техническото обезпечаване на експлоатацията, обемът на ремонтната и аварийната дейност, приемането на нова мрежа за експлоатация. Създаването на нови отдели (като например правен отдел, звено за обществени поръчки и звено за управление на проекти) във връзка с новите нормативни актове и дейности на дружествата е също сред причините за промяна на броя на персонала.

Среднописъчният брой на персонала към 2007 г. на повечето държавни ВиК дружества, се колебае между 300 и 950 д. За общинските дружества броят на персонала най-често варира между 30 и 90 д. Тенденцията в развитието е по-скоро към задържане на броя на персонала на постоянно ниво.

Общата численост на персонала в дружествата може да се определи като висока, а резервите за оптимизиране използването на персонала като

големи. Запазването на свъръзатост в дружествата се дължи основно на две причини. Едната е прекалената социална отговорност и загриженост за персонала, която се очаква от държавните дружества не само от този отрасъл, а въобще. Втората е по-практична и се определя от нуждата от поддържаване с резервен персонал в условията на нарастващи по честота и обем ремонтни дейности, които изискват и повече персонал, и повече немеханизиран ръчен труд. Неразвитостта на връзките или липсата на контрагенти за предоставяне на специализирани услуги, като например техническо и ремонтно обслужване на транспортния парк и другата специализирана техника на дружествата, също налага наемане на постоянен щат на персонал, който не може да се използва пълноценно.

В повечето ВиК дружества се забелязва реструктуриране на работните места. Освободените поради пенсиониране места не се заемат от нови кадри, което се отразява на възрастовата структура на заетия персонал.

Като положителна практика в повечето наблюдавани дружества може да се оцени широко използваното съвместяване на професии. Този дял достига до 20 – 30 % от производствения персонал. Например в техническите райони се съвместяват дейностите инкалатор – водопроводчик; водопроводчик – помпиеер; пазач на помпена станция и помпиеер; водопроводчик – шофьор и т.н.

Около 20 – 30 % от зетите лица в дружествата са жени, които намират реализация най-вече в администрацията. Във ВиК дружествата определено делът на мъжката работна сила преобладава, което изцяло съответства на характера на труда в отрасъла.

Средната възраст на персонала в дружествата в началото на 2006 г. е над 42 години. Въпреки кризата в някои региони съществува проблем с привличането на млади специалисти и особено на млади ВиК инженери.

Проследяването на тенденциите в промените на числеността, половата и възрастовата структура на персонала насочва към извода, че в средносрочен план дружествата би трябвало да се „отворят“ в по-голяма степен към привличане на млада, квалифицирана работна сила и (евентуално) към назначаването на жени на подходящи длъжности. Ситуацията на регионалните пазари на труда дава възможност за извършването на прецизен подбор на нова работна сила във фирмите.

Делът на административния персонал в централните управления през последните години е между 9 и 12 %, което може да се оцени като сравнително висока стойност. Една от причините за това е ниската степен на компютързация на управленските процеси, липсата или частичното развитие на управленски информационни системи и тяхната организация.

Структурата на персонала според образователното равнище е сравнително благоприятна. Около 15 % от зетите лица имат основно образование, а хората с висше и полувисше образование са около 14 %. Над 60 % от персонала е завършил професионални гимназии или СПТУ. Тези добри качествени характеристики са важна предпоставка за ефективно функциониране на дружествата.

Прави впечатление, че високата квалификация и образование са концентрирани в централното управление, докато в районите има недостиг на кадри с такива характеристики. Случва се дори образователното равнище на техническите ръководители на районите да не отговаря на изискванията. Често се получава, поради липса на подходящи кандидатури в малки общини, тази длъжност да е зета от хора, неотговарящи на изискванията.

Професионалната квалификация на персонала се нуждае от постоянно поддържане и подобряване. През последните години в дружествата ежегодно се разработва програма за професионално обучение. Това обаче са първи стъпки в това направление.

Сравнението на реалните стойности на показателите за изпълнение в дружеството с „еталонната им стойност“ показва следното по отношение числеността на персонала (вж. Таблица 3.10).

Таблица 3.10. Еталонни показатели за изпълнение

Показатели за изпълнение	Еталонна стойност*
Водоснабдяващ персонал на единица дейност	Зап. Европа: 4 – 11 Полша: 13 – 19
Канализационен персонал на единица дейност с ПСОВ	Зап. Европа: 0,29 – 0,47
Канализационен персонал на единица дейност без ПСОВ	Полша: 0,35 – 1,22

* Вж. Халкроу, Доклад по проект: Регулиране в сектор „Водоснабдяване и канализация“, С., 2002 г.

По първия използван показател „водоснабдяващ персонал на единица дейност“ дружествата в България се колебаят около границите на еталонния интервал, възприет в Полша. Някои от тях са много близо до горните оптимални стойности, характерни за страните от Западна Европа. При показателя „канализационен персонал на единица дейност“ обаче дружествата значително изостават и от двата еталонни интервала. Подобряването на тези стойности трябва да се има предвид при извършване на по-дълбоки промени в политиката към персонала на дружествата през следващите години.

Степента на синдикализация в дружествата е висока. Средно около 70 – 80 % от целия персонал на дружествата членува в браншовия синдикат „Водоснабдител“ към КНСБ или в КТ „Подкрепа“. Индустиалните отношения във връзка със заплащането, обезщетенията, работното време, почивките и отпуските, условията на труд, социалното партньорство се регулират от колективни трудови договори, сключени между синдикатите и ръководството на всяка фирма.

Въведени са редица добри практики за осигуряването на безопасни и здравословни условия на труд. Съвместно със синдикатите са учредени комитети по условията на труд. Изготвени са програми за подобряване на тези условия и са определени приоритетните работни места с оглед намаляването на трудовите злополуки и подобряване условията на труд. Работодателят е задължен периодично да

осигурява профилактична диагностика на здравното състояние на персонала, работещ във вредни условия. При финансови възможности и в зависимост от конкретни случаи съществува практика да се заделят ресурси за задоволяване потребностите от социален характер на работещите в дружествата.

Ръководствата на дружествата и синдикатите поддържат партньорски отношения, които са предпоставка за високопроизводителен труд. Фирмите от отрасъла не познават синдикални протести и не са изпитвали трусове, породени от остри индустриални конфликти.

Макар да има натрупани добри практики и да са разработени отделни документи (колективни трудови договори, щатни разписания, длъжностни характеристики, правила за образуване и разпределение на средствата за работна заплата и пр.), в дружествата няма „писана технология“ за управление на персонала. В организационно отношение провеждането на политиката по отношение управлението и развитието на персонала е разделена между различни структурни звена. Най-често с това се занимават звената по „Нормиране и работна заплата“ и „Кадрово осигуряване и деловодство“. Главните решения по подбора, назначаването, освобождаването, стимулирането, (квалификацията) се вземат от управителя на дружеството. Съответните служители в посочените отдели имат главно разработващи и изпълнителски функции.

Изготвеният анализ на човешките ресурси позволява да се направят следните обобщения:

- Числеността на персонала през последните години е относително постоянна величина. Забелязва се известно реструктуриране на работните места в дружествата. Все още обаче при определянето на числеността на персонала не се използват показатели от еталонни сравнения, които са базирани на икономически и оперативни резултати.

- Образователната структура на персонала е благоприятна. Тя се характеризира с висок дял на специалистите с високо (висше и средно) образование.

- Неблагоприятните структурни характеристики основно се свеждат до: относително висок дял на административния персонал; недостиг на висисти в техническите райони; увеличаване на средната възраст на персонала.

- Няма разработена и одобрена на фирмено равнище цялостна система за управление на персонала. Разчита се на прилагането на отделни добри практики. В организационно отношение рядко се срещат специално обособени звена, които да изпълняват функциите по управление на персонала в дружествата.

- Политиката по отношение на персонала е институционализирана главно в колективните трудови договори, щатните разписания, длъжностните характеристики и вътрешнофирмените документи по нормиране на труда.

- Сравнително редовното професионално обучение подпомага поддържането и повишаването на професионалната квалификация и подпомага съвместяването на професии.

Анализът и обобщенията, направени в този раздел, аргументират средна оценка по отношение на дефанзивния и стратегическия институционален капацитет на изследваните дружества (вж. Таблица

3.11). При съществуващото състояние на управление на човешките ресурси дружествата могат да осигурят в общи линии текущо и бъдещо обслужване на системите, а с това и на клиентите си. Въпреки направените промени дружествата не разполагат с модерна система за управление на човешките ресурси. Освен това наличните човешки ресурси като обем не съответстват на мащаба на дейности и на икономическите резултати от бизнеса.

Много и в друга посока системни усилия са необходими за разработването и въвеждането на модерна система за управление на човешките ресурси. Тази реформа трябва да бъде в синхрон с наложителните промени в експлоатационната дейност, организационно-управленската структура и финансовото управление на дружествата.

Таблица 3.11. Оценка на институционалния капацитет по отношение на управлението на човешките ресурси в предприятията

Управление на човешките ресурси		
оценка	институционален капацитет	
	дефанзивен	стратегически
средна		

3.1.3.6. Обобщаваща оценка на институционалния капацитет на изследваните дружества

Обобщаващата оценка на институционалния капацитет черпи ресурси от направените оценки по елементи. Нейното специфично свойство е, че дава възможност да се обхване в едно цяло институционалният капацитет на предприятията, както и да се сравни институционалният капацитет между отделните елементи. На тази основа би могло да се разработят програми за продължаващи и поконцентрирани реформи.

Общият извод, който се налага от проследяването на оценките, представени във Фигура 3.5 е, че предприятията досега са започнали и са обърнали внимание предимно на дефанзивния си институционален капацитет. Дори при него не се забелязва поне един елемент, който да е развит в най-висока степен. Следователно е необходимо да се положат още усилия за приключване на този етап от развитието.

Фиг. 3.5. Обобщаваща оценка на институционалния капацитет на ВиК дружествата

Дефанзивен	Стратегически
Собственост и правна форма на предприятията	Собственост и правна форма на предприятията
Организационно-управленска структура	Организационно-управленска структура
Експлоатационна дейност	Експлоатационна дейност
Управление на човешките ресурси	Управление на човешките ресурси

Развитието на стратегическия институционален капацитет е изоставаща задача. Само при два от четирите елемента може да се твърди, че е отбелязан напредък по него. Червените зони показват особено чувствителните области, на които трябва да се обърне внимание и да се заделят ресурси за компенсиране на изоставането. Ако се приеме твърдението, че резултатността на системата се лимитира от най-слаборазвятия ѝ елемент, то тогава може да се окаже, че без развитие на стратегическия институционален капацитет оперативните и финансовите резултати на дружествата от отрасъла ще бъдат силно ограничени и за в бъдеще.

3.1.3.7. Проучване на мнението на ВиК дружествата

С цел отчитане на мненията и становищата на ВиК дружествата при разработването на Националната стратегия за управление и развитие на водния сектор в Република България бяха изготвени и разпратени въпросници на 64 компании. Участието в проучването е на доброволен принцип и в резултат настоящият анализ се основава на отговорите, получени от 18 ВиК оператори, които към 2009 г. обслужват 3 419 994 души, или 45,3 % от общото население в страната, и са доставили 193 048 хил.м³ вода, или 48,5 % от общо доставената вода от ВиК дружества в страната. Проучването обхваща въпроси, свързани със: капацитета; съществуващите проблеми и възможните решения, свързани с дейността по предоставяне на услуги, които се регулират, и на такива извън регулация; инвестиционната дейност; и оценка на дискуссионни предложения в общественото пространство.

Проучването, което няма представителен характер, не предполага извеждането на категорични изводи, а по-скоро представя идеи и посоки за разсъждения. Поради тази причина анализът на получените мнения е представен в отделна точка в рамките на настоящата част за оценка на капацитета.

Разпределението на водните оператори по големина е сходно с разпределението, посочено в т. 3.1.2 от настоящия раздел. Представените ВиК оператори в проучването са основно общинска и държавно-общинска собственост, докато участието на държавни ВиК компании е под средното за страната (вж. Таблица 3.12).

Таблица 3.12. Разпределение на анкетираните ВиК дружества по форма на собственост

Форма на собственост	Разпределение (%)
Държавна	16,7
Държавно-общинска	33,3
Общинска	33,3
Общинско-частна	5,6
Частна	11,1
Общо	100

Оценка на елементи на капацитета на ВиК дружествата

Около половината от представителите характеризират квалификацията на работещите в съответното ВиК дружество като добра и/или броят на кадрите като достатъчен. Не може да бъде изведена ясна зависимост между големината на ВиК дружествата и оценката, дадена от респондентите, с изключение на дружествата, характеризиращи капацитета си като оптимален. И трите компании, дали подобен отговор, попадат в категорията на големи оператори. В този смисъл дружествата, които доставят над 10 000 хил. м³ вода, имат преимущество както по отношение на по-ефективното разпределяне на кадрите си, така и при наемането на по-квалифицирани работници според изразеното от тях становище. Компанияте, които посочват, че имат нужда от допълнителен персонал и квалификация на персонала, са предимно малки.

В изследваните дружества не съществува силна нужда от наемане на допълнителен и/или по-квалифициран персонал – Таблица 3.13.

Таблица 3.13. Необходимост от допълнителен персонал

Звена	Необходим допълнителен персонал			Нужда от по-квалифициран персонал	
	Отговорили положително		средно (брой)	Отговорили положително	
	брой	%		брой	%
I. Общи административни звена:					
Финансово-счетоводни	5	27,80 %	1	5	27,80 %
Правно и адм. обслужване	5	27,80 %	1	1	5,56 %
Програмно и информационно обслужване	4	22,20 %	1	4	22,20 %
Управление на персонала	2	11,10 %	1	2	11,10 %
Авто-транспорт и механизация	4	22,20 %	1	4	22,20 %

Звена	Необходим допълнителен персонал			Нужда от по-квалифициран персонал	
	Отговорили положително		средно (брой)	Отговорили положително	
	брой	%		брой	%
II. Специализирани административни звена:					
Проектанти, кадастър, инвестиции	8	44,40 %	3	9	50,00 %
Продажби и инкасо	4	22,20 %	2	4	22,20 %
Контрол на качеството на водата	8	44,40 %	2	5	27,80 %

В категорията „обща административна звена“ се открояват звената за правно и административно и финансово-счетоводно обслужване, където малко над 1/4 от респондентите биха наели 1 допълнителен работник. Преобладаващото мнение е, че персоналят е достатъчно квалифициран. Оптимална е заетостта в звеното по „управление на персонала“. В категорията на специализираните административни звена най-силна необходимост от допълнителен персонал има звеното по „контрол на качество на водата“ и „проектанти, кадастър и инвестиции“, като в последното дефицитът на кадри е най-осезаем. Трябва да се отбележи също, че няколко от компаниите споделят, че тази дейност не би трябвало да е в компетентностите на ВиК операторите, а да се извършва от РЗИ.

Необходимост от допълнително обучение има в различни области, като преобладаващите са: ГИС, САД, нови информационни технологии, работа с клиенти и т.н.

За разлика от сравнително добрата обезпеченост с работна сила дружествата изпитват недостиг на оборудване (вж. Таблица 3.14).

Таблица 3.14. Необходимост от допълнително оборудване

Допълнително оборудване	Дял на положителните отговори (%)	Приблизителна стойност на необходимата техника (лв.)
Транспортна и строителна техника	83,3 %	1 186 000
Оборудване за контрол и мониторинг	88,9 %	293 143
Техника за автоматизация на управлението	83,3 %	283 500
Хардуер и софтуер за осъществяване на дейността	66,7 %	237 727

Анализът показва, че стойността на оборудването варира значително, като между нея и големината на водния оператор съществува правопрпорционална връзка, т.е. колкото е по-голямо дружеството, толкова е по-висока стойността на необходимата техника.

Респондентите имат разнопосочно мнение относно промените в нормативната база, свързани със създаването на водните асоциации – дяловете на респондентите, които дават положителна и отрицателна оценка, са почти равни с лек превес на отговорите, подкрепящи предложението. Сходно разпределение на мненията има относно прехвърлянето на активите на общините и държавата. Около половината оператори смятат стъпката за необходима и логична, докато останалите не подкрепят идеята, като споделят, че това е еднократен акт, който няма да доведе до нужните промени. 50 % от дружествата подкрепят обвързването на инвестиционната дейност с изготвянето на регионални генерални планове и генерални планове на агломерации с над 10 хил.екв.ж.

Според респондентите взаимовръзките, които съществуват между конкретното ВиК дружество и институциите, които имат отношение към работата на водните оператори, са преобладаващо добри (вж. Таблица 3.15).

Таблица 3.15. Оценка на взаимовръзките с институции, които са важни за работата на ВиК операторите

	Собственик (МРРБ, общини)		ДКЕВР		Водната асоциация		Басейнова дирекция		РИОКОЗ (РЗИ)	
	Брой	%	Брой	%	Брой	%	Брой	%	Брой	%
Добри	10	55,60 %	12	66,70 %	3	16,70 %	12	66,70 %	13	72,20 %
Отлични	4	22,20 %	4	22,20 %	1	5,60 %	3	16,70 %	2	11,10 %
Лоши			1	5,60 %	1	5,60 %	2	11,10 %	1	5,60 %
Много лоши	2	11,10 %								
Важни	1	5,6 %					1	5,60 %	1	5,60 %
Неизяснени			1	5,60 %	11	61,10 %				
Без отговор	1	5,6 %			2	11,10 %			1	5,60 %

Анализът показва, че изключение правят само контактите с водните асоциации. В около една четвърт от случаите такава още не е създадена, а според 33,3 % от респондентите дори и да е създадена, тя е все още недействаща и не е потърсила контакт с ВиК компаниите.

Преобладаващото мнение е, че ВиК дружествата не са натоварени с изпълнението на несвойствени функции (72,20 %). Сред проблемите, които компаниите се налага да разрешават, без да смятат, че са в тяхната компетенция, са мониторингът на качеството на питейната и на отпадъчните води, поддръжката и експлоатацията на електрическата мрежа, прекъсване на водоснабдяването на незаконните строежи, отчитането на индивидуалните водомери в етажната собственост, охраната на съоръжения, квалифицирани като стратегически за националната сигурност, посредничество между общините и частните инвеститори при изграждането на съоръжения – публична общинска собственост, както и решаването на проблемите, свързани с водоснабдяването на ромското население.

Половината от участващите представители на ВиК дружествата в изследването не смятат, че има функции, които би трябвало, но все още не са в компетенциите им. Останалите респонденти предлагат в набора от функции, изпълнявани от тях, да се включи строителният надзор. Необходимо е и

по-активно участие на компаниите в инвестиционни процеси, свързани с ВиК инфраструктурата, и в разработването и приемането на нормативните документи, свързани с работата на операторите.

Във вътрешен план компаниите набелязват няколко аспекта на работа, които заслужават промяна. Сред тях са въвеждане на вътрешна комисия при назначаването на нови служители, окрупняване на райони и създаване на аварийни групи за работа в отдалечени населени места, въвеждане на дежурства и спешен телефон и на интегрирана информационна система на управление, намаляване на загубите и повишаване на събираемостта на вземанията, както и аутсорсинг на дейността по отчитане и поддръжка на водомери и инкасиране на дължими суми. Във външен план около 40 % от респондентите споделят, че е нужна по-добра комуникация и диалог между институциите. Изразено е предложение за осигуряване на помощ от общинската полиция за охрана при спирането на водата на нередовните абонати.

Оценката на капацитета на дружествата за извършване на инвестиционна дейност е обект на специален интерес. Преобладаващата оценка на респондентите относно капацитета им за изпълнение на инвестиционни проекти е незадоволителна (вж. Таблица 3.16).

Таблица 3.16. Оценка на капацитета на ВиК дружествата за изпълнение на инвестиционни проекти

	Да		Не	
	брой	%	брой	%
Има ли ВиК дружеството назначени проектанți с правоспособност, които да са в състояние да изготвят проект за изграждането на нова водопроводна и/или канализационна мрежа?	7	38,9 %	11	61,1 %
С наличния си капацитет и при наличието на готов проект може ли ВиК дружеството да изгради нова водопроводна и/или канализационна мрежа, без да наема външни изпълнители?	9	50 %	9	50 %
Има ли ВиК дружеството капацитет да изпълнява ролята на строителен надзор при изпълнение на инфраструктурни проекти във водния сектор?	6	33,3 %	11	61,1 %

Анализът на получените данни показва, че съществува връзка между големината на компаниите и капацитета на назначените проектанți да изготвят проекти за нови инвестиционни дейности, като по-големите ВиК дружества притежават специалисти с нужните компетенции. Въпреки това, именно големите оператори считат, че нямат наличен капацитет за изграждането на нова водопроводна/канализационна мрежа, без да наемат външни изпълнители, нито да изпълняват ролята на строителен надзор при изпълнението на инфраструктурни проекти във водния сектор. Обяснението би могло да се търси във факта, че инвестиционните дейности на големите ВиК дружества често са сложни и капиталоемки и за изпълнението им е нужна специализирана техника и квалифициран персонал.

Съгласувателните процедури при кандидатстване по проекти във водния сектор са представени в следващата таблица.

Таблица 3.17. Съгласувателни процедури при проекти във водния сектор по фази

Проектна фаза	Всички общини съгласуват с ВиК		Някои общини съгласуват, други не		Няма община, която да съгласува с ВиК	
	брой	%	брой	%	брой	%
При възникване на идеята за проекта	6	33,3 %	7	38,9 %	2	11,1 %
При изготвяне на съответните формуляри за кандидатстване за финансиране	5	27,8 %	3	16,7 %	7	38,9 %
При избор на консултант за изготвяне на прединвестиционните проучвания	2	11,1 %	1	5,6 %	12	66,7 %

Проектна фаза	Всички общини съгласуват с ВиК		Някои общини съгласуват, други не		Няма община, която да съгласува с ВиК	
	брой	%	брой	%	брой	%
При изготвяне на прединвестиционните проучвания	5	27,8 %	4	22,2 %	6	33,3 %
При одобрение на прединвестиционните проучвания	6	33,3 %	5	27,8 %	4	22,2 %
При избора на консултант за изготвяне на работни или идейни проекти	2	11,1 %	2	11,1 %	11	61,1 %
При изготвяне на работни или идейни проекти	6	33,3 %	6	33,3 %	4	22,2 %
При изготвяне на тържните документи за строителство	0		1	5,6 %	14	77,8 %
При избора на строител за съответния проект	2	11,1 %	2	11,1 %	12	66,7 %
По време на строителния процес	6	33,3 %	6	33,3 %	4	22,2 %
При приемане на изградената инфраструктура	11	61,1 %	3	16,7 %	2	11,1 %

Представените данни показват, че в общия случай, когато община кандидатства за проект във водния сектор, тя рядко съгласува своите намерения с ВиК дружеството. Като цяло общините разкриват намеренията си пред водните оператори в най-ранната фаза на проекта (възникването на неговата идея) и в последния етап, когато трябва да се приеме изградената инфраструктура. Изборът на консултантски екип и на строител, както и изготвянето на тържната документация са сред етапите, които най-рядко се съгласуват с компаниите, предоставящи водоснабдителни услуги. Не съществува връзка между големината на дружеството и нивото на „съгласуваност“ между ВиК дружеството и съответните общини. Интересно е да се отбележи, че ВиК дружествата, които са общинска собственост, не се ползват с привилегии при съгласуване на намеренията на общините с тях.

Около 67 % от респондентите считат, че биха участвали в реализацията на инфраструктурни проекти, ако тяхното участие се насърчава. ВиК дружествата предоставят редица предложения за промени за подпомагане на участието им в реализацията на инфраструктурни проекти. Сред тях са получаването на финансова помощ и подкрепа от трети страни; изграждането на звена, които да имат капацитет да разработват необходимата документация; осъществяване на по-добра комуникация между институциите, както и промяна в нормативната уредба. Според респондентите сроковете за реализиране на предложените промени варират значително: от 3 месеца до 10 години.

Анализ на съществуващите проблеми и възможните решения, свързани с дейността по предоставяне на услуги, които се регулират, и на такива извън регулация

В Таблица 3.18 са представени най-честите проблеми, които ВиК дружествата срещат по отношение на услугите водоснабдяване, канализация и пречистване на отпадъчни води, както и възможните решения за отстраняването им.

Таблица 3.18. Проблеми пред ВиК дружествата и възможни решения

Проблеми	Възможно решение	Брой обекти	Средна стойност (хил. лв.)
Водоснабдяване			
Мътност на водата	Изграждане на ПСПВ	6	375,00
Недостиг на вода	Изграждане на ново водохващане/водопроводи	10	962,71
Аварии/загуби	Подмяна на ВиК мрежата/реконструкция/подновяване	9	3 341,11
Невъзможност за поддържане на нормално налягане	Подмяна	3	50 673,33
Повишено количество нитрати	Пречиствателна станция/алтернативни източници	13	1 470,67
Режимно водоснабдяване	Подмяна и реконструкция на водопроводната мрежа	8	5 487,50

Проблеми	Възможно решение	Брой обекти	Средна стойност (хил. лв.)
Влошени качества на водата	Изграждане на каскада/хлораторна станция	5	75 825,00
Повишено количество хром	Модул за пречистване на питейна вода	3	2 600,00
Канализация			
Преливане на канализацията/ недостатъчен капацитет (по време на дъжд)	Реконструкция на канализационната мрежа и съоръжения/промяна на диаметъра	7	24 348,33
Липсва канализационна мрежа/ незавършена	Изграждане на канализация, колектор и пречиствателна станция	4	2 100,00
Малък диаметър на мрежата	Увеличение на диаметъра на канализационната мрежа	5	8 380,00
Недостатъчен хидравличен капацитет на съществуващата канализация	Изграждане на обходен колектор	1	70 000,00
Пречистване на отпадъчни води			
Няма изградена пречиствателна станция	Изграждане на пречиствателна станция	15	30 213,00
Недостатъчно качествено механично пречистване	Рехабилитация	1	1 900,00
Не се третира азот и фосфор	Реконструкция и модернизация на ПСОВ	2	7 300,00
Остаряла ПСОВ	Реконструкция и модернизация	2	16 500,00
Незавършено утайково стопанство	Ново строителство и рехабилитация на старите съоръжения	1	15 600,00

Анализът показва, че стойността на различните решения варира значително сред компаниите и поради тази причина е взета средната стойност. Съществува правопрпорционална връзка между стойността на мерките, предложени за разрешаване на проблемите, и големината на ВиК компаниите при услугите водоснабдяване и канализация. От друга страна, представените стойности на решенията са по-високи, тъй като на няколко съществуващи проблема е предложено едно решение.

Въпроси, свързани с оценката на дискуссионни предложения в общественото пространство

Оценката, която респондентите дават относно предоставянето на ВиК услугите чрез концесия, е по-скоро отрицателна (вж. Таблица 3.19). Допълнителният анализ не разкрива взаимовръзки между мнението им и големината или формата на собственост.

Таблица 3.19. Мнение относно предоставяне на ВиК услугите чрез концесия

	Брой	Дял (%)
Положително	5	29,4 %
Отрицателно	8	47,1 %
Всичко зависи от концесионния договор	1	5,9 %
Нужни са допълнителни проучвания и оценки	3	17,6 %

Мнението на ВиК дружествата, отговорили на въпросника относно по-активното участие на частния бизнес в предоставянето на услуги във водния сектор, варира значително (вж. Таблица 3.20). Потенциалното му включване, според рес-

пондентите, трябва да е съпътствано от задълбочени проучвания. Отговорите не са повлияни от собствеността и големината на ВиК компаниите.

Таблица 3.20. Мнение относно по-активното включването на частния бизнес в предоставянето на услуги във ВиК отрасъла

	Брой	%
Положително	5	29,4 %
Отрицателно	4	23,5 %
Нужни са допълнителни проучвания и оценки	2	11,8 %
Може да се включи, но само в съпътстващи дейности	3	17,6 %
Друго	3	17,6 %

За разлика от набора разнопосочни мнения, касаещи включването на частния сектор, ВиК дружествата са единодушни относно въвеждането на единни цени на услугите на национално или басейново равнище, като 88,2 % от респондентите оценяват идеята като неподходяща и/или неосъществима. Около 82 % от компаниите смятат за удачно въвеждането на „водно“ подпомагане на социално слаби домакинства чрез системата за социално подпомагане. Важно е да се отбележи, че според отговорилите сумите за подпомагане трябва да се превеждат директно на дружествата.

Според 66,7 % от респондентите прехвърлянето на управлението и стопанисването на държавната собственост от областните управи в една или няколко „Водни компании“ ще има по-скоро негативен ефект. Някои от анкетираните лица считат, че

промяната ще доведе до по-неефективно управление в сектора и създаването на допълнителна бюрократична тежест. Положителното мнение е съсредоточено в допускането, че създаването на подобни компании ще доведе до централизирането на финансов ресурс и неговото по-ефикасно разпределение. Анализът показва, че формата на собственост и големината на дружествата не оказват значимо влияние върху предоставените отговори.

ВиК дружествата, участвали в изследването, предоставят различни мнения и препоръки относно бъдещата Национална стратегия за управление и развитие на водния сектор в Република България. Според компаниите промените трябва да обхващат:

- Създаване и изграждане на единна система за управление на водите в Република България.

- Комплексен подход към всички промени. Стратегията трябва да очертае рамка, с която се дава възможност за развитие на сектора с перспектива от 25 – 30 години напред. Целесъобразно е да се даде възможност за избор на Водните асоциации при определяне на формата на възлагане на управление, като същевременно държавата си запази възможността да гарантира и защити интересите на по-малките населени места.

- Разработване на Закон за ВиК услугите, с който да се регламентират взаимоотношенията между ВиК операторите и клиентите, но и да се подобри регулаторната рамка, така че целевите нива за качество да станат изпълними.

- Осигуряване на достатъчно средства за реконструкция на довеждащи водопроводи и вътрешна водопроводна мрежа по всички населени места, както и за ПСОВ.

- По-надлежна регламентация, касаеща случаите, свързани със строителство на инфраструктурни обекти по ОПОС (водопроводи, канализация и ПСОВ) – предоставянето им безвъзмездно на ВиК операторите, решаване на въпроса, свързан с финансирането – ВиК асоциацията и евентуално прехвърляне на финансови ангажименти към ВиК дружествата.

- Определяне и оборудване на регионални лаборатории, които да изпълняват мониторинг на водите. В малки водоснабдителни зони, когато няма наднормени показатели, анализите от периодичния мониторинг да се правят по-рядко.

3.1.4. Анализ с обхват на данни или Data Envelopment Analysis (DEA)

Целта на настоящия анализ е да се определи нивото на ефективност на ВиК компаниите в България, представляващи основен участник във водния сектор в страната, както и да се дефинират кои са основните стратегически фактори, обуславящи постигнатите нива на производителност. В тази връзка анализът е разделен на две части: калкулиране на относителните нива на ефективност по метода анализ с обхват на данни (DEA) и използването на регресия на Тобит за определянето на факторите, които влияят на постигнатите резултати.

Литературата познава различни методи, чрез които да бъде измерена ефективността на дадено производство. Най-ранните изследвания, използ-

вани за тази цел, се осланят на предвартително формулирана производствена функция. Примери за такива са производствената функция на Коб – Дъглас и методите, целящи да дефинират разходни функции¹¹. Напоследък в научните изследвания преобладават други два подхода за измерване на производителността – стохастичен граничен анализ и анализ с обхват на данни.

За изследване на водния сектор през последните години по-популярен е анализът с обхват на данни. За това говорят многобройните проведени DEA анализи в различни страни – Великобритания, Съединени американски щати, Италия, Германия, Япония, Перу, Мексико, Франция, Австралия, Бразилия и др.¹² Във Великобритания методът се използва за еталон (бенчмарк) на водните компании.¹³ Някои от причините за широката употреба на анализа са именно неговата емпирична ориентация и фактът, че не е нужно да се специфицира производствена функция.¹⁴

Анализът с обхват на данни е непараметричен метод за измерване на относителна ефективност (или производителност) на фирми от една и съща индустрия. В основата си методът, предложен от Charnes, Cooper и Rhodes през 1978 г., се базира на линейното програмиране. Той свързва входящите ресурси с изходящите продукти, като намерените за ефективни единици се намират на границата на ефективност.¹⁵ DEA надгражда над подходите, които използват, само един входящ ресурс и един изходящ продукт, като анализира ситуации с N на брой входящи ресурси и M на брой изходящи продукти.¹⁶ Техниката се използва за анализиране ефективността на единиците, вземащи решения (decision making unit – DMU), особено в регулираните сектори, в частния и нестопанския сектор. Според Charnes, Cooper и Rhodes (1978) DEA е „математически модел за програмиране, прилаган за данни от наблюдения, и предлага нов начин за намиране на емпирични оценки на екстремни отношения – такива като производствените функции и/или повърхности на възможно ефективно производство“.

¹¹ Sanchez, 2006 García-Sánchez, Isabel M. „Efficiency Measurement in Spanish Local Government: The Case of Municipal Water Services.“ *Review of Policy Research* 23.2 (2006): 355-371. *Business Source Premier*. EBSCO. Web. 15 Mar. 2010.

¹² Пак там.

¹³ Haug, Peter. „Effects of „Democratic Control“ on the Efficiency of Local Public Enterprises: Empirical Evidence for Water Suppliers in Eastern Germany.“ *Public Finance & Management* 8.1 (2008): 1-35. *Business Source Premier*. EBSCO. Web. 15 Mar. 2010.

¹⁴ Seiford, Lawrence M., and Thrall, Robert M. „Recent Developments in DEA-The Mathematical Programming Approach to Frontier Analysis.“ *Journal of Econometrics* 46 (1990) 7-38. Elsevier Science Publishers B.V.

¹⁵ García-Valiñas, M. A., and M. A. Muñiz. „Is DEA useful in the regulation of water utilities? A dynamic efficiency evaluation (a dynamic efficiency evaluation of water utilities).“ *Applied Economics* 39.2 (2007): 245-252. *Business Source Premier*. EBSCO. Web. 15 Mar. 2010.

¹⁶ Seiford, Lawrence M., and Thrall, Robert M. „Recent Developments in DEA- The Mathematical Programming Approach to Frontier Analysis.“ *Journal of Econometrics* 46 (1990) 7-38. Elsevier Science Publishers B.V.

За разлика от статистичните регресии DEA не разчита на централните тенденции, а сравнява всяка фирма с най-добрата такава в изследваната индустрия. Анализът оптимизира индивидуално всяка единица, вземаща решение, като по този начин технологията се оказва ефикасна за разкриване на „връзки, които остават скрити за другите технологии“.¹⁷ По същество DEA комбинира цялата информация за входящи ресурси и изходящи продукти в една-единствена мярка на производствена ефективност, която се намира между нула (изцяло неефективна фирма) и 1 (т.е. изцяло ефективна фирма). По този начин DEA може да бъде използван за измерване на относителната ефективност на организации с еднакви цели и задачи.¹⁸ Основно предположение при Анализ на обхват на данни е, че ако даден производител А има възможност да произведе $Y(A)$ изходящи продукти с $X(A)$ входящи ресурси, тогава и останалите производители би трябвало да могат да направят същото, ако работят ефективно.

Като всеки метод DEA има и своите недостатъци. За такъв се смята фактът, че анализът е зависим от екстремните наблюдения и не дава възможност да се разграничи каква част от отклонението от границата на ефективност се дължи на неефективност на дадената единица, вземаща решение, и каква на случайна грешка.¹⁹

Анализът с обхват на данни има следния математически модел:

$$\text{В случая с } i \text{ единици, относителната ефективност на } i = \frac{\text{Претеглена сума на продуктите на единица } i}{\text{Претеглена сума ресурсите на единица } i} = \frac{\sum_{j=1}^M O_{ij}W_j}{\sum_{j=1}^N I_{ij}V_j}$$

където O_{ij} е стойността на продукт j на единица i , I_{ij} е стойността на ресурс j на единица i , W_j е неотрицателно тегло към продукт j , V_j е неотрицателно тегло към ресурс j и продуктите са M , а ресурсите са N . Целта на основния модел е да се максимизира относителната ефективност на единицата, вземаща решение:

$$\text{МАХ: } \frac{\sum_{j=1}^{n_o} O_{ij}W_j}{\sum_{j=1}^{n_i} I_{ij}V_j}$$

При следните ограничения:

$$\sum_{j=1}^{n_o} O_{kj}W_j \leq \sum_{j=1}^{n_i} I_{kj}V_j \quad \text{за } k=1 \dots i$$

$$\sum_{j=1}^{n_i} I_{ij}V_j = 1$$

$$W_j, V_j \geq 0$$

¹⁷ Пак там.

¹⁸ Woodbury, K. and B. Dollery (2004). „Efficiency Measurement in Australian Local Government: The Case of New South Wales Municipal Water Services.“ *Review of Policy Research* 21(5): 615-636.

¹⁹ Неновски, Н., Иванов, М. и Михайлова, Г. „Ефективност на българската банкова система през двайсетте години на ХХ век: приложение на метода DEA.“ *Икономически изследвания* 4 (2009).

Първото ограничение казва, че претеглената сума на продуктите трябва да е по-малка или равна на претеглената сума на ресурсите, тъй като нито една единица, вземаща решение не може да е повече от 100 % ефективна. Второто ограничение се грижи да ограничи решенията, като всеки път претеглената сума на ресурсите трябва да е равна на 1.

Описаният по-горе модел е модел, максимизиращ продуктите, т.е. ефективността може да бъде увеличена чрез максимизиране на изходящите величини. DEA има двойствен характер за линейно програмиране и следователно за версията, която е ориентирана към ресурсите, ефективността се увеличава чрез пропорционално намаляване на входящите величини.²⁰

Тъй като анализираниите дружества са задължени да доставят вода на всички потребители, те не могат да насърчават потреблението, т.е. да повлияят на търсенето. Поради тази причина настоящият анализ е ориентиран към ресурсите. Друга причина да се избере този модел е, че покритието на водоснабдителните услуги в България е високо. В този смисъл настоящият анализ би могъл да отговори на въпроса: „С колко могат пропорционално да се намалят входящите количества, без да се променя количеството на произведените продукти?“²¹, т.е. да се прецени дали има преразход на ресурси.

Методологията на изучавания анализ обхваща различни модели. Стандартният модел е разработен от Charnes, Coopers и Rhodes и е познат като CCR модел. Той изчислява техническата ефективност и предполага постоянна възвръщаемост от мащаба.²¹ Техническата ефективност означава производството на дадено количество продукт чрез минимално количество ресурс.

Вторият модел с по-широка употреба е така нареченият ВСС модел, разработен от Banker, Charnes и Cooper през 1984 г. Той предполага променлива възвръщаемост от мащаба и позволява ефективността да бъде разделена на техническа и ефективност от мащаба.²² CCR моделът има тенденция да намалява нивото на постигната ефективност, докато ВСС – да ги увеличава.²³

В настоящия анализ ще се използва ВСС моделът или този с променлива възвръщаемост на мащаба, тъй като това предположение е по-малко задължаващо и гарантира, че единиците, вземащи решение, се сравняват само с подобни на тях.

²⁰ Seiford, Lawrence M., and Thrall, Robert M. „Recent Developments in DEA – The Mathematical Programming Approach to Frontier Analysis.“ *Journal of Econometrics* 46 (1990) 7 – 38. Elsevier Science Publishers B.V.

²¹ Sanchez, 2006 García – Sánchez, Isabel M. „Efficiency Measurement in Spanish Local Government: The Case of Municipal Water Services.“ *Review of Policy Research* 23.2 (2006): 355 – 371. *Business Source Premier*. EBSCO. Web. 15 Mar. 2010.

²² Haug, Peter. „Effects of „Democratic Control“ on the Efficiency of Local Public Enterprises: Empirical Evidence for Water Suppliers in Eastern Germany.“ *Public Finance & Management* 8.1 (2008): 1-35. *Business Source Premier*. EBSCO. Web. 15 Mar. 2010.

²³ Sanchez, 2006 García-Sánchez, Isabel M. „Efficiency Measurement in Spanish Local Government: The Case of Municipal Water Services.“ *Review of Policy Research* 23.2 (2006): 355-371. *Business Source Premier*. EBSCO. Web. 15 Mar. 2010.

За да се измери ефективността на дружествата от водния сектор, в частност ВиК операторите, е нужно да бъдат избрани подходящи величини, чрез които да бъдат представени ресурсите и продуктите. В следващата таблица могат да бъдат открити кои входящи и изходящи величини са използвани в 30-те най-цитирани научни статии, касаещи DEA анализ на водния сектор.

Таблица 3.21. Международни еталони за входящи и изходящи величини²⁴

	Променлива	Ресурс	Продукт	Обяснителен фактор
1	Оперативни разходи	18		1
2	Капиталови разходи	10		1
3	Общи разходи	7		
4	Брой потребители	1	17	
5	Дължина на мрежа	15	10	
6	Водоизточник/третиране	1	2	14
7	Персонал	16	2	
8	Енергия	11	1	
9	Обем на разпределената вода		28	
10	Обем на клас потребители		3	12
11	Разходи за реактиви	4		
12	Други разходи	5		
13	Други оперативни разходи (без персонал)	6		
14	Гъстота на потребители/ население			8
15	Приходи		4	
16	Фактор: върхово потребление		2	6
17	Загуби	4	2	5

С цел сравнимост между резултатите, получени от настоящия анализ, с тези от други подобни международни изследвания са избрани едни от най-често използваните ресурси и продукти. За ресурси са избрани дължината на водопроводната мрежа и броят на персонала, обслужващ ВиК оператора. За продукти са избрани величини, които отразяват основната дейност на ВиК компаниите – да снабдяват потребителите с вода. В този смисъл използваните изходящи ресурси са обемът на инкасирана вода и броят на обслужваното население.

Настоящият анализ касае само услугата водоснабдяване. Канализационните и пречиствателните услуги не са засегнати с цел да се увеличи сравнимостта между различните единици, вземащи решения. Към 2007 г. четири от 50-те избрани

²⁴ De Witte, K. and R. Marques. „Designing performance incentives, an international benchmark study in the water sector.“ Central European Journal of Operations Research 18(2) (2010): 189-220.

компани не отвеждат отпадъчни води, а четири други ВиК компании имат незначителна дължина на канализационната мрежа от под 15 км. Освен това общото покритие на водоснабдителната мрежа е много по-голямо от това на канализационната. Дължината на канализационната мрежа на компаниите е средно 15 % от тази на водоснабдителната за изучавания период от три години (2007, 2008 и 2009 г.). Услугата пречистване на отпадъчните води не попада във фокуса на изследването, тъй като само 25 от анализираните оператори ги предлагат. Друга причина за избора на водоснабдяването е, че дружествата разчитат именно на него като източник на приходи. Цените за водоснабдяване, отвеждане и пречистване на отпадъчни води разкриват тази зависимост, като през 2007 г. средната цена за доставяне на вода (0.97 лв.) е почти 10 пъти по-висока от средната за отвеждане на отпадъчни води (0.10 лв.) и 5 пъти по-висока от тази за пречистване (0.19 лв.).

Тъй като анализът с обхват на данни е емпирично ориентиран метод, неговата относителност го прави уязвим към проблеми, свързани със степените на свобода. Броят на степените на свобода ще се увеличава с броя на единиците, вземащи решение, които участват, и ще намалява с броя на ресурсите и продуктите. Banker през 1989 г. предлага грубо правило. Ако m е броят на ресурсите и s е броят на продуктите, използвани за анализа, тогава извадка с големина n трябва да задоволи следното уравнение: $n \geq \max\{m \times s, 3(m + s)\}$. За настоящия анализ това правило е изпълнено.

ВиК операторите в България наброяват 66. DEA анализ е направен върху 50 от тях (вж. Таблица 3.22). Останалите 16 не са включени поради липса на информация за една или повече от 4-те променливи, използвани в изследването, или защото обслужват изцяло бизнес клиенти.

Таблица 3.22. ВиК дружества, обхванати от DEA анализа по райони за басейново управление

	ВиК дружества	Райони за басейново управление
1	„ВиК – Батак“ ЕООД, гр. Батак	Източнобеломорски район
2	„ВиК“ ЕООД, гр. Берковица	Дунавски район
3	„ВиК“ ЕООД, гр. Благоевград	Западнобеломорски район
4	„В и К – Бебреш“ ЕООД, гр. Ботевград	Дунавски район
5	„Инфрастрой“ ЕООД, гр. Брацигово	Източнобеломорски район
6	„ВиК“ ЕАД, гр. Бургас	Черноморски район
7	„Бързийска вода“ ЕООД, с. Бързия	Дунавски район
8	„ВиК“ ООД, гр. Варна	Черноморски район
9	„ВиК – Йовковци“ ООД, гр. Велико Търново	Дунавски район
10	„ВКТВ“ ЕООД, гр. Веллинград	Източнобеломорски район
11	„ВиК“ ЕООД, гр. Видин	Дунавски район
12	„ВиК“ ООД, гр. Враца	Дунавски район

	ВиК дружества	Райони за басейново управление
13	„ВиК“ ООД, гр. Габрово	Дунавски район
14	„ВиК“ ООД, гр. Димитровград	Източнобеломорски район
15	„ВиК“ ЕООД, гр. Добрич	Дунавски район
16	„ВиК“ ЕООД, гр. Дупница	Западнобеломорски район
17	„ВиК“ ООД, гр. Ислерих	Дунавски район
18	„Аспарухов вал“ ЕООД, гр. Кнежа	Дунавски район
19	„ВиК“ ЕООД, гр. Кресна	Западнобеломорски район
20	„ВиК – Меден кладенец“ ЕООД – гр. Кубрат	Дунавски район
21	„ВиК“ ООД, гр. Кърджали	Източнобеломорски район
22	„Кюстендилска вода“ ЕООД	Западнобеломорски район
23	„ВиК“ АД, гр. Ловеч	Дунавски район
24	„ВиК – Стримон“ ООД, с. Микрево	Западнобеломорски район
25	„ВиК“ ООД, гр. Монтана	Дунавски район
26	„ВиК“ ЕООД, гр. Парзджик, в ликвидация	Източнобеломорски район
27	„ВиК – П“ ЕООД, гр. Панагюрище	Източнобеломорски район
28	„ВиК“ ООД, гр. Перник	Западнобеломорски район
29	„ВиК“ ЕООД, гр. Пертрич	Западнобеломорски район
30	„ВКС“ ЕООД, гр. Пещера	Източнобеломорски район
31	„ВиК“ ЕООД, гр. Плевен	Дунавски район
32	„ВиК“ ЕООД, гр. Пловдив	Източнобеломорски район
33	„Водоснабдяване – Дунав“ ЕООД, гр. Разград	Дунавски район

	ВиК дружества	Райони за басейново управление
34	„ВиК“ ООД, гр. Русе	Дунавски район
35	„Увекс“ ЕООД, гр. Сандански	Западнобеломорски район
36	„ВиК – Паничище“ ЕООД, гр. Сапарева баня	Западнобеломорски район
37	„ВиК“ ЕАД, гр. Свищов	Дунавски район
38	„Бяла“ ЕООД, гр. Севлиево	Дунавски район
39	„ВиК 03“ ООД, гр. Силистра	Дунавски район
40	„ВиК“ ООД, гр. Сливен	Източнобеломорски район
41	„ВиК“ ЕООД, гр. Смолян	Източнобеломорски район
42	„ВиК“ ЕООД, гр. София	Дунавски район
43	„Софийска вода“ АД, гр. София	Дунавски район
44	„ВиК“ ЕООД, с. Стамболово	Източнобеломорски район
45	„ВиК“ ЕООД, гр. Стара Загора	Източнобеломорски район
46	„ВиК – Стенето“ ЕООД, гр. Троян	Дунавски район
47	„ВиК“ ООД, гр. Търговище	Черноморски район
48	„ВиК“ ЕООД, гр. Хасково	Източнобеломорски район
49	„ВиК“ ООД, гр. Шумен	Черноморски район
50	„ВиК“ ЕООД, гр. Ямбол	Източнобеломорски район

Избраните 50 ВиК компании обслужват над 98 % от населението на България през трите изследвани години.

Значителни различия между количествата на входящи ресурси и изходящи продукти на различните водни оператори се разкриват в Таблица 3.23. Въпреки това нито едно ВиК дружество не се счита за рязко отличаващо се, тъй като в случая ДЕА методът се използва за анализирането на целия ВиК отрасъл в България.

Таблица 3.23. Описателна статистика на ресурсите и продуктите

	N	Минимум	Максимум	Средно	Стандартно
2007 година					
Обслужвано население	50	1570.00	1239335.00	150866.7400	208093.2829
Фактурирана доставена вода	50	90.00	93109.00	7975.9400	14420.73831
Дължина водопроводна мрежа	50	18.00	4324.00	1471.1600	1303.89278
Персонал водоснабдяване	50	3.00	977.00	281.3000	259.42993
2008 година					
Обслужвано население	50	1533.00	1243922.00	150244.5800	208587.9166
Фактурирана доставена вода	50	72.00	91455.00	7900.8320	14133.74775
Дължина водопроводна мрежа	50	18.00	4324.00	1470.5000	1304.67751
Персонал водоснабдяване	50	3.00	977.00	282.8400	258.87609

	N	Минимум	Максимум	Средно	Стандартно
2009 година					
Обслужвано население	50	1503.00	1248431.00	149539.5400	209013.3282
Фактурирана доставена вода	50	79.00	89513.00	7652.3962	13892.75844
Дължина водопроводна мрежа	50	18.00	4235.00	1467.1200	1299.49457
Персонал водоснабдяване	50	3.00	977.00	284.4000	258.74722

Таблица 3.23 разкрива коефициентите на линейната корелация на Пиърсън между избраните входящи ресурси и изходящи продукти през годините. Изпълнено е изотоничното изискване да няма негативна корелация между ресурси и продукти.²⁵ Освен това всички корелационни коефициенти са значими.

Таблица 3.24. Описателна статистика на ресурсите и продуктите

		Обслужвано население	Фактурирана доставена вода	Дължина на водопроводна мрежа	Персонал водоснабдяване
2007					
Обслужвано население	Pearson Correlation	1	.974(**)	.799(**)	.767(**)
	Sig. (2-tailed)		.000	.000	.000
Фактурирана доставена вода	Pearson Correlation	.974(**)	1	.701(**)	.686(**)
	Sig. (2-tailed)	.000		.000	.000
Дължина на водопроводна мрежа	Pearson Correlation	.799(**)	.701(**)	1	.956(**)
	Sig. (2-tailed)	.000	.000		.000
Персонал водоснабдяване	Pearson Correlation	.767(**)	.686(**)	.956(**)	1
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000	
2008					
Обслужвано население	Pearson Correlation	1	.975(**)	.798(**)	.766(**)
	Sig. (2-tailed)		.000	.000	.000
Фактурирана доставена вода	Pearson Correlation	.975(**)	1	.697(**)	.682(**)
	Sig. (2-tailed)	.000		.000	.000
Дължина на водопроводна мрежа	Pearson Correlation	.798(**)	.697(**)	1	.956(**)
	Sig. (2-tailed)	.000	.000		.000
Персонал водоснабдяване	Pearson Correlation	.766(**)	.682(**)	.956(**)	1
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000	
2009					
Обслужвано население	Pearson Correlation	1	.975(**)	.788(**)	.764(**)
	Sig. (2-tailed)		.000	.000	.000
Фактурирана доставена вода	Pearson Correlation	.975(**)	1	.687(**)	.682(**)
	Sig. (2-tailed)	.000		.000	.000
Дължина на водопроводна мрежа	Pearson Correlation	.788(**)	.687(**)	1	.953(**)
	Sig. (2-tailed)	.000	.000		.000
Персонал водоснабдяване	Pearson Correlation	.764(**)	.682(**)	.953(**)	1
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000	

** Корелацията е значима на ниво от 0.01 (2-tailed).

²⁵ Sanchez, 2006 Garcia-Sánchez, Isabel M. „Efficiency Measurement in Spanish Local Government: The Case of Municipal Water Services.“ Review of Policy Research 23.2 (2006): 355-371. Business Source Premier. EBSCO. Web. 15 Mar. 2010.

Резултатите от ДЕА анализа на избраните 50 ВиК компании през изследвания времеви период са представени в Таблица 3.25. И през трите наблюдавани години три от операторите са с най-високата относителна ефективност от 1 („Софийска вода“ – АД, гр. София, „Водоснабдяване и канализация“ – ЕООД, гр. Кресна, и „Бързийска вода“ – ЕООД, с. Бързия). Тези дружества използват най-ефективно ресурсите си, за да доставят определено количество продукти. Спрямо количеството фактурирана вода „Софийска вода“ – АД, гр. София, е най-голямата ВиК компания в България и като такава печели от икономии от мащаба. Другите два оптимални оператора („Бързийска вода“ – ЕООД, с. Бързия, и „ВиК“ – ЕООД, гр. Кресна) са малки, като в „Бързийска вода“ – ЕООД, с. Бързия, е най-малката ВиК компания от извадката спрямо избраните ресурси и продукти.

ВиК „Бяла“ – ЕООД, гр. Севлиево, е с най-ниско ниво на ефективност и през трите изследвани години от средно 19 %. Други дружества, отчитащи ниски нива на ефективност през целия наблюдаван период, са „Водоснабдяване – Дунав“ – ЕООД, гр. Разград, и „ВиК“ – ЕООД, гр. Добрич. 78 % от компаниите са с ефективност от под 50 %, а едва 5 от 50-те компании са с ефективност от над 70 %, като за 2009 г. техният брой е 4.

Таблица 3.25. Резултати от ДЕА анализа

	ВиК	Техническа ефективност 2007	Техническа ефективност 2008	Техническа ефективност 2009
1	„ВиК – Батак“ ЕООД, гр. Батак	0.654	0.649	0.633
2	„ВиК“ ЕООД, гр. Берковица	0.491	0.485	0.468
3	„ВиК“ ЕООД, гр. Благоевград	0.494	0.492	0.473
4	„ВиК – Бебреш“ ЕООД, гр. Ботевград	0.38	0.371	0.352
5	„Инфрастрой“ ЕООД, гр. Брацигово	0.315	0.312	0.298
6	„ВиК“ ЕАД, гр. Бургас	0.367	0.357	0.358
7	„Бързийска вода“ ЕООД, с. Бързия	1	1	1
8	„ВиК“ ООД, гр. Варна	0.382	0.382	0.368
9	„ВиК – Йовковци“ ООД, гр. Велико Търново	0.309	0.307	0.303
10	„ВКТВ“ ЕООД, гр. Велинград	0.477	0.475	0.457
11	„ВиК“ ЕООД, гр. Видин	0.249	0.245	0.238
12	„ВиК“ ООД, гр. Враца	0.264	0.257	0.251
13	„ВиК“ ООД, гр. Габрово	0.298	0.294	0.28
14	„ВиК“ ООД, гр. Димитровград	0.365	0.36	0.342
15	„ВиК“ ЕООД, гр. Добрич	0.222	0.222	0.22
16	„ВиК“ ЕООД, гр. Дупница	0.568	0.56	0.544
17	„ВиК“ ООД, гр. Исперих	0.344	0.341	0.324
18	„Аспарухов вал“ ЕООД, гр. Кнежа	0.346	0.341	0.327
19	„ВиК“ ЕООД, гр. Кресна	1	1	1
20	„ВиК – Меден кладенец“ ЕООД, гр. Кубрат	0.27	0.266	0.255
21	„ВиК“ ООД, гр. Кърджали	0.364	0.361	0.346
22	„Кюстендилска вода“ ЕООД	0.447	0.441	0.426
23	„ВиК“ АД, гр. Ловеч	0.243	0.239	0.23
24	„ВиК – Стримон“ ООД, с. Микрево	0.577	0.585	0.514
25	„ВиК“ ООД, гр. Монтана	0.277	0.271	0.265
26	„ВиК“ ЕООД, гр. Пазарджик, в ликвидация	0.577	0.568	0.543
27	„ВиК – П“ ЕООД, гр. Панагюрище	0.452	0.446	0.428
28	„ВиК“ ООД, гр. Перник	0.352	0.413	0.392
29	„ВиК“ ЕООД, гр. Петрич	0.581	0.576	0.554
30	„ВКС“ ЕООД, гр. Пещера	0.907	0.906	0.693
31	„ВиК“ ЕООД, гр. Плевен	0.329	0.324	0.313
32	„ВиК“ ЕООД, гр. Пловдив	0.762	0.757	0.749
33	„Водоснабдяване – Дунав“ ЕООД, гр. Разград	0.235	0.231	0.215
34	„ВиК“ ООД, гр. Русе	0.344	0.34	0.335
35	„Увекс“ ЕООД, гр. Сандански	0.422	0.421	0.406
36	„ВиК – Паничище“ ЕООД, гр. Сапарева баня	0.452	0.441	0.432
37	„ВиК“ ЕАД, гр. Свищов	0.362	0.383	0.402

	ВиК	Техническа ефективност 2007	Техническа ефективност 2008	Техническа ефективност 2009
38	„Бяла“ ЕООД, гр. Севлиево	0.198	0.195	0.187
39	„ВиК 03“ ООД, гр. Силистра	0.254	0.25	0.245
40	„ВиК“ ООД, гр. Сливен	0.523	0.518	0.509
41	„ВиК“ ЕООД, гр. Смолян	0.283	0.279	0.265
42	„ВиК“ ЕООД, гр. София	0.302	0.302	0.295
43	„Софийска вода“ АД, гр. София	1	1	1
44	„ВиК“ ЕООД, с. Стамболово	0.258	0.259	0.256
45	„ВиК“ ЕООД, гр. Стара Загора	0.389	0.384	0.367
46	„ВиК – Стенето“ ЕООД, гр. Троян	0.301	0.297	0.287
47	„ВиК“ ООД, гр. Търговище	0.247	0.244	0.24
48	„ВиК“ ЕООД, гр. Хасково	0.31	0.306	0.292
49	„ВиК“ ООД, гр. Шумен	0.309	0.306	0.301
50	„ВиК“ ЕООД, гр. Ямбол	0.248	0.23	0.218
	Средна ефективност за дружествата	0.422	0.41978	0.40392

Наблюдава се негативна тенденция в отчетните нива на средна техническа ефективност за отрасъла. Нивото на процентна промяна от 2008 г. към 2007 г. е – 0.66 %, а на 2009 г. спрямо 2008 г. е 3.54 %. През годините дружествата задържат постигнатите резултати и мястото им в класацията не се променя значително. Най-забележими процентни промени, настъпили в 2008 г., касаят дружествата: „ВиК“ ООД, гр. Перник (17.33 %) и „ВиК“ ЕООД, гр. Ямбол (– 7.26 %). За 2009 г. това са: „ВиК“ ЕАД, гр. Свищов (4.96 %) и „ВКС“ ЕООД, гр. Пещера (– 23.51 %).

Получените резултати говорят за незадоволително представяне на отрасъла. За сравнение Таблица 3.26 представя средната ефективност на ВиК компании в 5 различни държави, измерени чрез ресурсно-ориентиран DEA анализ. Данните са сравними, тъй като за входящи величини са избрани персонал и дължина на водопроводната мрежа, а за изходящи – количество доставена вода, брой връзки (потребители) и брой връзки на нает.²⁶ Представената информация показва, че България значително изостава в класирането, като постигнатата ефективност е два пъти по-ниска от тази на първенеца в списъка – Белгия.

Таблица 3.26. Средна ефективност на ВиК компании в 5 различни държави

Държава	Средна ефективност
Белгия	0.8411
Нидерландия	0.8330
Англия и Уелс	0.7973
Австралия	0.7854
Португалия	0.7467
България	0.422*

* Данните са за 2007 г.

²⁶ De Witte, K. and R. Marques. „Designing performance incentives, an international benchmark study in the water sector.“ *Central European Journal of Operations Research* 18(2) (2010): 189-220.

Сравнително ниското ниво на средна ефективност на изучаваните български ВиК компании говори и за значителна хетерогенност в отрасъла. В структурата си DEA анализът разкрива относително най-ефективните фирми, които определят ефективността на по-малко ефективните такива. По тази причина, ако резултатите и работата на дружествата са сходни, то и DEA резултатите ще са по-високи.²⁷

Освен изчисляването на относително ниво на ефективност от интерес е да се определи кои са факторите, които спомагат за постигането на дадените резултати на производителност. В настоящата разработка специално внимание е обърнато на 3 фактора, които могат да окажат влияние върху ефективността – формата на собственост (общинска, държавна, смесена или концесия), големината на ВиК компанията и цените за водоснабдяване.

Според формата на собственост 50-те ВиК компании се разделят на 4 типа: 100 % общинска собственост (20 компании), 100 % държавна собственост (13 компании), 51 % държавна и 49 % общинска собственост (16 компании) и концесии (1 компания – „Софийска вода“ АД).²⁸

От интерес е да се анализира дали определен тип собственост обуславя по-високо ниво на ефективност. За целите на анализа дружествата със смесена форма на собственост ще се приравнят на държавни, тъй като МРРБ притежава мажоритарните дялове в тях. Друг фактор, който би могъл да влияе на ефективността, е големината на ВиК операторите. Водният сектор е капиталоемък и се смята, че по-големите компании биха спечелили от икономии от мащаба. Тъй като водоснабдяването е най-широко предлаганата услуга от ВиК компаниите, тя е и тази, която им носи най-голям доход.

²⁷ De Witte K (2006) Efficiëntieprikkels in de drinkwatersector. Economisch Statistische Berichten 91(4485):201–204.

²⁸ Концесиите са повече – ВиК Паничище, ВиК Свищов и други, но те не са типичен пример на концесионен договор, а по-скоро начин да се предостави стопанисването на публична собственост от търговско предприятие, та било то и общинско или държавно.

В този смисъл по-големите дружества биха били по-печеливши и способни да оптимизират процесите си, като по този начин достигат по-високо ниво на ефективност. Освен това дружествата, обслужващи големи градове, понасят по-ниски относителни разходи, отколкото тези, които обслужват малки отдалечени селища. За прокси²⁹ (проху) на големината се използва количеството фактурирана доставена вода за дадената година. Измерените количества вода на входа на водните системи не се използват за прокси променлива, за да не се изкриви резултатът, поради отчетените различни нива на загуби от компаниите. Балансовата стойност на активите не е използвана поради трудността да се намерят сравними данни за ВиК дружествата и да се избрат само тези активи, свързани с водоснабдяването.

Третият фактор, който ще бъде изследван като оказващ влияние върху ефективността, е нивото на цените, които различните дружества определят за водоснабдителните услуги. Взета е средната цена за доставяне на всяко едно дружество. Колкото по-скъп е методът за извличане и доставяне на вода, толкова по-висока е и цената за водоснабдяване на дадено ВиК дружество. Поради тази причина се предполага, че по-ефективните ВиК компании ще имат относително по-ниски цени за водоснабдителната услуга. Влиянието на цената

се изследва само за 2007 година, поради липсата на точни данни за 2008 г. и 2009 г.

За да се определи влиянието на трите избрани стратегически фактора, се използват два метода: крос-таблицы и регресионен анализ. Резултатите за 2008 г. и 2009 г. не се различават от тези за 2007 г. и поради тази причина не са представени в таблична форма в настоящия анализ.

Чрез крос-таблицы се изследва връзката между големината на ВиК дружествата с техническите резултати, постигнати чрез ДЕА анализа, както и влиянието на формата на собственост. Таблицы 3.14 и 3.15 разкриват асоциацията между величините през 2007 г. 75 % от 4-те ефективни ВиК компании са общинска собственост и 1 дружество е дадено на концесия („Софийска вода“ АД, гр. София). В категорията на техническа ефективност от 0.5000 до 0.8999 отново по-голям относителен дял имат общинските дружества. Не може да се открие изразена асоциация между формата на собственост на анализиранияте компании и ниските нива на производителност (ефективност от 0.0000 до 0.4999). Интересен е фактът, че 93.8 % от компаниите с 51 % държавно и 49 % общинско участие постигат ниски ДЕА резултати (техническа ефективност от под 0.5000). За държавните оператори този процент е сходен – 84.6 %, докато за общинските е сравнително по-нисък – 65 %.

Таблица 3.27. Собственост – техническа ефективност (2007 г.)

Форма на собственост		Техническа ефективност				Общо
		от .0000 до .3499	от .3500 до .4999	от .5000 до .8999	над .9000	
Държавна	Брой	8	3	2	0	13
	% в собственост	61.5 %	23.1 %	15.4 %	.0 %	100.0 %
	% в техническа ефективност	33.3 %	20.0 %	28.6 %	.0 %	26.0 %
	% от общо	16.0 %	6.0 %	4.0 %	.0 %	26.0 %
Смесена	Брой	10	5	1	0	16
	% в собственост	62.5 %	31.3 %	6.3 %	.0 %	100.0 %
	% в техническа ефективност	41.7 %	33.3 %	14.3 %	.0 %	32.0 %
	% от общо	20.0 %	10.0 %	2.0 %	.0 %	32.0 %
Общинска	Брой	6	7	4	3	20
	% в собственост	30.0 %	35.0 %	20.0 %	15.0 %	100.0 %
	% в техническа ефективност	25.0 %	46.7 %	57.1 %	75.0 %	40.0 %
	% от общо	12.0 %	14.0 %	8.0 %	6.0 %	40.0 %
Концесия	Брой	0	0	0	1	1
	% в собственост	.0 %	.0 %	.0 %	100.0 %	100.0 %
	% в техническа ефективност	.0 %	.0 %	.0 %	25.0 %	2.0 %
	% от общо	.0 %	.0 %	.0 %	2.0 %	2.0 %
Общо	Брой	24	15	7	4	50
	% в собственост	48.0 %	30.0 %	14.0 %	8.0 %	100.0 %
	% в техническа ефективност	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %
	% от общо	48.0 %	30.0 %	14.0 %	8.0 %	100.0 %

Таблица 3.27 не разкрива ясно влияние между големината на ВиК оператора и неговата производителност. В категорията на ефективни дружества попадат три компании с количества фактурирана вода от под 1000 хил. м³, както и най-голямото ВиК дружество – „Софийска вода“ АД, гр. София. В останалите категории на ефективност разпределението на операторите спрямо големината им е сравнително равномерно и не могат да се констатират отчетливи асоциации между изучаваните величини.

²⁹ Променлива, която е непряк измерител на стойността на друга променлива, за която липсва точен индикатор.

Таблица 3.28. Количество фактурирана вода – техническа ефективност (2007 г.)

Количество фактурирана вода		Техническа ефективност				Общо
		от .0000 до .3499	от .3500 до .4999	от .5000 до .8999	над .9000	
до 1000 хил. м ³	Брой	4	2	2	3	11
	% в количество факт. вода	36.4 %	18.2 %	18.2 %	27.3 %	100.0 %
	% в техническа ефективност	16.7 %	13.3 %	28.6 %	75.0 %	22.0 %
	% от общо	8.0 %	4.0 %	4.0 %	6.0 %	22.0 %
от 1001 до 4000 хил. м ³	Брой	5	7	2	0	14
	% в количество факт. вода	35.7 %	50.0 %	14.3 %	.0 %	100.0 %
	% в техническа ефективност	20.8 %	46.7 %	28.6 %	.0 %	28.0 %
	% от общо	10.0 %	14.0 %	4.0 %	.0 %	28.0 %
от 4001 до 10000 хил. м ³	Брой	10	2	2	0	14
	% в количество факт. вода	71.4 %	14.3 %	14.3 %	.0 %	100.0 %
	% в техническа ефективност	41.7 %	13.3 %	28.6 %	.0 %	28.0 %
	% от общо	20.0 %	4.0 %	4.0 %	.0 %	28.0 %
над 10000 хил. м ³	Брой	5	4	1	1	11
	% в количество факт. вода	45.5 %	36.4 %	9.1 %	9.1 %	100.0 %
	% в техническа ефективност	20.8 %	26.7 %	14.3 %	25.0 %	22.0 %
	% от общо	10.0 %	8.0 %	2.0 %	2.0 %	22.0 %
Общо	Брой	24	15	7	4	50
	% в количество факт. вода	48.0 %	30.0 %	14.0 %	8.0 %	100.0 %
	% в техническа ефективност	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %	100.0 %
	% от общо	48.0 %	30.0 %	14.0 %	8.0 %	100.0 %

Тъй като крос-таблиците разкриват възможни асоциации между различни величини, настоящата разработка използва и регресии, за да се определи нивото на статистическа значимост между откритите зависимости. Ефектът на влияние на факторите големина, собственост и цени се изследва чрез регресия на Тобит. Използването на регресионен анализ по метода на най-малките квадрати не е подходящо поради факта, че стойностите на ефективността могат да варират само между 0 и 1. Регресията на Тобит (censored regression model) отчита тази специфика и има вида:

$$\hat{\delta}_i = z_i\beta + \varepsilon_i,$$

където z_i е вектор със специфичните за фирмите променливи, които се очакват да влияят на ефективността на единиците, вземащи решение. β е вектор с параметрите за изчисление, а ε_i е статистическият шум (De Witte, 2010). δ_i е зависимата променлива, която се наблюдава при стойности между 0 и 1 и е цензурирана (censored) в противен случай.

Резултатите от регресията на Тобит за 2007, 2008 и 2009 година, изчислени с помощта на STATA, са представени в Таблица 3.29.

Таблица 3.29. Резултати от регресията на Тобит

Регресия на Тобит											
2007 година				2008 година				2009 година			
Наблюдения	50			Наблюдения	50			Наблюдения	50		
LR chi2(3)	34.880			LR chi2(3)	23.500			LR chi2(3)	24.78		
Prob > chi2	0.000			Prob > chi2	0.000			Prob > chi2	0		
Log likelihood	18.152			Log likelihood	12.340			Log likelihood	14.7067		
Pseudo R2	- 24.454			Pseudo R2	- 19.896			Pseudo R2	- 5.3509		
Ефективност 2007	Коеф.	t	P> t	Ефективност 2008	Коеф.	t	P> t	Ефективност 2009	Коеф.	t	P> t
Количество доставена вода	2.3E-06	0.63	0.532	Количество доставена вода	7.02E-06	1.72	0.092	Количество доставена вода	7.16E-06	1.86	0.07
Цена	- 0.29967	- 3.61	0.001	Цена	.	.	.	Цена	.	.	.
Общински	0.081	1.24	0.221	Общински	0.217859	3.55	0.001	Общински	0.203455	3.54	0.001
Концесия	1.28961	.	.	Концесия	1.124048	.	.	Концесия	1.092123	.	.
Константа	0.64764	5.88	0.000	Константа	0.277589	5.44	0.000	Константа	0.26769	5.67	0.000
sigma	0.15369			sigma	0.17342			sigma	0.164377		
Забележка: 0 Няма цензурирани променливи под нула 47 променливи са нецензурирани 3 променливи са цензурирани над 1											

Моделите и за трите изучавани години са статистически значими ($\text{Prob} > \chi^2 = 0.0000$), като поне един от регресионните коефициенти във всеки един от тях е различен от 0. Процентът на вариация, който може да бъде обяснен с модела на Тобит за 2007 г., е сравнително висок – 50 % ($R^2 = 0,4898$). Той намалява през следващите две изучавани години, като за 2008 г. е 34 % ($R^2 = 0,3427$), а за 2009 година – 36 % ($R^2 = 0,3605$). Понижението се дължи на факта, че в моделите за 2008 г. и 2009 г. участват по-малък брой променливи.

От стойностите на променливите може да се види, че количеството на доставена вода (прокси за големината на дружествата) няма отчетливо влияние върху резултатите от DEA анализа. Коефициентът на променливата не е статистически значим през нито една от изследваните години и е много малък.

Според получените стойности от регресията на Тобит за 2007 г. влиянието на цената е значимо (при ниво на значимост 0,05) и отрицателно, като по-високата цена е свързана с по-ниско ниво на техническа ефективност.

Влиянието на собствеността в трите регресионни модела не е отчетливо. Поради колинеарност собствеността е представена с категорийни величини. В случая величината приема стойност 1, ако дружеството е общинско, и 0, ако то е с държавна форма на собственост или със смесена такава. Коефициентът на променливата (0,081) за 2007 г. не е статистически значим. През 2008 г. и 2009 г. коефициентите са значими, но са малки, което говори за наличие на влияние на формата на собственост върху постигнатите резултати за

производителност, като общинските дружества се свързват с малко по-високи нива на техническа ефективност. Концесията е представена като отделна величина, но поради факта, че има само едно наблюдение, тя не е статистически значима.

Регресията на Тобит не успява да даде ясна информация относно влиянието на изучаваните три стратегически фактора (големината на ВиК оператора, форма на собственост и цени на услугата водоснабдяване). Големината на дружествата не оказва позитивно влияние върху изследваната производителност. За сметка на това е открита зависимост между собствеността и ефективността, като общинските ВиК компании се свързват с известна степен по-високи нива на ефективност. По-високите цени, от друга страна, могат да се отъждествят с по-ниски резултати на техническа ефективност. Въпреки това, откритите зависимости, макар и статистически значими, не са силни.

Освен да измерва относителното ниво на ефективност на единиците, вземащи решение, DEA анализът позволява да се определят така наречените луфтове, които се получават, когато границата на ефективност е успоредна на някоя от координатните оси (вж. таблица 3.30). Наличието на ресурсни луфтове говори, че би имало възможност даденият ресурс да бъде намален, без да се намалява количеството произведен продукт, т.е. луфтовете могат да се възприемат като преразход на ресурси.³⁰ Трябва да се има предвид, че тези луфтове разкриват една виртуална възможност за намаляване на ресурсите. Поради тази причина наличието им говори за потенциален шанс за намаляване на даден ресурс. Те не бива да се възприемат като точната стойност на излишъка от изучаваната величина.

Таблица 3.30. Стойности на ресурсните луфтове на ВиК дружествата

	Ресурсни луфтове					
	Дължина водопроводна мрежа 2007	Персонал водоснабдяване 2007	Дължина водопроводна мрежа 2008	Персонал водоснабдяване 2008	Дължина водопроводна мрежа 2009	Персонал водоснабдяване 2009
„ВиК – Батак“ ЕООД, гр. Батак	0	2.929	0	2.91	0	2.738
„ВиК“ ЕООД, гр. Берковица	0	0	0	0	0	0
„ВиК“ ЕООД, гр. Благоевград	0	66.933	0	91.046	0	105.783
„ВиК – Бебреш“ ЕООД, гр. Ботевград	0	2.533	0	2.206	0	0.984
„Инфрастрой“ ЕООД, гр. Брацигово	0	0	0	0	0	0
„ВиК“ ЕАД, гр. Бургас	0	71.576	0	69.101	0	59.085
„Бързийска вода“ ЕООД, с. Бързия	0	0	0	0	0	0
„ВиК“ ООД, гр. Варна	0	73.877	0	73.32	0	59.091
„ВиК – Йовковци“ ООД, гр. Велико Търново	37.981	0	40.218	0	55.661	0
„ВКТВ“ ЕООД, гр. Велинград	0	9.315	0	9.278	0	7.976
„ВиК“ ЕООД, гр. Видин	0	0	0	0	0	0
„ВиК“ ООД, гр. Враца	0	0	0	0	0	0

³⁰ Woodbury, K. and B. Dollery (2004). „Efficiency Measurement in Australian Local Government: The Case of New South Wales Municipal Water Services.“ Review of Policy Research 21(5): 615-636.

	Ресурсни луфтове					
	Дължина водопроводна мрежа 2007	Персонал водоснабдяване 2007	Дължина водопроводна мрежа 2008	Персонал водоснабдяване 2008	Дължина водопроводна мрежа 2009	Персонал водоснабдяване 2009
„ВиК“ ООД, гр. Габрово	0	20.916	0	20.639	0	17.639
„ВиК“ ООД, гр. Димитровград	0	16.777	0	20.125	0	21.32
„ВиК“ ЕООД, гр. Добрич	0	0	0	0	16.324	0
„ВиК“ ЕООД, гр. Дупница	0	0.474	0	0.928	0	0.797
„ВиК“ ООД, гр. Исперих	26.367	0	25.564	0	19.227	0
„Аспарухов вал“ ЕООД, гр. Кнежа	0	1.473	0	1.799	0	1.76
„ВиК“ ЕООД, гр. Кресна	0	0	0	0	0	0
„ВиК – Меден кладенец“ ЕООД – гр. Кубрат	0	6.775	0	7.218	0	6.98
„ВиК“ ООД, гр. Кърджали	0	27.186	0	26.961	0	22.84
„Кюстендилска вода“ ЕООД	376.567	0	327.049	0	318.066	0
„ВиК“ АД, гр. Ловеч	0	2.03	0	1.676	0	0
„ВиК – Стримон“ ООД, с. Микрево	0	0	0	0	0	0
„ВиК“ ООД, гр. Монтана	0	0.432	0	0.228	0	0
„ВиК“ ЕООД, гр. Пазарджик, в ликвидация	0	28.111	0	35.14	0	36.917
„ВиК – П“ ЕООД, гр. Панагюрище	0	9.503	0	9.384	0	8.437
„ВиК“ ООД, гр. Перник	0	22.417	0	24.991	0	19.025
„ВиК“ ЕООД, гр. Петрич	0	6.63	0	6.47	0	5.027
„ВКС“ ЕООД, гр. Пещера	0	13.899	0	13.882	0	6.884
„ВиК“ ЕООД, гр. Плевен	0	69.303	0	59.813	0	46.732
„ВиК“ ЕООД, гр. Пловдив	630.363	0	627.608	0	725.597	0
„Водоснабдяване – Дунав“ ЕООД, гр. Разград	0	6.615	0	6.513	0	2.027
„ВиК“ ООД, гр. Русе	153.703	0	151.947	0	174.954	0
„Увекс“ ЕООД, гр. Сандански	0	0.89	0	0.889	0	0
„ВиК – Паничище“ ЕООД, гр. Сапарева баня	0	0	0	0	0	0
„ВиК“ ЕАД, гр. Свищов	0	0	5.088	0	0	0
„Бяла“ ЕООД, гр. Севлиево	0	2.323	0	2.112	0	1.377
„ВиК 03“ ООД, гр. Силистра	0	0	0	0	0	0
„ВиК“ ООД, гр. Сливен	203.846	0	201.895	0	216.756	0
„ВиК“ ЕООД, гр. Смолян	0	3.562	0	6.773	0	6.848
„ВиК“ ЕООД, гр. София	167.304	0	167.304	0	183.23	0
„Софийска вода“ АД, гр. София	0	0	0	0	0	0
„ВиК“ ЕООД, с. Стамболово	0	0.287	0	0.287	0	0.19
„ВиК“ ЕООД, гр. Стара Загора	0	40.993	0	39.699	0	28.92
„ВиК – Стенето“ ЕООД, гр. Троян	0	0	0	0.181	0	0
„ВиК“ ООД, гр. Търговище	0	0	0	0	0	0
„ВиК“ ЕООД, гр. Хасково	0	25.24	0	24.932	0	19.368
„ВиК“ ООД, гр. Шумен	0	0	0	0	0	0
„ВиК“ ЕООД, гр. Ямбол	0	0	0	1.01	0	3.897

Анализът на данните разкрива стойностите на ресурсните луфтове на ВиК компаниите, участващи в анализа. Поради спецификата на избраните ресурси единият от тях – дължината на водопроводната мрежа, няма как да бъде намален. Наличието на такива луфтове би могло да се дължи на факта, че населените места, обслужвани от ВиК оператора, са на относително по-голяма дистанция едно от друго. За сметка на това се забелязват няколко високи нива на луфтове в броя на наетия персонал през различните години в определени дружества. Сред тях са „ВиК“ – ООД, гр. Варна, „ВиК“ – ЕАД, гр. Бургас, „ВиК“ – ЕООД, гр. Плевен, и „ВиК“ – ЕООД, гр. Благоевград. Резултатите са подкрепени и от анализа и оценката на институционалния капацитет на фирмите от сектора водоснабдяване и канализация. Свързатостта в дружествата говори за нуждата от оптимизиране на определени процеси и структури и развитието на звена, обслужващи специализираната техника, и дейности на компаниите.

Трябва специално да се отбележи, че разликата в съотношенията при дружествата невинаги се формира от лошо управление – съществуват много дружества, които експлоатират огромни по обем и стойност активи, които не са тяхна собственост и за тях е нает персонал и се генерират разходи. В течение на годините множество институции са

им вменявали (резонно или не) инвестиционни задължения, изграждайки на отделни места ВиК инфраструктурата на цели населени места, като и сега съоръженията стоят в балансите на тези предприятия или техни правоприменици. Това, освен че създава затруднение на операторите и на общините да получават финансиране за тези активи, те през годините не са отчитали и амортизации и не са генерирали средства за тяхното възстановяване.

3.1.5. Анализ на текущото финансово състояние на ВиК дружествата

Анализът на текущото финансово състояние на ВиК дружествата е изготвен въз основа на годишните счетоводни отчети за 2007 г., 2008 г. и 2009 г.

3.1.5.1. Анализ на активите

Нетекущи активи

Нетекущите активи (НА) включват нетекущи финансови (капиталови и дългови ценни книжа, инвестиционни имоти, вземания от свързани предприятия, вземания по заеми и други) и нефинансови активи (дълготрайни материални и нематериални активи).

Стойността на нетекущите активи по балансова стойност на разглежданите 56 ВиК дружества е следната:

Таблица 3.31. Стойност на нетекущите активи на ВиК дружествата

	Нетекущи активи (хил.лв.)			Структура (%)			Базов индекс (%, 2007 г.=100)		
	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Малки ВиК дружества (17) ³¹	6 100	5 439	5 891	1,0 %	0,8 %	0,8 %	100 %	89 %	97 %
Средни ВиК дружества (15)	63 615	64 322	61 651	10,6 %	9,5 %	8,3 %	100 %	101 %	97 %
Големи ВиК дружества (13)	157 878	162 931	160 472	26,4 %	24,1 %	21,7 %	100 %	103 %	102 %
Много големи ВиК дружества (11)	371 535	443 444	510 921	62,0 %	65,6 %	69,1 %	100 %	119 %	138 %
Общо (56)	599 128	676 136	738 935	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100 %	113 %	123 %

Анализът показва, че има концентрация на значителни по стойност активи в малък брой дружества. Около 78 % от нетекущите активи в отрасъла са включени в счетоводните отчети на 14 ВиК дружества, 9 от които попадат в групата много големи ВиК дружества и 4 – в групата големи. С изключение на „Софийска вода“, което е общинско-частно дружество, при останалите оператори собствеността е държавна и държавно-общинска.

Данните за динамиката на нетекущите активи през 2008 г. и 2009 г. спрямо 2007 г. показват, че при малките и средните по големина дружества стойността на този показател намалява, докато при много големите силно нараства. Тази констатация показва, че по-малките водни оператори не разполагат с достатъчно финансов ресурс за извършване на активна инвестиционна дейност.

Нетекущите активи на ВиК дружествата са изчислени на един обслужван жител за по-голяма пълнота на анализа (вж. Таблица 3.32).

³¹ В скобите е посочен броят на дружествата, които попадат в съответната група.

Таблица 3.32. Нетекущи активи на 1 обслужван жител (лв.)

	Нетекущи активи на 1 обслужван жител (лв.)			Структура (%)		
	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Малки ВиК дружества (17 броя)	34,0	30,3	32,8	42,7 %	33,7 %	33,4 %
Средни ВиК дружества (15 броя)	76,2	77,1	73,9	95,6 %	85,6 %	75,1 %
Големи ВиК дружества (13 броя)	79,2	81,7	80,5	99,3 %	90,8 %	81,8 %
Много големи ВиК дружества (11 броя)	82,5	98,4	113,4	103,4 %	109,4 %	115,3 %
Средно (56 броя)	79,7	90,0	98,4	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Представянето на нетекущите активи на един обслужван жител намалява диференциацията в стойностите на този показател при различните по големина дружества, но констатираните тенденции на изменение се запазват.

В структурата на нетекущите активи най-голям дял имат дълготрайните материални активи (ДМА), както е показано на следващата таблица:

Таблица 3.33. Дял на ДМА в нетекущите активи

	ДМА			Нетекущи активи (хил.лв.)			Базов индекс (%, 2007 г. = 100)		
	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Малки ВиК дружества (17) ³²	6 041	5 381	5 845	6 100	5 439	5 891	99,0 %	98,9 %	99,2 %
Средни ВиК дружества (15)	62 993	63 747	60 991	63 615	64 322	61 651	99,0 %	99,1 %	98,9 %
Големи ВиК дружества (13)	148 054	153 586	151 845	157 878	162 931	160 472	93,8 %	94,3 %	94,6 %
Много големи ВиК дружества (11)	346 884	411 304	326 663	371 535	443 444	510 921	93,4 %	92,8 %	63,9 %
Общо (56)	563 972	634 018	545 344	599 128	676 136	738 935	94,1 %	93,8 %	73,8 %

При малките и средните по големина ВиК дружества нетекущите активи съдържат само дълготрайни материални активи. С нарастване на големината на операторите намалява дялът на ДМА в НА, а се увеличава дялът на ДНМА и финансовите активи, напр. програмни продукти, дялови участия, предоставени права за ползване върху пречиствателни и канализационни съоръжения. През 2009 г. дялът на ДМА в НА спада при много големите дружества. Причината за това е прилагането на разяснение на Комитета по международни стандарти за финансови отчети, в резултат на което част от материалните активи (имоти и съоръжения) са преобразувани в нематериален актив – това касае най-вече концесионното право, т.е. „Софийска вода“ – АД.

Стойността на нетекущите активи отразява инвестиционната дейност на дружествата, информация за която е набрана от отчетите за паричните потоци, които съдържат паричните потоци от инвестиционна дейност. Това са средствата, които дружествата са похарчили за инвестиции през текущата година (вж. Таблица 3.34).

³² В скобите е посочен броят на дружествата, които попадат в съответната група.

Таблица 3.34. Инвестиции на ВиК дружествата в България

	Инвестиции (хил. лв.)			Базов индекс (% , 2007 г. = 100)			Дял на инвестиционните разходи в НА			Инвестиции на 1 обслужван жител (лв.)		
	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Малки ВиК дружества (17)	875	945	1 243	100,0 %	108,0 %	142,1 %	14,3 %	17,4 %	21,1 %	4,9	5,3	6,9
Средни ВиК дружества (15)	3 453	3 931	2 770	100,0 %	113,8 %	80,2 %	5,4 %	6,1 %	4,5 %	4,1	4,7	3,3
Големи ВиК дружества (13)	10 588	7 810	4 224	100,0 %	73,8 %	39,9 %	6,7 %	4,8 %	2,6 %	5,3	3,9	2,1
Много големи ВиК дружества (11)	54 161	56 787	90 957	100,0 %	104,8 %	167,9 %	14,6 %	12,8 %	17,8 %	12,0	12,6	20,2
Общо ВиК дружества (56)	69 077	69 473	99 194	100,0 %	100,6 %	143,6 %	11,5 %	10,3 %	13,4 %	9,2	9,2	13,2

Инвестиционната дейност е най-активна в малките и в много големите дружества, като във втория случай причината е двойният ръст на инвестициите на „Софийска вода“ – АД, през 2009 г. спрямо 2008 г. По всички анализирани показатели в Таблица 3.34 стойностите са най-неблагоприятни за средните и особено при големите оператори. Ако се изключи влиянието на „Софийска вода“ – АД, тази констатация би се отнесла и до много големите ВиК. „Софийска вода“ има мащабна инвестиционна програма особено през изследвания период, като причината е проект, финансиран по Програма ИСПА, на стойност 58,5 млн. евро. Въпреки сравнително по-добрите стойности на този показател на „Софийска вода“ – АД, съществува силно негативна нагласа от страна на обществото в страната към предоставяне на ВиК услуги чрез концесиониране. Също така в други страни сключени концесионни договори не са били продължавани след изтичане на срока им поради значително повишаване цената на предоставяните услуги.

В случая на единствената концесия в България „Софийска вода“ – АД, причините за отрицателното обществено мнение са няколко:

- в договора за концесията е заложена клауза за намаляване на загубите на вода, което за периода до 2009 г. не се реализира;

- не се изпълни задължението на концесионера за „свежи инвестиции“; за периода на действие на концесията до 2009 г. източникът на инвестиционни средства е увеличаването на цените; през 2005 г. в изготвен доклад от фирмата за мониторинг на концесията „Омонит“ – ООД, който е представен пред парламентарната Комисия за борба с корупцията, е посочено, че „Софийска вода“ – АД, не изпълнява системно инвестиционната си програма, което е основание за Столична община да прекрати концесионния договор; това е един от общо 31 извода за нарушения в дейността на концесионера;

- отчетането на инвестиционна дейност е извършвано с разходите за ремонтни дейности, както и други дейности изцяло с неинвестиционен характер;

- качеството на питейната вода и ефектът на пречистване на битовите отпадъчни води не се подобрява;

- възлагането на изпълнението на услуги на външни изпълнители при завишени цени, които не постигат ефект за подобряване на системата, е начин за неправомерно увеличаване на разходите за сметка на цената на водата.

Другите големи дружества в отрасъла също правят инвестиции, но те не се вписват в баланса им (особено тези проекти, които са финансирани от ИСПА и ОПОС), напр. големи ПСОВ, завършени и въведени в експлоатация, всяка на стойност няколко десетки млн. лв., няколкото проекта за реконструкция и рехабилитация на довеждащи водопроводи и градска водопроводна и канализационна мрежа в Благоевград, Кюстендил, Сливен, Бургас, Русе, Стара Загора и други. Въпреки че тези дружества не придобиват собственост и не отчитат амортизационни отчисления за тези активи (стойността на подобни активи варира от няколко хиляди до десетки милиона лева), те правят разходи за тяхното обслужване и поддържане – това води до изкривяване на резултатите от финансовия анализ, базирани на съпоставимост на стойността на активите и обема на разходите или приходите. Балансовата стойност на активите на голяма част от предприятията от отрасъла отдавна е изостанала от пазарните стойности или на новоизградени активи от аналогичен тип. Това прави невъзможно възстановяването на амортизираните активи само със средства от фонд амортизационни отчисления, като средствата стигат основно за ремонтни дейности и се разчита на принципалите да осигурят финансиране за проектите. Неизпълнението на инвестиционните програми в утвърдените бизнес планове отчасти се дължи и на факта, че инвестиционните намерения на принципалите нерядко се разминават с възможностите и приоритетите им, което от своя страна натоварва операторите с непредвидени разходи и мероприятия (вж. следващата таблица).

Таблица 3.35. Изпълнение на планираните инвестиции от ВиК дружествата

	2007*	2008*	2009**
Планирани инвестиции (хил. лв.)	166 164	250 293	522 939
Изпълнени инвестиции (хил. лв.)	45 782	44 080	98 316
Изпълнени/планирани инвестиции	27,6 %	17,6 %	18,8 %

Бележка: * извадка от 52 дружества
** извадка от 50 дружества

ВиК дружествата подават до ДКЕВР заявление за утвърждаване на цени на ВиК услуги, в които трябва да предложат и обосноват всеки разход, вкл. разходи за инвестиции. При одобряване на предложените цени ВиК операторите имат задължение да извършват прогнозните инвестиции. По данни на ДКЕВР³³ към м. 11, 2010 г. само 18 % от планираните инвестиции са реализирани, но само една фирма е санкционирана. Неизпълнението на инвестиционната програма невинаги води до санкция, защото различни фактори оказват влияние на ВиК дружествата. Предвид своята социална значимост често дружествата са принудени от обстоятелствата и променят в течение на годината инвестиционната си програма. Освен това утвърдената цена невинаги съответства на предложената в бизнес плана и с която са направени съответните изчисления и са формирани прогнозните парични потоци, осигуряващи необходимите средства за изпълнение на инвестиционното намерение. В правомощията на ДКЕВР е да санкционира неизпълнението на инвестиционната програма в утвърдения бизнес план, но при условие че дружеството е злоупотребило с предвидените в цената средства за инвестиции и ги е отклонило за покриване на нерегулирани разходи или за такива, за които то не е в състояние да обоснове необходимостта им. Във всеки случай комисията подхожда индивидуално и се води от добрите практики в отрасъла.

Освен всички тези условности следва да се има предвид, че понякога инвестиционният цикъл е с продължителност повече от няколко месеца и може да продължи и след края на отчетната година и да намери отражение в баланса за следващи периоди.

За да се отговори на въпроса кои са факторите, довели до това слабо и намаляващо изпълнение на инвестиционните намерения, е направен анализ на източниците на финансиране на инвестициите.

Инвестициите във ВиК дружествата могат да се финансират основно от два източника: а) собствени средства – средства от амортизационни отчисления, от печалба и от заемни средства, и б) целеви средства, предоставяни по програми, финансирани от ЕС или чрез фондове към МРРБ.

Таблица 3.36. Финансиране на инвестициите във ВиК дружествата

	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Дружества на за- губа			
Инвестиции (хил. лв.)	2697	2180	661
Амортизации (хил. лв.)	3082	962	1344
Дял на инвестициите в амортизациите	88 %	227 %	49 %
Дружества на печалба			
<i>Малки ВиК дружества</i>			
Инвестиции (хил. лв.)	165	328	1007
Амортизации (хил. лв.)	200	412	509
Печалба (хил. лв.)	193	166	291
Дял на инвестициите в печалбата и амортизациите	42,0 %	56,7 %	125,9 %
<i>Средни ВиК дружества</i>			
Инвестиции (хил. лв.)	2311	2368	2537
Амортизации (хил. лв.)	3428	3885	4617
Печалба (хил. лв.)	602	754	1144
Дял на инвестициите в печалбата и амортизациите	57,3 %	51,0 %	44,0 %
<i>Големи ВиК дружества</i>			
Инвестиции (хил. лв.)	10588	7810	4032
Амортизации (хил. лв.)	11636	12766	14009
Печалба (хил. лв.)	1650	1747	3654
Дял на инвестициите в печалбата и амортизациите	79,7 %	53,8 %	22,8 %
<i>Много големи ВиК дружества</i>			
Инвестиции (хил. лв.)	53316	56787	90957
Амортизации (хил. лв.)	31150	36316	41934
Печалба (хил. лв.)	4412	20909	24558
Дял на инвестициите в печалбата и амортизациите	149,9 %	99,2 %	136,8 %

³³ Според представители на ДКЕВР.

При дружествата, които приключват годината с негативен финансов резултат (загуба), източниците на финансиране са ограничени до амортизации и ползване на кредитен ресурс (през 2009 г.). Тази група дружества не е постоянна в рамките на анализирания период.

При дружествата, които са на печалба, малките (с изключение на 2009 г.), средните и големите финансират инвестиционната си дейност от амортизации и печалба. Използването на кредитен ресурс за финансирането на инвестициите е в най-голяма степен застъпено при много големите дружества и най-вече в „Софийска вода“ – АД.

Проучването на бизнес плановете показва, че инвестициите във ВиК отрасъла се правят за основен ремонт и реконструкция на съществуващи водоснабдителни, канализационни и пречиствателни съоръжения. Основната причина е, че все още не е решен проблемът със собствеността на ВиК системите и съоръженията, които трябва да се прехвърлят на общините или държавата, а ВиК дружествата да функционират като оператори, които ги използват и поддържат. Това е и основният вероятен мотив ВиК дружествата, които разполагат и/или имат достъп до средства, да не финансират свои инвестиционни намерения. Никое от дружествата не е пренебрегнало инвестиционното си намерение за сметка на разпределяне на дивидент или заделяне на резерви – особено средствата от фонд резервен, които обикновено се използват точно за тази цел.

Недостигът на средства и особено отлагането във времето на част от инвестиционната програма се обуславя и от факта, че утвърждаването на тарифата от страна на ДКЕВР и нейното въвеждане обикновено става до края на първото тримесечие на годината, а дружеството започва да генерира приходи по новата тарифа от 40 до 60 дни след това. Всичко това измества инвестиционния график с около половин година. Забавянето се дължи основно на забавяне от страна на операторите на

вносяне на заявления в ДКЕВР или на такова, което не отговаря на указанията и в редки случаи е по вина на Комисията.

Друга причина е неотчетеният ръст на цените на някои основни материали, особено горивата, както и фактът, че цените на ВиК дружествата се утвърждават, преди да бъдат утвърдени цените на електрическата енергия. Най-често срещано отклонение от утвърдените ценови компоненти при ВиК дружествата е надвишаването на утвърдения размер на средствата за трудови възнаграждения. Основно това е следствие от нововъзникнали дейности в дружеството – въведен нов обект, реконструкция и разширяване на съществуващ.

Освен факторите, изброени по-горе, влияние върху приходите (изключение прави „Софийска вода“ – АД) оказват и влажността на годината и миграцията и икономическото развитие на региона. В периода до 2008 г. се наблюдаваше изразен икономически подем, което неминуемо се отрази и на ВиК отрасъла. Кризата обаче накара голяма част от индустриалните предприятия или да намалят обема на своята работа, или изобщо да я преустановят. Това оказва влияние предимно на ВиК оператори със значителен дял на промишлените потребители – Дупница, Монтана, Плевен и др.

Вследствие на финансовата криза се засилиха и процесите на икономическата миграция между регионите – потребителите мигрират от един оператор към друг, като същевременно ограничават своето потребление вследствие намалелите си доходи и ежегодно повишаващите се цени на ВиК услугите.

Текущи (краткотрайни) активи

Най-общо текущите (краткотрайни) активи представляват активи, които се очаква да бъдат конвертирани в пари в брой в рамките на една година в хода на обичайната им дейност. Текущите активи на ВиК дружествата по балансова стойност в страната са представени в Таблица 3.37.

Таблица 3.37. Текущи активи на ВиК дружествата в България

	Стойност (хил. лв.)			Структура (%)			Базов индекс (%; 2007 г. =100)		
	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Малки ВиК дружества (17)									
Материални запаси	984	1 489	696	27,6 %	39,5 %	20,7 %	100,0 %	151,3 %	70,7 %
Краткосрочни вземания	1 688	1 756	2 235	47,4 %	46,6 %	66,4 %	100,0 %	104,0 %	132,4 %
Парични средства	851	494	397	23,9 %	13,1 %	11,8 %	100,0 %	58,0 %	46,7 %
Разходи за бъдещи периоди	41	27	36	1,2 %	0,7 %	1,1 %	100,0 %	65,9 %	87,8 %
<i>Общо текущи активи</i>	<i>3564</i>	<i>3766</i>	<i>3364</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>105,7 %</i>	<i>94,4 %</i>
Средни ВиК дружества (15)									
Материални запаси	3 400	2 950	2 806	17,7 %	16,3 %	14,8 %	100,0 %	86,8 %	82,5 %
Краткосрочни вземания	12 220	9 432	10 150	63,5 %	52,1 %	53,6 %	100,0 %	77,2 %	83,1 %

	Стойност (хил. лв.)			Структура (%)			Базов индекс (%; 2007 г. =100)		
	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Парични средства	3 558	5 452	5 896	18,5 %	30,1 %	31,1 %	100,0 %	153,2 %	165,7 %
Разходи за бъдещи периоди	74	258	93	0,4 %	1,4 %	0,5 %	100,0 %	348,6 %	125,7 %
<i>Общо текущи активи</i>	<i>19252</i>	<i>18092</i>	<i>18945</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>94,0 %</i>	<i>98,4 %</i>
Големи ВиК дружества (13)									
Материални запаси	7 090	7 625	7 680	12,3 %	13,1 %	12,1 %	100,0 %	107,5 %	108,3 %
Краткосрочни вземания	39 773	40 414	45 797	69,0 %	69,4 %	72,3 %	100,0 %	101,6 %	115,1 %
Парични средства	10 588	9 978	9 516	18,4 %	17,1 %	15,0 %	100,0 %	94,2 %	89,9 %
Разходи за бъдещи периоди	156	224	309	0,3 %	0,4 %	0,5 %	100,0 %	143,6 %	198,1 %
<i>Общо текущи активи</i>	<i>57607</i>	<i>58241</i>	<i>63302</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>101,1 %</i>	<i>109,9 %</i>
Много големи ВиК дружества (11)									
Материални запаси	19 893	22 620	23 654	14,9 %	15,7 %	15,1 %	100,0 %	113,7 %	118,9 %
Краткосрочни вземания	80 018	80 850	88 029	59,8 %	56,0 %	56,0 %	100,0 %	101,0 %	110,0 %
Парични средства	32 535	40 240	44 894	24,3 %	27,9 %	28,6 %	100,0 %	123,7 %	138,0 %
Разходи за бъдещи периоди	1 339	576	504	1,0 %	0,4 %	0,3 %	100,0 %	43,0 %	37,6 %
<i>Общо текущи активи</i>	<i>133785</i>	<i>144286</i>	<i>157081</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>107,8 %</i>	<i>117,4 %</i>
Общо за страната (56)									
Материални запаси	31 367	34 684	34 836	14,6 %	15,5 %	14,4 %	100,0 %	110,6 %	111,1 %
Краткосрочни вземания	133 699	132 452	146 211	62,4 %	59,0 %	60,2 %	100,0 %	99,1 %	109,4 %
Парични средства	47 532	56 164	60 703	22,2 %	25,0 %	25,0 %	100,0 %	118,2 %	127,7 %
Предплатени разходи за бъдещи периоди	1 610	1 085	942	0,8 %	0,5 %	0,4 %	100,0 %	67,4 %	58,5 %
<i>Общо текущи активи</i>	<i>214 208</i>	<i>224 385</i>	<i>242 692</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>104,8 %</i>	<i>113,3 %</i>

Анализът на представените данни показва, че темпът на изменение на стойността на общите текущи активи на малките и средните ВиК дружества през анализирания период е отрицателен, а при големите и много големите е положителен. Краткосрочните вземания имат най-голям дял в текущите активи при всички оператори, като повишаващите му се стойности при малките и големите ВиК дружества са неблагоприятни, тъй като тази тенденция показва невъзможност за събиране на вземания от клиенти. От своя страна това повишаване на стойностите на вземанията е причина за намаляване на паричните средства, като при малките оператори това е съчетано с увеличаване на разходите за инвестиции.

Изменението на всички компоненти на текущите активи е с непостоянен темп при малките ВиК дружества. Следователно тяхното финансово състояние е много по-нестабилно в сравнение в по-големите дружества и малки промени във външната среда (напр. неплащане от страна на техните потребители) водят до големи промени в стойностите и тенденциите при анализиранияте показатели.

Нужно е да се отбележи, че спецификата на дейността и териториалният обхват на дружествата са различни. Това обуславя и значителни разлики в отчитаните материални запаси – дружествата, експлоатиращи множество помпени станции, поддържат на склад скъпоценстващи агрегати – това се

отнася и за дружествата, стопанисващи ПСОВ и ПСПВ. При дружества с по-широк териториален обхват се формират множество складови бази за резервни части и материали, тъй като не е икономически обосновано транспортирането на отдалечени разстояния в случай на нужда, както е нецелесъобразно поръчването им от местни доставчици. Типичен пример са ВиК Благоевград, което поддържа няколко териториални звена и ВиК София област, обслужваща територията от Костенец и Долна баня, Самоков, Сливница и Драгоман до Правец и Елин Пелин. Тези дружества освен складови наличности е необходи-

мо да поддържат необходимата механизация и персонал в тези райони.

3.1.5.2. Анализ на пасивите

Пасивите на ВиК дружествата показват източниците за формиране на капитала им и техните нетекущи и текущи задължения.

Собствен капитал

Собственият капитал (основен капитал, резерви и финансов резултат) на ВиК дружествата в България за периода 2007 – 2009 г. е представен на следващата таблица.

Таблица 3.38. Собствен капитал на ВиК дружествата в България

	Стойност (хил. лв.)			Базов индекс (% , 2007 г. = 100)		
	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Малки ВиК дружества (17)						
1. Основен капитал	1 590	1 405	1 441	100,0 %	88,4 %	90,6 %
2. Резерви	3 663	3 541	3 512	100,0 %	96,7 %	95,9 %
3. Финансов резултат, в т.ч.:	- 523	- 975	- 1 099	100,0 %	186,4 %	210,1 %
– натрупана печалба (загуба) от минали години	282	- 414	- 734			
– текуща печалба /загуба	- 805	- 561	- 365			
<i>Общо собствен капитал</i>	<i>4 730</i>	<i>3 971</i>	<i>3 854</i>	<i>100,0 %</i>	<i>84,0 %</i>	<i>81,5 %</i>
Средни ВиК дружества (15)						
1. Основен капитал	13 532	22 524	22 561	100,0 %	166,4 %	166,7 %
2. Резерви	45 310	47 582	41 884	100,0 %	105,0 %	92,4 %
3. Финансов резултат, в т.ч.:	489	1736	1931	100,0 %	355,0 %	394,9 %
– натрупана печалба (загуба) от минали години	647	1294	1269			
– текуща печалба /загуба	- 158	442	662			
<i>Общо собствен капитал</i>	<i>59 331</i>	<i>71 842</i>	<i>66 376</i>	<i>100,0 %</i>	<i>121,1 %</i>	<i>111,9 %</i>
Големи ВиК дружества (13)						
1. Основен капитал	6 610	6 610	6 610	100,0 %	100,0 %	100,0 %
2. Резерви	123 882	121 497	121 728	100,0 %	98,1 %	98,3 %
3. Финансов резултат, в т.ч.:	- 8 874	- 4 962	- 2 653	100,0 %	155,9 %	129,9 %
– натрупана печалба (загуба) от минали години	- 10 524	- 6 709	- 6 120			
– текуща печалба /загуба	1 650	1 747	3 467			
<i>Общо собствен капитал</i>	<i>121 618</i>	<i>123 145</i>	<i>125 685</i>	<i>100,0 %</i>	<i>101,3 %</i>	<i>103,3 %</i>
Много големи ВиК дружества (11)						
1. Основен капитал	17 850	17 850	17 850	100,0 %	100,0 %	100,0 %
2. Резерви	197546	209962	214365	100,0 %	106,3 %	108,5 %
3. Финансов резултат, в т.ч.:	11 696	43 364	63 182	100,0 %	370,8 %	540,2 %
– натрупана печалба (загуба) от минали години	7 456	22 455	38 624			
– текуща печалба /загуба	4 240	20 909	24 558			
<i>Общо собствен капитал</i>	<i>227 092</i>	<i>271 176</i>	<i>295 397</i>	<i>100,0 %</i>	<i>119,4 %</i>	<i>130,1 %</i>
Общо за страната (56)						
1. Основен капитал	39 582	48 389	48 462	100,0 %	122,3 %	122,4 %
2. Резерви	370 401	382 582	381 489	100,0 %	103,3 %	103,0 %

	Стойност (хил. лв.)			Базов индекс (%; 2007 г. = 100)		
	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.
3. Финансов резултат, в т.ч.:	2 788	39 163	61 361	100,0 %	1404,7 %	2200,9 %
– натрупана печалба (загуба) от минали години	– 2 139	16 626	33 039			
– текуща печалба /загуба	4 927	22 537	28 322			
<i>Общо собствен капитал</i>	<i>412 771</i>	<i>470 134</i>	<i>491 312</i>	<i>100,0 %</i>	<i>113,9 %</i>	<i>119,0 %</i>

Анализът на данните показва, че стойността на собствения капитал се е повишила при всички дружества в рамките на анализирания период, с изключение на малките оператори, при които стойността му намалява.

Основният капитал е регистрираният капитал в съда, като той може да бъде изменян по решение на дружествата. Неговата величина е постоянна за целия анализиран период при големите и много големите оператори. При средните по големина ВиК дружества основният капитал нараства поради промяна в основния капитал на ВиК Кюстендил, което след ликвидацията се пререгистрира на „Кюстендилска вода“ – ЕООД. Намалението при малките се дължи на намаление на записания капитал на две дружества.

Основният източник на резервите на дружествата е печалбата. Дружествата с ограничена отговорност, съгласно чл. 246 от Търговския закон, могат да формират фонд резервен (законов резерв) от 10 % от печалбата, който се използва само за покриване на годишна загуба и покриване на загуби от предходни години. Отделно операторите имат право да заделят допълнителни резерви по решение на управителните им органи. В рамките на анализирания период политиката по определяне на резервите не е променяна съществено – слабо намаление на резервите при малките, средните и големите дружества и слабо увеличение при много големите.

Резервите се определят от нормативните изисквания към ВиК операторите и не се депозират в депозитни сметки в банките. Свободните средства, дори и тези във фонд резервен, се използват в обичайната дейност за извършване на разплащания, а високите нива на парите и паричните еквиваленти към края на финансовата година се обуславят от характера на дейността – в началото на всяка година операторите извършват плащания, напр. за такса водоползване и др.

Данните за финансовия резултат показват, че малките и големите дружества приключват на загуба през трите години на анализирания период, като стойностите стабилно нарастват в първата група, докато във втората намаляват. Едно от обясненията е, че малките оператори, всички от които общинска собственост, изпълняват и дейности, които не са тяхно пряко задължение, но общините използват тази възможност да реализират дейности като например асфалтиране на улици. По този начин се увеличава величината на разходите, която не може да бъде компенсирана с реализираните приходи. За разлика от малките, които всяка година от анализирания период имат отрицателен финансов резултат, големите дружества текущо приключват на печалба, но имат много големи натрупани загуби от минали години. Трябва специално да се посочи, че тези резултати се дължат основно на едно дружество. Причината е дълготното време на задържане на цените на ВиК услугите с цел поддържане на социална поносимост. Загубата, а и натрупаните дългове в предходните години към електроразпределителните дружества, са причина за намесването на държавата и погасяването на дълговете на дружеството, за да бъде спасено от фалит. Натрупана загуба от ВиК Добрич, ВиК Габрово и още няколко дружества на практика стопяват генерираната печалба в отрасъла – ако изключим данните за Софийска вода АД.

Финансовият резултат на средните и много големите дружества е положителен и нараства значително в периода 2007 – 2009 г. и тази тенденция е показателна за ефективното управление на операторите, попадащи в тези две групи.

Нетекущи (дългосрочни) пасиви

Нетекущите пасиви на ВиК дружествата в страната, т.е. със срок на погасяване над 1 година, са представени в Таблица 3.39.

Таблица 3.39. Дългосрочни пасиви на ВиК дружествата в България

	Стойност (хил. лв.)			Структура (%)			Базов индекс (%; 2007 г.= 100)		
	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Малки ВиК дружества (17)									
Правителствени дарения	0	0	0	0,0 %	0,0 %	0,0 %			
Задължения към фин. предприятия	500	639	718	55,2 %	89,9 %	90,5 %	100,0 %	127,8 %	143,6 %

	Стойност (хил. лв.)			Структура (%)			Базов индекс (%, 2007 г.=100)		
	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Отсрочени данъци	6	8	9	0,7 %	1,1 %	1,1 %	100,0 %	133,3 %	150,0 %
Други дългосрочни задължения	77	0	7	8,5 %	0,0 %	0,9 %	100,0 %	0,0 %	9,1 %
Приходи за бъдещи периоди	323	64	59	35,7 %	9,0 %	7,4 %	100,0 %	19,8 %	18,3 %
<i>Общо дългосрочни пасиви</i>	<i>906</i>	<i>711</i>	<i>793</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>78,5 %</i>	<i>87,5 %</i>
Средни ВиК дружества (15)									
Правителствени дарения	202	0	0	3,2 %	0,0 %	0,0 %	100,0 %	0,0 %	0,0 %
Задължения към фин. предприятия	1 597	974	556	25,5 %	29,8 %	23,1 %	100,0 %	61,0 %	34,8 %
Отсрочени данъци	763	643	584	12,2 %	19,7 %	24,3 %	100,0 %	84,3 %	76,5 %
Други дългосрочни задължения	2 553	750	491	40,7 %	23,0 %	20,4 %	100,0 %	29,4 %	19,2 %
Приходи за бъдещи периоди	1 158	898	772	18,5 %	27,5 %	32,1 %	100,0 %	77,5 %	66,7 %
<i>Общо дългосрочни пасиви</i>	<i>6 273</i>	<i>3 265</i>	<i>2 403</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>52,0 %</i>	<i>38,3 %</i>
Големи ВиК дружества (13)									
Правителствени дарения	450	325	200	0,7 %	0,5 %	0,4 %	100,0 %	72,2 %	44,4 %
Задължения към фин. предприятия	35 611	36 471	32 881	57,8 %	58,0 %	59,4 %	100,0 %	102,4 %	92,3 %
Отсрочени данъци	1 665	1 625	1 758	2,7 %	2,6 %	3,2 %	100,0 %	97,6 %	105,6 %
Други дългосрочни задължения	14 395	15 014	13 709	23,3 %	23,9 %	24,8 %	100,0 %	104,3 %	95,2 %
Приходи за бъдещи периоди	9 540	9 421	6 783	15,5 %	15,0 %	12,3 %	100,0 %	98,8 %	71,1 %
<i>Общо дългосрочни пасиви</i>	<i>61 661</i>	<i>62 856</i>	<i>55 331</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>101,9 %</i>	<i>89,7 %</i>
Много големи (11)									
Правителствени дарения	1 112	23 490	24 320	0,6 %	10,2 %	8,9 %	100,0 %	2112 %	2187 %
Задължения към фин. предприятия	146 536	185 872	223 687	84,2 %	80,3 %	81,4 %	100,0 %	126,8 %	152,6 %
Отсрочени данъци	1 678	3 467	3 360	1,0 %	1,5 %	1,2 %	100,0 %	206,6 %	200,2 %
Други дългосрочни задължения	9 211	5 636	12 731	5,3 %	2,4 %	4,6 %	100,0 %	61,2 %	138,2 %
Приходи за бъдещи периоди	15 559	12 959	10 574	8,9 %	5,6 %	3,8 %	100,0 %	83,3 %	68,0 %
<i>Общо дългосрочни пасиви</i>	<i>174 096</i>	<i>231 424</i>	<i>274 672</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>132,9 %</i>	<i>157,8 %</i>
Общо (56)									
Правителствени дарения	1 764	23 815	24 520	0,7 %	8,0 %	7,4 %	100,0 %	1350,1 %	1390,0 %
Задължения към фин. предприятия	184 244	223 956	257 842	75,8 %	75,1 %	77,4 %	100,0 %	121,6 %	139,9 %
Отсрочени данъци	4 112	5 743	5 711	1,7 %	1,9 %	1,7 %	100,0 %	139,7 %	138,9 %
Други дългосрочни задължения	26 236	21 400	26 938	10,8 %	7,2 %	8,1 %	100,0 %	81,6 %	102,7 %
Приходи за бъдещи периоди	26 580	23 342	18 188	10,9 %	7,8 %	5,5 %	100,0 %	87,8 %	68,4 %
<i>Общо дългосрочни пасиви</i>	<i>242 936</i>	<i>298 256</i>	<i>333 199</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>122,8 %</i>	<i>137,2 %</i>

Анализът на представените данни показва, че дългосрочните пасиви на ВиК дружествата намаляват през 2008 и 2009 г. спрямо 2007 г. Изключение от тази тенденция са много големите оператори поради нарастване на правителствените дарения, предоставени от държавни и общински органи на властта, включително чрез усвояване на средства по програми на Европейския съюз, свързани с активи, дарения чрез прехвърляне на имоти, машини и съоръжения към дружеството и/или чрез финансиране на дейности по изграждане на активи.

Задълженията към финансови предприятия нарастват при малките и много големите дружества, тъй като те най-активно използват кредитен ресурс за финансиране на инвестиционните си намерения.

В приходи за бъдещи периода дружествата отчитат стойността на получените финансираня от предходните години и те ежегодно намаляват с начислената амортизация на активите, придобити със средства от тези финансираня. За компенсиране на начислените амортизации в приходната

част на отчета за доходите се отчитат равни по размер стойности и увеличават приходната част и оттам изменят финансовия резултат. Така едно дружество, което отчита загуба от оперативна дейност, може да покаже нелош финансов резултат.

В други задължения се отчитат всички останали задължения на дружествата към техните контрагенти – най-често лизингови предприятия. Отсрочените данъци са задължения, които за дружеството са възникнали в текущия период, но за целите на фиска ще се проявят в някой от следващите финансови периоди – те не са породени от движението на паричен поток, а имат характер на начислено задължение за бъдещ период за приход в настоящия.

Текущи (краткосрочни) пасиви

Текущите пасиви включват краткосрочните задължения, обхващащи 11 статии, и приходите за бъдещи периоди и финансираня на ВиК дружествата, които са със срок на погасяване под 1 година (вж. Таблица 3.40).

Таблица 3.40. Текущи пасиви на ВиК дружествата

	Стойност (хил. лв.)			Структура (%)			Базов индекс (%, 2007 г. =100)		
	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Малки ВиК дружества (17)									
Задължения за такса водоползване	0	0	0	0 %	0 %	0 %			
Задължения към свърз. предприятия	31	6	4	1 %	0 %	0 %	100 %	19 %	13 %
Задължения към фин. предприятия	0	985	950	0 %	28 %	19 %			
Задължения към доставчици и клиенти	1339	782	876	45 %	22 %	18 %	100 %	58 %	65 %
Задължения по търг. заеми към МРРБ	57	42	0	2 %	1 %	0 %	100 %	74 %	0 %
Задължения към персонала	230	253	228	8 %	7 %	5 %	100 %	110 %	99 %
Задължения към осигурителни предприятия	84	104	103	3 %	3 %	2 %	100 %	124 %	123 %
Задължения за лихви	0	0	0	0 %	0 %	0 %			
Данъчни задължения	214	322	186	7 %	9 %	4 %	100 %	150 %	87 %
Други краткосрочни задължения	543	569	1971	18 %	16 %	40 %	100 %	105 %	363 %
Провизии за пенсии	2	0	60	0 %	0 %	1 %	100 %	0 %	3000 %
Приходи за бъдещи периоди и финансираня	459	469	600	16 %	13 %	12 %	100 %	102 %	131 %
Общо задължения	2959	3532	4978	100 %	100 %	100 %	100 %	119 %	168 %
Средни ВиК дружества (15)									
Задължения за такса водоползване	0	0	0	0 %	0 %	0 %			
Задължения към свърз. предприятия	0	0	0	0 %	0 %	0 %			
Задължения към фин. предприятия	252	795	578	1 %	6 %	5 %	100 %	315 %	229 %

	Стойност (хил. лв.)			Структура (%)			Базов индекс (%, 2007 г. =100)		
	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Задължения към доставчици и клиенти	8452	6911	6154	50 %	55 %	56 %	100 %	82 %	73 %
Задължения по търг. заеми към МРРБ	0	0	0	0 %	0 %	0 %			
Задължения към персонала	981	1044	1238	6 %	8 %	11 %	100 %	106 %	126 %
Задължения към осигурителни предприятия	442	394	420	3 %	3 %	4 %	100 %	89 %	95 %
Задължения за лихви	0	0	0	0 %	0 %	0 %			
Данъчни задължения	776	820	995	5 %	6 %	9 %	100 %	106 %	128 %
Други краткосрочни задължения	6035	2436	1338	35 %	19 %	12 %	100 %	40 %	22 %
Провизии за пенсии	57	102	109	0 %	1 %	1 %	100 %	179 %	191 %
Приходи за бъдещи периоди и финансираня	9	117	114	0 %	1 %	1 %	100 %	1300 %	1267 %
Общо задължения	17004	12619	10946	100 %	100 %	100 %	100 %	74 %	64 %
Големи ВиК дружества (13)									
Задължения за такса водоползване	0	615	556	0 %	2 %	1 %			
Задължения към свърз. предприятия	51	47	0	0 %	0 %	0 %	100 %	92 %	0 %
Задължения към фин. предприятия	1509	2000	5441	5 %	6 %	12 %	100 %	133 %	361 %
Задължения към доставчици и клиенти	8009	8364	14072	28 %	23 %	32 %	100 %	104 %	176 %
Задължения по търг. заеми към МРРБ	0	0	0	0 %	0 %	0 %			
Задължения към персонала	2653	3279	2644	9 %	9 %	6 %	100 %	124 %	100 %
Задължения към осигурителни предприятия	596	582	427	2 %	2 %	1 %	100 %	98 %	72 %
Задължения за лихви	0	0	0	0 %	0 %	0 %			
Данъчни задължения	7705	8899	9858	27 %	25 %	22 %	100 %	115 %	128 %
Други краткосрочни задължения	7875	8718	6935	27 %	24 %	16 %	100 %	111 %	88 %
Провизии за пенсии	17	648	1102	0 %	2 %	3 %	100 %	3812 %	6482 %
Приходи за бъдещи периоди и финансираня	571	3000	2851	2 %	8 %	6 %	100 %	525 %	499 %
Общо задължения	28986	36152	43886	100 %	100 %	100 %	100 %	125 %	151 %
Много големи ВиК дружества (11)									
Задължения за такса водоползване	355	3197	3520	0 %	3 %	3 %	100 %	901 %	992 %
Задължения към свърз. предприятия	13588	10401	9782	16 %	11 %	9 %	100 %	77 %	72 %
Задължения към фин. предприятия	15093	9297	11301	18 %	10 %	10 %	100 %	62 %	75 %
Задължения към доставчици и клиенти	34984	51762	65789	42 %	54 %	58 %	100 %	148 %	188 %
Задължения по търг. заеми към МРРБ	382	369	341	0 %	0 %	0 %	100 %	97 %	89 %

	Стойност (хил. лв.)			Структура (%)			Базов индекс (%, 2007 г. = 100)		
	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Задължения към персонала	4741	5651	4620	6 %	6 %	4 %	100 %	119 %	97 %
Задължения към осигурителни предприятия	960	1260	1134	1 %	1 %	1 %	100 %	131 %	118 %
Задължения за лихви	47	41	192	0 %	0 %	0 %	100 %	87 %	409 %
Данъчни задължения	7740	2197	1801	9 %	2 %	2 %	100 %	28 %	23 %
Други краткосрочни задължения	4516	9530	13521	5 %	10 %	12 %	100 %	211 %	299 %
Провизии за пенсии	407	326	324	0 %	0 %	0 %	100 %	80 %	80 %
Приходи за бъдещи периоди и финансираня	801	1486	1196	1 %	2 %	1 %	100 %	186 %	149 %
Общо задължения	83614	95517	113521	100 %	100 %	100 %	100 %	114 %	136 %
Общо ВиК дружества (56)									
Задължения за такса водоползване	355	3812	4076	0 %	3 %	2 %	100 %	1074 %	1148 %
Задължения към свърз. предприятия	13670	10454	9786	10 %	7 %	6 %	100 %	76 %	72 %
Задължения към фин. предприятия	16854	13077	18270	13 %	9 %	11 %	100 %	78 %	108 %
Задължения към доставчици и клиенти	52784	67819	86891	40 %	46 %	50 %	100 %	128 %	165 %
Задължения по търг. заеми към МРРБ	439	411	341	0 %	0 %	0 %	100 %	94 %	78 %
Задължения към персонала	8605	10227	8730	6 %	7 %	5 %	100 %	119 %	101 %
Задължения към осигурителни предприятия	2082	2340	2084	2 %	2 %	1 %	100 %	112 %	100 %
Задължения за лихви	47	41	192	0 %	0 %	0 %	100 %	87 %	409 %
Данъчни задължения	16435	12238	12840	12 %	8 %	7 %	100 %	74 %	78 %
Други краткосрочни задължения	18969	21253	23765	14 %	14 %	14 %	100 %	112 %	125 %
Провизии за пенсии	483	1076	1595	0 %	1 %	1 %	100 %	223 %	330 %
Приходи за бъдещи периоди и финансираня	1840	5072	4761	1 %	3 %	3 %	100 %	276 %	259 %
Общо задължения	132563	147820	173331	100 %	100 %	100 %	100 %	112 %	131 %

Анализът на данните за текущите пасиви на ВиК дружествата позволява да се направят следните изводи:

– Динамиката на стойностите на текущите пасиви през последните години се характеризира с нарастване спрямо базовата 2007 г., с изключение на средните по големина ВиК дружества. Причините при различните дружества са различни: при малките това увеличение се дължи основно на други краткосрочни задължения и приходи за бъдещи периоди и финансираня; при големите – задължения към финансови предприятия и към доставчици и клиенти, и при много големите – задължения към финансови предприятия и други краткосрочни задължения (те могат да включват поддръжка на ВиК мрежата, охрана, гаранции, застраховки и др.).

– Задължения за такса водоползване имат големите и много големите дружества, като сумите нарастват за анализирания период, особено през 2008 г. спрямо 2007 г. Тези задължения формират относително малък дял в структурата на текущите пасиви на посочените два типа дружества. Допуска се, че стойността на този пасив е значително по-голяма, защото посочените данни са изчислени само въз основа на информация от няколко дружества, които изрично са извели тези пасиви в отделен параграф. В масовия случай ВиК дружествата отчитат тези пасиви в параграф „други данъчни задължения“ или „други краткосрочни задължения“, което прави невъзможно точното определяне на задълженията, свързани с такса водоползване.

– Задълженията към финансови предприятия нарастват за анализирания период, което говори за повишено търсене на краткосрочни кредити от ВиК дружествата. Този вид краткосрочен пасив има

най-висок дял в структурата на малките ВиК оператори, което показва, че те в най-голяма степен разчитат на заеман капитал.

– Задълженията към доставчици и клиенти имат най-голям дял в структурата на текущите активи при всички анализирани ВиК дружества. Единствено при малките оператори техният дял намалява в структурата на краткосрочните пасиви за периода 2007 – 2009 г. При големите и много големите дружества този вид задължения се увеличават значително на годишна база.

– Задълженията към персонала формират относително постоянен, малък дял в структурата на краткосрочните пасиви при всички дружества.

3.1.5.3. Анализ на разходите

Анализът на разходите за ВиК дружествата е насочен основно към анализ на разходите за оперативна дейност, които формират над 90 % от общите разходи (вж. Таблица 3.41). Останалите компоненти на разходите – финансовите и извънредните разходи, съставляват съответно между 7 – 9 % и под 0,5 % от общите разходи.

Таблица 3.41. Разходи на ВиК дружествата

	Стойност (хил. лв.)			Структура (%)			Базов индекс (%; 2007 г.=100)		
	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Малки ВиК дружества (17)									
Разходи за материали	3439	3493	3251	39 %	36 %	35 %	100 %	102 %	95 %
Разходи за външни услуги	1657	1664	1475	19 %	17 %	16 %	100 %	100 %	89 %
Разходи за амортизации	569	693	773	6 %	7 %	8 %	100 %	122 %	136 %
Разходи за персонала	2932	3143	3290	33 %	33 %	35 %	100 %	107 %	112 %
Други разходи	258	628	556	3 %	7 %	6 %	100 %	243 %	216 %
Общо разходи	8855	9621	9345	100 %	100 %	100 %	100 %	109 %	106 %
Средни ВиК дружества (15)									
Разходи за материали	13491	15821	15409	31 %	32 %	29 %	100 %	117 %	114 %
Разходи за външни услуги	5686	7895	7486	13 %	16 %	14 %	100 %	139 %	132 %
Разходи за амортизации	4499	4566	5272	10 %	9 %	10 %	100 %	101 %	117 %
Разходи за персонала	17016	18481	21000	39 %	37 %	40 %	100 %	109 %	123 %
Други разходи	3435	2942	3952	8 %	6 %	7 %	100 %	86 %	115 %
Общо разходи	44127	49705	53119	100 %	100 %	100 %	100 %	113 %	120 %
Големи ВиК дружества (13)									
Разходи за материали	43588	47268	46346	39 %	38 %	36 %	100 %	108 %	106 %
Разходи за външни услуги	10525	13393	14310	10 %	11 %	11 %	100 %	127 %	136 %
Разходи за амортизации	11636	12766	14435	11 %	10 %	11 %	100 %	110 %	124 %
Разходи за персонала	36895	42506	44271	33 %	34 %	34 %	100 %	115 %	120 %
Други разходи	7927	7329	10037	7 %	6 %	8 %	100 %	92 %	127 %
Общо разходи	110571	123262	129399	100 %	100 %	100 %	100 %	111 %	117 %
Много големи ВиК дружества (11)									
Разходи за материали	82312	79421	80923	29 %	26 %	22 %	100 %	96 %	98 %
Разходи за външни услуги	53212	62546	66167	19 %	21 %	18 %	100 %	118 %	124 %
Разходи за амортизации	32710	36316	41934	12 %	12 %	11 %	100 %	111 %	128 %
Разходи за персонала	90465	100438	106144	32 %	33 %	28 %	100 %	111 %	117 %
Други разходи	21538	21543	80937	8 %	7 %	22 %	100 %	100 %	376 %
Общо разходи	280237	300264	376105	100 %	100 %	100 %	100 %	107 %	134 %
Общо ВиК дружества (56)									
Разходи за материали	142830	146003	145929	32 %	30 %	26 %	100 %	102 %	102 %
Разходи за външни услуги	71080	85498	89437	16 %	18 %	16 %	100 %	120 %	126 %
Разходи за амортизации	49414	54341	62414	11 %	11 %	11 %	100 %	110 %	126 %
Разходи за персонала	147308	164568	174704	33 %	34 %	31 %	100 %	112 %	119 %
Други разходи	33158	32442	95482	7 %	7 %	17 %	100 %	98 %	288 %
Общо разходи	443790	482852	567968	100 %	100 %	100 %	100 %	109 %	128 %

Анализът на представените данни показва, че в динамиката на разходите за оперативна дейност на ВиК дружествата през периода 2007 – 2009 г. се наблюдава непрекъснат растеж, но темпът на нарастване е различен при различните по големина оператори, както следва:

– Малки ВиК дружества: най-слабо увеличение на общите разходи в сравнение с останалите по големина дружества. Причината е намалението на разходите за материали и външни услуги и слабото увеличение на разходите за персонала. При тези дружества обаче се наблюдава най-голямото увеличение на разходите за амортизации, което корелира с направените инвестиции в дълготрайни материални активи. „Другите разходи“ също нарастват значително през 2008 г. и 2009 г. спрямо 2007 г. Структурата на тези разходи е разнородна и може да включва: командировъчни разходи, представителни разходи, ваучери, такси (вкл. такси по Закона за водите), отписани вземания от продажби (несъбираеми неплатени сметки за вода) и др.

– Средни ВиК дружества: увеличението на общите разходи е сходно със средните темпове за страната. Разходите за персонала имат най-голям дял в структурата на общите разходи, като този дял е най-висок в сравнение с останалите по големина дружества. Разходите за външни услуги формират дял около 13 – 16 % и имат най-висок темп на увеличение през 2008 г. и 2009 г. Вероятно причината е липсата на достатъчно капацитет за изпълнението на част от дейностите, които могат да включват ремонти, вкл. на улици след аварии, застраховки, комуникации, охрана и др.

– При големите дружества общите разходи нарастват по-плавно в сравнение със средните темпове за страната. Най-голям дял имат разходите за материали, но техният темп на увеличение намалява. Подобно на ситуацията при средните ВиК дружества разходите за външни услуги нарастват най-бързо в сравнение с останалите групи разходи.

– При много големите ВиК дружества увеличението на общите разходи за оперативна дейност е най-високо, особено през 2009 г. Причината е отчитането на разходи за строителство на стойност 44 млн. лв. от Софийска вода АД през 2009 г. в групата „други разходи“ или увеличение на стойността на тези разходи с почти четири пъти. Разходите за персонала и разходите за материали формират най-високи дялове в структурата на общите разходи, но в същото време разходите за персонала нарастват най-слабо в периода 2007 – 2009 г., а разходите за материали намаляват. Разходите за амортизации и разходите за външни услуги се увеличават с най-бързи темпове след „другите разходи“. В първия случай тази тенденция е логична, като се имат предвид направените инвестиции от дружествата. Във втория обаче, увеличаващото се възлагане на дейности на външни изпълнители е по-скоро изненадващо с оглед на факта, че тези дружества разполагат с най-много и разнообразна техника за извършването на различни дейности, а това в известна степен оскъпява допълнително предоставяните услуги на потребителите. Трябва специално тук да се направи разграничение между необходимите и стойностно обосновани разходи и

направени с друга цел. Невинаги ауторсването на дейности е с негативен резултат върху дейността. С малки изключения външните услуги при големите дружества са свързани с дейности, които по закон не биха могли да се извършват от персонала на дружеството (одит, строителен надзор и други) и колкото е по-голямо дружеството и по-широк е обхватът на дейността му, толкова е по-скъпа съответната услуга.

Представянето на общите разходи на ВиК дружествата на един жител, обслужван от оператора, е друг аспект на анализа (вж. Таблица 3.42).

Таблица 3.42. Разходи на ВиК дружествата на 1 обслужван жител (лв.)

	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Малки ВиК дружества (17)	49,61	55,35	56,09
Средни ВиК дружества (15)	52,66	60,14	64,01
Големи ВиК дружества (13)	55,06	62,67	65,91
Много големи ВиК дружества (11)	62,77	67,73	86,50
Общо ВиК дружества (56)	59,29	65,25	77,81

Интерпретирането на получените резултати показва, че малките дружества имат най-голяма ефективност при предоставянето на ВиК услугите, измерена чрез разходи на един обслужван жител. Те имат най-добри стойности на този показател за всички години от анализирания период, а през 2009 г. се наблюдава дори намаление спрямо 2008 г. Тъй като разходите рефлектират върху цените на ВиК услугите, то тези дружества имат най-ниските цени в страната. Получените резултати показват, че вместо да реализират икономии от мащаба и оттам с увеличаването на големината на дружествата да се увеличава тяхната ефективност, се наблюдава точно обратната тенденция. Изводът е повлиан от факта, че малките дружества, в основната си част, доставят водата до своите потребители на гравитачен принцип, поддържат по-малко персонал, защото оперират на по-малка територия – най-често град с няколко прилежащи села, и нямат енергоемки и скъпи за поддържане съоръжения – помпени станции, ПСОВ и ПСПВ. За разлика от тях по-големите дружества, с изключение на Софийска вода АД, оперират на значителни територии, където нерядко се налага да се поддържат териториални звена с почти цялата техническо-производствена структура и съответните машини и съоръжения. Поддържането и експлоатацията на пречиствателни и помпени станции допълнително повишава разхода на единица в тези дружества. Тук отново изключение прави Софийска вода АД, която наистина генерира икономии от мащаба. При нея непрекъснато се отчита ръст на оперативния доход, и то изпреварващо спрямо ръста на потреблението, като негативните тенденции във финансовия резултат са основно вследствие ръста на финансовите разходи и най-вече на ръста на разходите за лихви по подчинения заем.

3.1.5.4. Анализ на приходите

Анализът на приходите на ВиК дружествата е изготвен въз основа на трите основни групи – приходи от оперативна дейност, финансови и извънредни приходи (Таблица 3.43). Наличните данни не позволяват да се направи по-детайлен анализ, като причината е различният начин на представяне на отчетните данни от дружествата – отчитане на предоставените ВиК услуги като обща сума, като нетни приходи от продажба на продукцията, като приходи от продажба на услуги и т.н.

Таблица 3.43. Приходи на ВиК дружествата

	Стойност (хил. лв.)			Структура (%)			Базов индекс (%, 2007 г.=100)		
	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Малки ВиК дружества (17)									
Приходи от оперативна дейност	8 069	9 408	9 626	99,5 %	99,5 %	99,2 %	100 %	117 %	119 %
Финансови приходи	17	20	12	0,2 %	0,2 %	0,1 %	100 %	118 %	71 %
Извънредни приходи	26	24	64	0,3 %	0,3 %	0,7 %	100 %	92 %	246 %
Общо приходи	8 112	9 452	9 702	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100 %	117 %	120 %
Средни ВиК дружества (15)									
Приходи от оперативна дейност	45 093	50 538	54 028	98,9 %	99,6 %	99,7 %	100 %	112 %	120 %
Финансови приходи	488	210	163	1,1 %	0,4 %	0,3 %	100 %	43 %	33 %
Извънредни приходи	11	1	2	0,0 %	0,0 %	0,0 %	100 %	9 %	18 %
Общо приходи	45 592	50 749	54 193	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100 %	111 %	119 %
Големи ВиК дружества (13)									
Приходи от оперативна дейност	110 848	125 232	133 361	99,4 %	98,7 %	99,0 %	100 %	113 %	120 %
Финансови приходи	675	1 658	1 324	0,6 %	1,3 %	1,0 %	100 %	246 %	196 %
Извънредни приходи	3	3	13	0,0 %	0,0 %	0,0 %	100 %	100 %	433 %
Общо приходи	111 526	126 893	134 698	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100 %	114 %	121 %
Много големи ВиК дружества (11)									
Приходи от оперативна дейност	284 776	344 303	409 589	98,5 %	98,9 %	98,1 %	100 %	121 %	144 %
Финансови приходи	4 397	3 742	7 943	1,5 %	1,1 %	1,9 %	100 %	85 %	181 %
Извънредни приходи	10	8	11	0,0 %	0,0 %	0,0 %	100 %	80 %	110 %
Общо приходи	289 183	348 053	417 543	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100 %	120 %	144 %
Общо ВиК дружества (56)									
Приходи от оперативна дейност	448 786	529 481	606 604	98,8 %	98,9 %	98,5 %	100 %	118 %	135 %
Финансови приходи	5 577	5 630	9 442	1,2 %	1,1 %	1,5 %	100 %	101 %	169 %
Извънредни приходи	50	36	90	0,0 %	0,0 %	0,0 %	100 %	72 %	180 %
Общо приходи	454 413	535 147	616 136	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100 %	118 %	136 %

Анализът на представените данни показва, че приходите от оперативна дейност формират между 98,1 и 99,7 % от общите приходи на ВиК дружествата и изцяло определят състоянието и тенденциите при общите приходи. В рамките на анализирания тригодишен период приходите на всички оператори се увеличават, като тази тенденция е най-силно изразена при много големите ВиК оператори. Причината е основно в увеличението на приходите на „Софийска вода“ – АД, през 2008 г. и 2009 г. в резултат на промяна на счетоводната политика на дружеството – възнагражденията по договорите за строителство се признават като приходи от дейността по справедлива стойност.

При останалите ВиК дружества нарастването на приходите е със сходни темпове.

Представянето на приходите на ВиК дружествата на един жител, обслужван от оператора, е друг аспект на анализа (вж. Таблица 3.44).

Таблица 3.44. Приходи на ВиК дружествата на 1 обслужван жител (лв.)

	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Малки ВиК дружества (17)	45,2	52,7	54,1
Средни ВиК дружества (15)	54,6	60,8	64,9
Големи ВиК дружества (13)	56,0	63,7	67,6
Много големи ВиК дружества (11)	64,2	77,3	92,7
Общо ВиК дружества (56)	60,5	71,2	82,0

Получените резултати показват, че приходите на ВиК дружествата на 1 обслужван жител нарастват на годишна база при всички групи оператори, а стойностите на показателя се подобряват с увеличаване на големината на ВиК дружествата. В част от дружествата, попадащи в групата на малките ВиК оператори, цените не са повишавани през целия анализиран период, вероятно поради натиска на местни интереси. За сравнение всички дружества от останалите групи са повишили цените на водоснабдителните и канализационните услуги, които те предоставят на своите клиенти. Може да се предположи, че това е една от съществените причини за увеличаващите се приходи на тези дружества. Друга важна причина е фактът, че големите и много големите дружества обслужват територии, в които бизнесът е по-силно развит, поради което набират приходи от бизнес клиенти са значително по високи от останалите дружества.

3.1.6. Анализ на основни финансови показатели на ВиК дружествата

Извършеният анализ на финансовото състояние и тенденции в развитието на ВиК дружествата създава основата за оценка на финансовото състояние на дружествата въз основа на следните групи финансови и оперативни показатели:

- Показатели за рентабилност.
- Показатели за ефективност.
- Показатели за финансова стабилност/автономност.
- Показатели за ликвидност.

3.1.6.1. Показатели за рентабилност

Показателите за рентабилност се разглеждат и като показатели за доходност или за възвръщаемост. Чрез тях се установява ефективността при използването на ресурси или приходи на фирмите. Коефициентите на рентабилност са положителни величини, когато финансовият резултат е печалба, и отрицателни, когато финансовият резултат е загуба. При анализа на рентабилността на ВиК дружествата са използвани следните показатели:

Коефициент на рентабилност на приходите от продажби

Коефициентът на рентабилност на приходите от продажби показва какво количество финансов резултат е реализирано благодарение на реализирането на единица приход, или с други думи, колко лева печалба/загуба е донесъл 1 лев от нетния размер на приходите. Коефициентът се изчислява по следната формула:

$$\text{Коефициент на рентабилност на приходите от продажби} = \frac{\text{Финансов резултат}}{\text{Нетен размер на приходите от продажби}}$$

Стойностите на показателя за анализирани ВиК дружества за периода 2007 – 2009 г. са представени в следващата таблица:

Таблица 3.45. Коефициент на рентабилността на приходите от продажби

	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Малки ВиК дружества (17)	- 0,0661	- 0,1064	- 0,1200
Средни ВиК дружества (15)	0,0109	0,0346	0,0359
Големи ВиК дружества (13)	- 0,0805	- 0,0398	- 0,0200
Много големи ВиК дружества (11)	0,0415	0,1349	0,1547
Общо ВиК дружества (56)	0,0063	0,0775	0,1014

Получените стойности не са изненадващи, тъй като те са изчислени въз основа на показатели, вече анализирани в предходната част. След като в числителя на формулата стои финансовият резултат, то при малките и големите дружества, които са на загуба през периода на анализ (която се увеличава при малките дружества), стойностите са отрицателни, т.е. тези оператори не успяват да реализират печалба от постъпленията си. И обратно, много големите дружества, които са на печалба, чиито стойности непрекъснато се подобряват, имат и най-високи стойности на показателя.

Коефициент на рентабилност на собствения капитал

Коефициентът на рентабилност на собствения капитал показва колко печалба/загуба е реализирал 1 лв. собствен капитал, и съответно какъв е дялът на текущата печалба/загуба в собствения капитал. Коефициентът се изчислява по следната формула:

$$\text{Коефициент на рентабилност на собствения капитал} = \frac{\text{Финансов резултат}}{\text{Собствен капитал}}$$

Стойностите на показателя за анализираниите ВиК дружества за периода 2007 – 2009 г. са представени в следващата таблица:

Таблица 3.46. Коефициент на рентабилността на собствения капитал

	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Малки ВиК дружества (17)	- 0,1106	- 0,2455	- 0,2852
Средни ВиК дружества (15)	0,0082	0,0242	0,0291
Големи ВиК дружества (13)	- 0,0730	- 0,0403	- 0,0211
Много големи ВиК дружества (11)	0,0515	0,1599	0,2134
Общо ВиК дружества (56)	0,0068	0,0833	0,1246

Използването на собствения капитал от малките и големите ВиК дружества не води до положителен финансов резултат, каквато е ситуацията при средните и много големите оператори. Получените резултати се влияят от величината на числителя, който влошава своите стойности, докато собственият капитал има по-слабо въздействие.

Коефициент на капитализация на активите

Коефициентът на капитализация на активите показва до какъв финансов резултат е довело използването на реалните активи. Коефициентът се изчислява по следната формула:

$$\text{Коефициент на капитализация на активите} = \frac{\text{Финансов резултат}}{\text{Сума на реалните активи}},$$

където:

Реални активи = ДМА + КрМА – Краткосрочни задължения.

Стойностите на показателя за анализираниите ВиК дружества за периода 2007 – 2009 г. са представени в следващата таблица:

Таблица 3.47. Коефициент на капитализация на активите

	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Малки ВиК дружества (17)	- 0,0730	- 0,1587	- 0,2253
Средни ВиК дружества (15)	0,0074	0,0248	0,0277
Големи ВиК дружества (13)	- 0,0474	- 0,0264	- 0,0145
Много големи ВиК дружества (11)	0,0285	0,0899	0,1158
Общо ВиК дружества (56)	0,0042	0,0525	0,0764

Зависимостта при коефициентите на рентабилност от стойностите на финансовия резултат се проявява и при коефициента на капитализация на активите в посоката, описана в горните два случая, т.е. отново отрицателни величини при големите и малките ВиК дружества, а положителни при другите две групи. Стойностите на капитализа-

ция на активите при средните и много големите оператори се подобряват поради нарастване величината на печалбата с по-големи стойности от реалните активи.

Отново трябва да се обърне внимание на факта, че дружествата експлоатират чужди активи и разпределението им между операторите не е равно, в резултат на което е възможно изкривяване на резултатите.

3.1.6.2. Показатели за ефективност

Показателите за ефективност са количествени характеристики на съотношението между приходите и разходите на предприятието. Те разкриват какви икономически ефекти реализират дружествата с помощта на единица разходи или единица приходи.

При отчитане на съотношенията между приходите и разходите са използвани данните за оперативната дейност (без финансови приходи и разходи) и е отстранено влиянието на амортизациите и приходите от финансираня с цел постигане на съпоставимост на резултатите. Причината е значителните стойности на споменатите параметри и влиянието им на крайния резултат.

Показателите за ефективност, които се използват в настоящия анализ, са:

Коефициент на ефективност на приходите

Коефициентът на ефективност на приходите показва с колко разходи са реализирани 1 лв. приходи и се изчислява по следната формула:

$$\text{Коефициент на ефективност на приходите} = \frac{\text{Общо разходи}}{\text{Общо приходи}}$$

Стойностите на показателя за анализираниите ВиК дружества за периода 2007 – 2009 г. са представени в следващата таблица:

Таблица 3.48. Коефициент на ефективност на приходите

	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Малки ВиК дружества (17)	1,0478	0,9742	0,9361
Средни ВиК дружества (15)	0,8820	0,8986	0,8908
Големи ВиК дружества (13)	0,8974	0,8871	0,8761
Много големи ВиК дружества (11)	0,8779	0,8213	0,8202
Общо ВиК дружества (56)	0,8862	0,8480	0,8406

При положителен финансов резултат коефициентът на ефективност на приходите е под единица и неговото намаление отразява подобряването на финансовите резултати, и обратно. Ето защо отново малките ВиК дружества са в по-неблагоприятно положение спрямо другите анализирани оператори.

Коефициент на ефективност на разходите

Коефициентът на ефективност на разходите показва колко общо приходи са реализирани на всеки 1 лв. направени разходи. Коефициентът се изчислява по следната формула:

$$\text{Коефициент на ефективност на разходите} = \frac{\text{Общо приходи}}{\text{Общо разходи}}$$

Стойностите на показателя за анализираниите ВиК дружества за периода 2007 – 2009 г. са представени в следващата таблица:

Таблица 3.49. Коефициент на ефективност на разходите

	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Малки ВиК дружества (17)	0,9544	1,0264	1,0682
Средни ВиК дружества (15)	1,1338	1,1128	1,1226
Големи ВиК дружества (13)	1,1143	1,1272	1,1414
Много големи ВиК дружества (11)	1,1391	1,2176	1,2192
Общо ВиК дружества (56)	1,1285	1,1793	1,1896

Коефициентът на ефективност на разходите и коефициентът на ефективност на приходите са реципрочни величини. Разликата между тях е във величината на коефициентите и насоката на тяхното изменение. При положителен финансов резултат коефициентът на ефективност на разходите е над единица и неговото повишаване показва подобряване на финансовите резултати, както е показано на таблицата за средните, големите и много големите ВиК дружества, докато при малките има влошаване на стойностите.

3.1.6.3. Показатели за финансова стабилност/автономност

Показателите за финансова автономност дават количествена характеристика на степента на финансовата независимост на фирмата от кредиторите. Те показват съотношението между собствения капитал и общия размер на всички източници на финансиране на фирмата.

Коефициент на финансова автономност

Коефициентът на финансова автономност дава количествена характеристика на степента на финансова независимост на фирмата от кредиторите. Изчислява се чрез следната формула:

$$\text{Коефициент на финансова автономност} = \frac{\text{Собствен капитал}}{\text{Пасиви}}$$

Стойностите на показателя за анализираниите ВиК дружества за периода 2007 – 2009 г. са представени в следващата таблица:

Таблица 3.50. Коефициент на финансова автономност

	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Малки ВиК дружества (17)	0,5503	0,4834	0,4004
Средни ВиК дружества (15)	0,7182	0,8189	0,8326
Големи ВиК дружества (13)	0,5711	0,5543	0,5588
Много големи ВиК дружества (11)	0,4571	0,4451	0,4247
Общо ВиК дружества (56)	0,5153	0,5070	0,4866

Анализът на коефициентите на финансова автономност показва, че при всички ВиК дружества сумата на задълженията превишава стойността на собствения капитал, като в рамките на анализирания период нарастването на собствения капитал е с по-ниски темпове в сравнение с увеличението на пасивите. По-ниските и намаляващи стойности на малките и много големите дружества означават, че те финансират своите дейности в голяма степен със заеман капитал. При малките дружества този процес протича в комбинация с намаляване на стойността на собствения капитал.

Коефициент на задлъжнялост

Този коефициент изразява степента на зависимост на предприятието от своите кредитори за уреждане на задълженията си. Обикновено той е под 1 и показва колко задължения са отчетени на 1 лев собствен капитал. Колкото коефициентът е по-голям от 1, толкова зависимостта на предприятието от външни източници на средства е по-голяма. Коефициентът се изчислява по следната формула:

$$\text{Коефициент на задлъжнялост} = \frac{\text{Пасиви}}{\text{Собствен капитал}}$$

Стойностите на показателя за анализираниите ВиК дружества за периода 2007 – 2009 г. са представени в следващата таблица:

Таблица 3.51. Коефициент на задлъжнялост

	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Малки ВиК дружества (17)	1,8171	2,0685	2,4974
Средни ВиК дружества (15)	1,3923	1,2211	1,2011
Големи ВиК дружества (13)	1,7511	1,8040	1,7894
Много големи ВиК дружества (11)	2,1877	2,2468	2,3545
Общо ВиК дружества (56)	1,9405	1,9726	2,0551

Нарастващите пасиви през последните три години водят до нарастване на задлъжнялостта на дружествата. Тази тенденция е характерна за всички групи дружества (без средните по големина) и корелира с намаляващата финансова автономност, тъй като двата коефициента са реципрочни.

3.1.6.4. Показатели за ликвидност

Коефициентите за ликвидност показват възможностите на фирмата за изплащане на текущите й задължения. Ликвидността на ВиК дружествата е изследвана чрез следните показатели:

Коефициент на обща ликвидност

Коефициентът показва до каква степен текущите задължения са покрити с активи и се изчислява чрез следната формула:

$$\text{Коефициент на обща ликвидност} = \frac{\text{Краткотрайни активи}}{\text{Краткосрочни задължения}}$$

Стойностите на показателя за анализираниите ВиК дружества за периода 2007 – 2009 г. са представени в следващата таблица:

Таблица 3.52. Коефициент на обща ликвидност

	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Малки ВиК дружества (17)	1,4256	1,2295	0,7684
Средни ВиК дружества (15)	1,1328	1,4471	1,7490
Големи ВиК дружества (13)	2,0273	1,7568	1,5426
Много големи ВиК дружества (11)	1,4109	1,3716	1,2666
Общо ВиК дружества (56)	1,5007	1,4579	1,3463

В икономическата литература се посочва, че колкото по-висока е стойността на коефициента на обща ликвидност, толкова по-голяма е готовността на компанията да посрещне задълженията си. Стойност под единица е показателна за невъзможността на компанията да изплати краткосрочните си задължения, ако трябва да бъдат изплатени наведнъж. При тази ситуация фирмата вероятно ще прибегне до алтернативни източници на финансиране (например заем). Коефициентите на обща ликвидност на анализирани ВиК дружества са над единица, с изключение на малките оператори през 2009 г., но във всички групи се наблюдава намаление на стойностите на показателя поради по-бързото увеличение на краткосрочните задължения в сравнение с темповете на увеличение на краткотрайните активи. Единственото изключение е групата на средните по големина ВиК дружества, където се наблюдава обратна тенденция.

Коефициент на незабавна ликвидност

Коефициентът се изчислява чрез следната формула:

$$\text{Коефициент на незабавна ликвидност} = \frac{\text{Краткосрочни вземания} + \text{парични средства}}{\text{Краткосрочни задължения}}$$

Стойностите на показателя за анализирани ВиК дружества за периода 2007 – 2009 г. са представени в следващата таблица:

Таблица 3.53. Коефициент на незабавна ликвидност

	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Малки ВиК дружества (17)	1,0156	0,7346	0,6012
Средни ВиК дружества (15)	0,9284	1,1905	1,4814
Големи ВиК дружества (13)	1,7723	1,5200	1,3479
Много големи ВиК дружества (11)	1,1870	1,1511	1,0718
Общо ВиК дружества (56)	1,2697	1,2255	1,1478

Традиционно коефициентът на незабавна ликвидност има по-ниски стойности от коефициента на обща ликвидност и следва посоката и темповете му на изменение. Средните по големина ВиК дру-

жества имат най-добри стойности на показателя за всички години на анализирания период, като при тях се наблюдава и положителна тенденция на нарастване на стойностите. При другите три групи дружества текущите стойности на коефициента на незабавна ликвидност са благоприятни, но има намаление на стойностите на показателя на годишна база.

3.2. Анализ на дейността на операторите на хидромелиоративни системи

Хидромелиорациите са важна част от водния сектор. Чрез тях се изменят и подобряват природните дадености и се създават възможности за пълноценно стопанско използване на земите.

Основните направления в хидромелиорациите са:

- напояване – доставка на вода за задоволяване на нуждите на отглежданите растения,
- отводняване – отвеждане на подпочвените води,
- предпазване от заливане на съседни до реките земи, населени места и инфраструктурни обекти чрез изграждане на корекции и предпазни диги край реките.

3.2.1. Методологически основи

Анализът на операторите на хидромелиоративните системи, който е разработен за периода 2007 – 2009 г., съдържа следните основни аспекти:

- Основни характеристики на операторите на хидромелиоративни системи.
- Анализ на институционалния капацитет на „Напоителни системи“ – ЕАД.
- Анализ на финансовото състояние на операторите на хидромелиоративни системи.

Анализът на институционалния капацитет на операторите се извършва през призмата на оценка на възможностите за изпълнение на възложените им функции. Институционалният капацитет се разглежда като съвкупност от вътрешни за дружеството характеристики, фактори и условия, които му позволяват успешно да изпълнява възложените му функции, и включва персонала, вътрешната организация на работа и материално-техническата и информационната осигуреност.

■ Анализът на персонала визира неговите количествени и качествени характеристики;

■ Анализът на вътрешната организация на работа обхваща наличието и адекватността на вътрешните правила и процедури, регламентиращи дейността на оператора в контекста на възложените му функции;

■ Анализът на материално-техническата и информационната осигуреност е фокусиран върху наличието в съответната институция на необходимите за доброто изпълнение на нейните функции помещения, оборудване, техника, хардуер и специализиран софтуер.

За осигуряване на необходимата информация са използвани следните методи:

- набиране и анализ на статистически данни;
- събиране и проучване на национални и ведомствени нормативни и отчетни документи,
- провеждане на дълбочинни интервюта.

Анализът на финансовото състояние обхваща:

– Анализ на тенденциите в развитието на следните финансово-счетоводни показатели за дружествата: (1) нетекущи и текущи активи; (2) нетекущи и текущи пасиви; (3) планирани и реално изпълнени инвестиции; (4) приходи и разходи за дейността; (5) текущ финансов резултат след данъчно облагане; натрупани печалби/загуби от изминали години. За целта е използван набор от разнообразни статистически методи за анализ.

– Анализ на финансовото състояние на дружествата въз основа на следните групи показатели: 1) Показатели за рентабилност: коефициент на рентабилност на приходите от продажби; коефициент на рентабилност на собствения капитал; коефициент на капитализация на активите; 2) Показатели за ефективност: коефициент на ефективност на приходите; коефициент на ефективност на разходите; 3) Показатели за финансова стабилност/автономност: коефициент на финансова автономност; коефициент на задлъжнялост, и 4) Показатели за ликвидност: коефициент на обща ликвидност и коефициент на незабавна ликвидност.

Анализът е извършен въз основа на следните информационни източници:

– Годишни счетоводни отчети на „Напоителни системи“ ЕАД за 2007 г., 2008 г. и 2009 г. Източник на тази информация е интернет страницата на Търговския регистър към Агенцията по вписванията. Тези отчети включват: счетоводни баланси, отчети за приходите и разходите, справки за паричните потоци, справки за собствения капитал и т.н. и са основният източник на финансова информация за анализа на дейността на дружеството.

– Оперативни справки за дейността на клоновете на „Напоителни системи“ – ЕАД, за периода 2003 – 2009 г. Дружеството има 21 клон в цялата страна, които не формират собствени годишни счетоводни отчети, а се включват в общия годишен счетоводен отчет на дружеството. Въпреки това те изготвят оперативни справки за своята дейност с информация за подадени и фактурирани количества вода, фактурирани приходи, несъбираеми вземания, оперативни и инвестиционни разходи.

– Заповеди на министъра на земеделието и храните за определяне на цени за доставка на вода за „Напоителни системи“ – ЕАД.

– Данни от Изпълнителната агенция по хидромелиорации.

Анализът на капацитета на институциите и финансовият анализ разглежда само „Напоителни системи“ – ЕАД, като дружество, което стопанисва и управлява почти целия хидромелиоративен фонд в страната. Останалите държавни дружества под контрола на МЗХ имат регионален характер с малка по мащаб дейност в изследваната област. Затова тук са представени основните им характеристики, а техният капацитет и финансово състояние не са предмет на отделен анализ.

3.2.2. Характеристика на операторите на хидромелиоративни системи

По исторически данни в България, като се анализира основният поминък на населението в миналото, климатичните условия и наличността на множество водни източници, може да се счита, че напояването на неголеми крайречни участъци е практикувано отдавна.

Първата сериозна стъпка за развитие на мелiorациите – напояване и отводняване, е направена през 1920 г. с приемането на Закона за водните синдикати и е създадена първата държавна програма по водите. През 1930 г. поливните площи са били около 65 хил. дка, а през 1940 г. те са нараснали до около 355 хил. дка. В периода 1945 – 1960 г. са изградени над 1500 язовира и над 2000 помпни станции. Поливните площи са достигнали до около 9 млн. дка. Проводящите и разпределителни канали предимно са били необлицовани. Основният начин на напояване е бил по бразди.

През 60-те години на миналия век са изградени първите дъждовални напоителни системи в Северна България. През следващите две десетилетия дъждуването се е разпространило на почти половината от всички поливни площи. Към 1971 г. изградените поливни площи са достигнали около 10 млн. дка., като към 1989 г. са нараснали до 12,248 млн. дка – от тях площите, изградени със средства от държавата, са 9,04 млн. дка, а площите, изградени с кооперативни средства – 3,208 млн. дка.

Отводнителните работи са започнали през 1928 г. в низините край р. Дунав. Към 1989 г. броят на отводнителните помпни станции достига 89, като общо отводняваната помпено и гравитачно площ през 1989 г. е 1,316 млн. дка.

След 30-те години на миналия век започва изграждане и на предпазни диги край р. Дунав и на по-големите вътрешни реки. Към 1989 г. дължината на дунавските диги достига 253,36 км, корекциите и предпазни диги по вътрешните реки са около 3380 км. Общият размер на предпазените от заливане земи достига около 1,662 млн. дка.

Собственост и управление на хидромелиорациите

Изграденият в България хидромелиоративен фонд се разделя условно в няколко основни групи в зависимост от начина на управление и вложените средства за изграждането им:

– изграден с държавни средства, включен в активите и управляван от „Напоителни системи“ (НС) ЕАД, „Хидромелиорации – Севлиево“ – ЕАД и „Земинвест“ – ЕАД;

– вътрешноканална мрежа, изградена с държавни средства и стопанисвана до 1993 г. от бившите ТКЗС и АПК;

– незавършени и непредадени за експлоатация обекти, финансирани с държавни средства, охранявани от и заведени на задбалансов отчет в „Агровединвест“ – ЕАД;

– хидромелиоративни съоръжения, изградени с кооперативни средства, включително и над 2000 малки язовира за напояване, понастоящем публична общинска собственост;

– хидромелиоративни съоръжения, изградени за напояване с държавни или кооперативни средства, ползвани (или собственост) и управлявани от сдружения за напояване;

– хидромелиоративни съоръжения, частна собственост, изградени от недържавни структури (предимно малки съоръжения).

В периода от 1920 г. до 1953 г. в страната действат т.нар. водни синдикати. Те са самостоятелни юридически субекти, контролирани от държавата, които извършват дейностите по изграждането и експлоатацията на водностопанските системи

за напояване, отводняване, водоснабдяване и енергодобив. От 1953 г. до 1993 г. се извършват редица трансформации – през различните периоди съществуват ДСО „Напоителни системи“, ДСО „Водно стопанство“, СО „ССХМ“, ДФ „Хидромелиоративни системи“ (1991 – 1993 г).

След 1993 г. ДФ „Хидромелиоративни системи“ с Решение на Министерски съвет се преобразува в търговско дружество със 100 % държавно имущество „Напоителни системи“ ЕАД. През 1998 г. един от четирите хидротехнически района на „Напоителни системи“ – ЕАД, клон Велико Търново – ХТР „Севлиево“, се отделя и регистрира като самостоятелно търговско дружество с държавно участие под името „Хидромелиорации – Севлиево“ – ЕАД.

„Напоителни системи“ ЕАД е търговско дружество със 100 % държавна собственост с принципал министърът на земеделието и храните. Териториалната структура на дружеството е съставена от централно управление в гр. София и 21 клона в градовете Бургас, Варна, Велико Търново, Видин, Враца, Гоце Делчев, Дупница, Монтана, Пазарджик, Перник, Плевен, Пловдив, Русе, Сандански, Сливен, София, Стара Загора, Търговище, Хасково, Шумен и Ямбол. Клоновете са сформирани на технологичен принцип (поречие) и са на пряко подчинение на изпълнителния директор. Те извършват доставка на вода за напояване, промишлено и питейно водоснабдяване, отводняване и предпазване от заливане на земеделски земи, промишлени обекти, населени места и др. Някои клонове са регистрирани като земеделски производители и обработват земя.

НС ЕАД извършва три големи групи дейности, както следва:

- Доставка и продажба на вода за следните нужди: напояване, доставяне на вода на ВиК дружества; промишлено водоснабдяване; зареждане на рибарници и други нужди, вкл. мелиоративно и селскостопанско строителство. Тази група дейности има търговски характер. Цената на услугата „водоподаване за напояване“ се определя ежегодно за следващия поливен сезон, като министърът на земеделието и храните издава заповед с одобрената цена на услугата.

- Предпазване от вредното въздействие на водите (отводняване и корекции), включващо: стопанисване, експлоатация, ремонт, поддръжане, разширяване, инвестиране, проучване и проектиране; научноизследователска и инженерингова дейност за комплексно използване на хидромелиоративния фонд. Тази група дейности са вменени на дружеството по силата на чл. 10, ал. 1, т. 2 на Закона за водите. За изпълнението на тези дейности дружеството получава средства от Изпълнителната агенция по хидромелиорации.

- Извършване на специализирани работи и услуги в сферата на хидромелиорациите и строителството; отдаване под наем на хидротехнически съоръжения и сгради; обучение, квалификация и преквалификация на кадри за хидромелиоративното строителство; производство и търговия със селскостопанска продукция, дървен материал, ел. енергия, риба и рибни продукти; почивно дело, туризъм, ресторантьорство и хотелиерство; търговия и др. Тази група дейности има търговски характер.

Площите, обслужвани от съоръжения, стопанисвани от „Напоителни системи“ – ЕАД³⁴, обхващат 7 405 835 дка, от които годни за напояване са 5 375 580 дка. От тези площи на 2474 хил. дка водата се доставя по гравитачен път, а на останалите 2 902 хил. дка – чрез помпени станции.

По данни на дружеството в напоителните системи са включени следните основни съоръжения:

Съоръжения	Количество
комплексни язовири, публична държавна собственост по чл. 13, т. 1 от ЗВ	22 броя
напоителни язовири	146 броя
напоителни помпени станции	681 броя
напорни водопроводи	1 497 км
деривационни канали	530 км
открита канална мрежа	6 435 км
закрита тръбна мрежа	9 269 км
водохващания	420 бр., в т.ч. 131 бр. масивни
изравнителни	612 бр., в т.ч. 503 бр. облицовани

„Напоителни системи“ – ЕАД, стопанисва инженерни системи и съоръжения за предпазване от вредното въздействие на водите, които са публична държавна собственост по силата на чл. 13, т. 3 от Закона за водите. Чрез тези съоръжения се осигурява предпазване от наводнения на 1662 млн. дка земеделски земи чрез: 3130 км корекции на реки извън населените места; 254 км дунавски диги; 2260 км вътрешни предпазни диги; 17 ретенционни язовири, и се отвеждат излишните води от земеделските земи (отводняване) на 1685 млн. дка земеделски земи чрез 92 отводнителни помпени станции и 5748 км отводнителни канали.

В допълнение към дейностите по доставяне на вода за напояване и поддръжане на обектите за предпазване от вредното въздействие на водите „НС“ – ЕАД, доставя вода за водоползватели с издадени от МОСВ или басейновите дирекции разрешителни, както следва: ВиК оператори – условно чиста вода за нуждите на питейно-битовото водоснабдяване, промишлени предприятия, рибарници, МВЕЦ и други водоползватели. Интересен е въпросът какъв е механизмът за определяне на цената на водата, която се доставя на водоползватели за цели извън напояването. Министърът за земеделието и храните одобрява със заповед само цена на вода за напояване. Наличната информация показва, че тези цени не се одобряват и от ДКЕВР. Вероятно съществуват някакви вътрешни правила за дружеството, на чиято основа определят цените на водата, която доставят на ВиК оператори, бизнеса, МВЕЦ и т.н.

Количеството доставена вода на тези водоползватели през 2008 и 2009 г. е следното:

³⁴ Съгласно РМС № 512 /19.07.2000 год. за балансите по видове територии според предназначението им и на баланса на поливните площи в Република България.

Таблица 3.54. Доставяни нетни води за други нужди извън напояването от „Напоителни системи“ – ЕАД (хил. м³)

	Промишлени нужди	ВиК	Рибарници	Други нужди	МВЕЦ
2008 г.	89039	33108	6627	230826	
2009 г.	68422	30588	6573	843	917716

В бъдеще се очакват промени в структурата на доставяната вода – водата за промишлени нужди да намалее и да е в границите на 50 – 60 млн. м³, запазване количествата доставяна вода на ВиК дружествата в порядъка 30 – 36 млн. м³, увеличение на водата, доставяна за рибарници – около 8 – 10 млн. м³, и за други нужди – около 3 – 4 млн. м³. За нуждите на МВЕЦ се предвижда доставката на над 1 млрд. м³, като след изграждането на всички МВЕЦ, които са получили разрешение от съвета на директорите на дружеството се очаква увеличение на обема на доставените води до над 2 млрд. м³.

„Хидромелиорации Севлиево“ – ЕАД, е търговско дружество със 100 % държавна собственост с принципал министърът на земеделието и храните. Предметът на дейността на дружеството е доставка на вода за напояване, доставка на вода за промишлени нужди, доставка на вода за производство на енергия и за рибовъдство, доставка на условно чиста вода за ВиК, поддържане на обектите за предпазване от вредното въздействие на водите, които до влизането в сила на Закона за водите от 1999 г. са били включени в капитала на дружеството, строителство, консултантски услуги, административни услуги, транспортни и др. услуги.

„Хидромелиорации Севлиево“ – ЕАД, поддържа седем напоителни системи, изградени с държавни средства, с обща площ от 65 296 дка, от които годни за напояване са 41 751 дка. Изградените съоръжения в тези системи са: язовири – 5 броя; водохващания – 3 броя; помпени станции – 12 броя; канална мрежа – 87,27 км, и тръбна мрежа – 332,53 км. Дружеството стопанисва 4,59 км корекции на реки, пет отводнителни системи с обща площ 7172 дка, в които са изградени 29,35 км отводнителни канали и 83,52 км отводнителни тръбопроводи.

Дружествата „Агроводинвест“ – ЕАД, гр. София, и „Земинвест“ – ЕАД, гр. София, са изпълнявали инвеститорския контрол при строителството на хидромелиоративните и други селскостопански обекти, финансирани от МЗХ. Впоследствие те започват да изпълняват дейност по поддръжка на незавършените обекти на територията на страната.

„Земинвест“ – ЕАД, е търговско дружество със 100 % държавна собственост с принципал министърът на земеделието и храните. Управлението на дружеството е в гр. София, а районът му на действие е територията на област Кърджали, където поддържа държавни хидромелиоративни обекти, невъведени в експлоатация до 1990 г.

Предметът на дейност е доставка на вода за напояване, доставка на вода за рибовъдство, доставка на условно чиста вода за ВиК, поддържане

на обектите за предпазване от вредното въздействие на водите, които до влизането в сила на Закона за водите от 1999 г. са били включени в капитала на дружеството, строителство, консултантски услуги, административни услуги, транспортни и др. услуги.

Дружеството стопанисва и управлява съоръжения, намиращи се основно в област Кърджали, ползвани за напояване и при разсаждане на тютюн, в т.ч.: малки язовири и водоеми – 470 бр., и напоителни полета – 7 бр., в т.ч. работещи 2 бр. Общо поливните площи са 17 450 дка.

„Агроводинвест“ – ЕАД, е търговско дружество със 100 % държавна собственост с принципал министърът на земеделието и храните. Управлението на дружеството е в гр. София и има седем регионални клона в страната, то води на отчет и отговаря за незавършените хидромелиоративни обекти в страната, невъведени в експлоатация до 1990 г., с изключение на тези в област Кърджали.

Предметът на дейност на дружеството е охрана на обектите за предпазване от вредното въздействие на водите, които до влизането в сила на Закона за водите от 1999 г. са били включени в капитала на дружеството, инвеститорски контрол на обектите, независим строителен надзор, консултантски услуги, административни и др. услуги.

За изпълнение на проектирането и строителството на хидромелиоративните обекти в периода до 1994 г. съществуват специализирани държавни проектантски и строителни организации – „Водпроект“ и ДСО „Водно строителство“. И двете организации впоследствие са трансформирани в търговски дружества, като ДСО „Водно строителство“ е разделено на регионални дружества, които са приватизирани, а „Водпроект“ – ЕАД, продължава да съществува и до днес, но е в процес на ликвидация.

В периода 11.2002 – 08.2010 г. съществува Изпълнителна агенция по хидромелиорации с девет регионални дирекции. След нейното закриване ръководството и контролът върху дейността на дружествата и субектите от хидромелиорациите се осъществяват от дирекция „Хидромелиорации“ към Министерството на земеделието и храните.

Сдружения за напояване (СН) – в съответствие със Закона за сдруженията за напояване са регистрирани и сдружения за напояване, които също се ръководят и контролират от дирекция „Хидромелиорации“ към Министерството на земеделието и храните. Разпределението им по райони за басейново управление е следното:

Таблица 3.55. Регистрирани сдружения за напояване по райони за басейново управление

	Брой	Площ в дка
Дунавски басейн	23	58450
Черноморски басейн	26	62989
Западнобеломорски басейн	4	37149
Източнбеломорски басейн	36	174486
Общо	89	333074

Сдруженията за напояване са доброволни организации на физически и юридически лица, които чрез взаимопомощ и сътрудничество в интерес на членовете си и в обществен интерес извършват дейности, свързани с напояване и отводняване на земеделски земи на определена територия (територия на сдружението). СН могат да учредяват физически и юридически лица, собственици и ползватели на земеделски земи, които се обслужват от една напоителна или една напоително-отводнителна система или от технологично обособени части от тях и които имат интерес от дейността на сдружението.

Сдруженията се образуват за следните дейности: експлоатация, поддържане и реконструкция на предадената им хидромелиоративна инфраструктура; изграждането на нови напоителни и отводнителни системи и съоръжения; доставяне и разпределяне на водата за напояване; отвеждане на излишните води от земеделските земи; изпълнение на агро-мелиоративни и агротехнически мероприятия за подобряване състоянието на земеделските земи; рибовъдство и развъждане на водоплаващи птици.

Министърът на земеделието и храните упражнява правен, финансов и технически надзор върху дейността на сдруженията, като: одобрява устава на сдруженията, съответно промените в него, и оказва предвиденото в закона съдействие при учредяването им; открива процедура за учредяване на сдружение по своя инициатива; води регистър на сдруженията; определя със заповед техническите правила и норми за правилното и безопасно използване на предадената на сдруженията хидромелиоративна инфраструктура; изисква устни или писмени доклади, преписки и други документи, свързани с дейността на сдруженията; провежда проверки на място; налага санкции при неизпълнение на разпореденията му; определя ежегодно цените за доставка на вода.

Общини и индивидуални водоползватели

Съгласно чл. 19 от Закона за водите всички водостопански системи на територията на общините, които не са включени в активите на търговските дружества и сдруженията за напояване, са публична общинска собственост. Тези съоръжения може да бъдат предоставени за ползване и собственост на сдружения за напояване след тяхното учредяване.

Към 1992 г. този хидромелиоративен фонд е обхващал 3,5 млн. дка, като са били включени следните съоръжения:

- напоителни язовири – над 2000 бр.
- водохващания – около 1100 бр.
- напоителни помпени станции – около 1600 бр.
- напоителни канали – около 16 300 км
- изравнители – около 830 бр.
- напорна тръбна мрежа – около 16 400 км.

Липсва цялостна информация за състоянието на хидромелиоративните съоръжения общинска собственост. Частична информация съществува за язовирите и микроязовирите, но и тя не е пълна, защото през последните години ежегодно преливат и се разрушават от 10 до 20 микроязовира. Почти всички помпени станции и напорни тръбопроводи са ограбени и унищожени.

През последните години голям брой земеделски стопани започнаха да изграждат индивидуални системи за напояване обикновено на трайни насаждения и зеленчукови градини. Предпочитаното напояване за тези условия е капково напояване предвид икономията на вода и лесното автоматизиране на системите. Чрез тези системи успешно се използват малки собствени водоизточници – кладенци, малки реки и дерета. В настоящия момент липсва надеждна информация за размера на тези системи, но може да се предположи, че те покриват около 50 000 дка в цялата страна.

Нормативна база, регулираща дейността на операторите на хидромелиоративни системи

Основната законова и подзаконова нормативна уредба, действаща в момента в областта на хидромелиорациите в България, включва следните документи:

– Закон за сдруженията за напояване (ДВ, бр. 34/06.04.2001 г., изм., ДВ, бр. 108/14.12.2001 г.) – Законът урежда устройството и дейността на сдруженията за напояване, които извършват дейности, свързани с напояване и отводняване на земеделски земи на определена територия.

Съгласно разпоредбите на Закона СН могат да придобият безвъзмездно право на ползване и впоследствие права на собственост върху хидромелиоративната инфраструктура на тяхната територия, включена в имуществото на търговските дружества, на които държавата е едноличен собственик на капитала. Условията и редът за придобиване и отнемане на правото на ползване са регламентирани с Наредба за придобиване и отнемане от сдруженията за напояване правото на ползване върху хидромелиоративната инфраструктура и обслужваща техника на територията на сдружението (ПМС № 39/18.02.2002 г., ДВ, бр. 21/26.02.2002 г.).

– Наредба № 2/21.01.2002 г. за финансово подпомагане на сдруженията за напояване (ДВ, бр. 11/31.01.2002 г.), която регламентира правото на финансово подпомагане от страна на държавата на СН, придобили правото на безвъзмездно ползване на съоръжения.

– Наредба за условията и реда за участие на държавата в заплащането на цената на услугата „водоподаване“ (ДВ, бр. 39/16.04.2002 г.).

– Наредба № 13 от 29 януари 2004 г. за условията и реда за осъществяване на техническата експлоатация на язовирните стени и съоръженията към тях (ДВ, бр. 17/02.03.2004 г.) определя условията, реда и изискванията за организация и осъществяване на техническата експлоатация на язовирните стени и съоръженията към тях. Тя регламентира правата и задълженията на собствениците и лицата, осъществяващи техническата експлоатация; изискванията за осъществяване на техническата експлоатация в различните ѝ етапи, както и осигуряване на безопасна експлоатация в нормални, екстремни и аварийни условия. За извършване оценка на сигурността и анализа на техническото състояние на язовирните стени и съоръженията към тях наредбата предвижда набирането и обработката на информацията от метеорологичен, хидрологичен и технически мониторинг, като данните от него се архивират. В наредбата се определя организационната структура на експлоатацията на язовирните

стени и съоръженията към тях и са определени нивата на управление, техните права, задължения и отговорности, както и начинът и лицата за осъществяване на технически контрол и оценката на тяхната сигурност. Предвидено е архивиране и въвеждане на регистър и единна номенклатура за съхраняваната документация за язовирните стени и съоръженията към тях.

– Правилникът за правилна и безопасна експлоатация и поддържане на съоръженията от хидромелиоративната инфраструктура (ДВ, бр. 97/02.11.2004 г.) урежда изискванията за правилната и безопасна експлоатация и поддържане (ремонт и реконструкция) на съоръженията от хидромелиоративната инфраструктура. Определени са условията и състоянието, на които трябва да отговарят съоръженията с оглед гарантиране безопасността на експлоатационния персонал, населението, сгради, комуникационни връзки, земеделски земи и други, които пряко или косвено зависят от тях, както и необходимите наблюдения и измервания (метеорологичен, хидрологичен и технически мониторинг), които трябва да се извършват от експлоатационния персонал за осигуряване на безопасността им. Правилникът се прилага за язовирни стени с височина на стената до 15 м, обем на водохранилището до 3 000 000 м³ и прилежащите им облекчителни и водовземни съоръжения, помпени станции и напорни водопровод, както и съоръженията от напоителната и отводнителната инфраструктура.

– Указания за общи условия на договорите за доставка на вода за напояване на сдруженията и на ползватели на вода, които не са членове на сдружение (съгласно чл. 58, ал. 1, т. 2 от Закона за сдруженията за напояване).

– Наредба № 18 за качеството на водите за напояване на земеделските култури (ДВ, бр. 43 от 9 юни 2009 г.) регламентира изискванията към качеството на водите за напояване и посочва основните критерии за оценка пригодността на водите за напояване: засоляване, водопроницаемост, токсичност и други проблеми. Определен е редът и начинът на управление и изпълнение на дейностите по изпълнението на собствения мониторинг и на мрежите за собствен мониторинг на водите за напояване с цел създаването на възможност за анализи, оценки и прогнози за състоянието на водите. Създава се регистър на хидромелиоративния фонд, изграден с държавни средства, в т.ч. водоизточниците за напояване, и съдържаща информация за качествата на водите, подавани за напояване.

С отделни аспекти на хидромелиорациите са свързани и други национални документи, като:

– Закон за собствеността и използването на земеделските земи (ДВ, бр. 17/1991 г., посл. изм., ДВ, бр. 133/1998 г.)

– Закон за подпомагане на земеделските производители (ДВ, бр. 58/22.05.1998, изм. и доп., ДВ, бр. 18/28.02.2006 г.)

– Закон за опазване на земите и почвите от замърсяване (ДВ, бр. 84/29.10.1963 г., посл. изм., ДВ, бр. 113/28.12.1999 г.)

– Закон за опазване на земеделските земи (ДВ, бр. 35/24.04.1996 г., посл. изм. и доп., ДВ, бр. 28/23.03.2001 г.)

– Закон за опазване на околната среда (ДВ, бр. 91/2002 г., посл. изм., ДВ, бр. 30/2006 г.)

– Закон за почвите (ДВ, бр. 89/2007 г.)

– Национална програма за действие за устойчиво управление на земите и борба с опустиняването в България (2008 г.)

– Национална програма за необходимите мерки в условията на тенденция към засушаване (2001 г.) – В областта на подобряване техническото състояние на напоителната инфраструктура и управление на напояването са предвидени мерки за стимулиране организираното използване на водите за напояване от сдруженията за напояване, прилагането на методи и технологии за пестеливо използване на водите, облицоване на напоителните канали, изграждане на съоръжения за регулиране на оттока и използване на местни водоизточници и т.н. Програмата стартира, но след това изпълнението ѝ се осъществява частично в направление ВиК.

– Национална стратегия за управление и развитие на водния сектор до 2015 г. (2004 г.)

– Национален План за действие по изменение на климата 2005 – 2008 г.

– Наредба за условията и реда за извършване на оценка на въздействието върху околната среда (ДВ, бр. 3/2006 г.)

Поливни площи в България

До 2000 г. ежегодно е извършвано преброяване на поземления фонд на страната по категории земи – поливни, неполивни, мери, пасища. При всяко преброяване в зависимост от степента на амортизиране и увреждане на хидромелиоративните съоръжения в полето – канали и тръбопроводи, са отпадали площите, изискващи много големи средства за възстановяване.

Последното преброяване на земеделските земи, включително и на поливните площи с оценка на тяхната годност, е направено през 2000 г., но неговите резултати не са приети официално от Министерския съвет. Последното официално утвърдено преброяване е това от 1999 г., резултатите от което са приети с Решение № 512 от 19.07.2000 г. на Министерския съвет. Съгласно това Решение общо в страната изградените и годни площи за напояване са, както следва:

Поддържа се от:	Поливни площи	
	Изградени	Годни
	дка	дка
„Напоителни системи“ – ЕАД	7405835	5375580
„Хидромелиорации“ – ЕАД, Севлиево	65496	41951
„Земинвест“ – ЕАД	17450	17450
Общини	280440	180440
Всичко по РМС № 512	7769221	5715421

Площите, покривани от сдруженията за напояване, са следните:

	Обща територия на регистрираните СН	Напоявани площи	Процент спрямо годните	Подадени водни маси	Напоителна норма
	дка	дка	%	хил.м ³	м ³ /дка
2004 г.	240650	16046	6,67	1183	73,7
2005 г.	297986	8449	2,84	2647	313,3
2006 г.	303127	4675	1,54	1470	314,4
2007 г.	314416	45755	14,55	7788	170,2
2008 г.	327597	34721	10,60	4597	132,4
2009 г.	347829	–	–	–	–

В сравнение с общия дял на напояване, реализиран от „Напоителни системи“ – ЕАД, делът на поливане от годните поливни площи при сдруженията за напояване е малко по-висок. Обясненията за това са две: първо, СН се регистрират само на годни поливни площи, докато значителен процент от водещите се за годни поливни площи на „Напоителни системи“ – ЕАД (НС ЕАД), са фактически негодни и второ, сдруженията се създават от хора с обща цел да развият поливното земеделие, докато НС ЕАД обслужва площи, в които значителен процент от собствениците на земя не са заинтересовани от развиването на поливното земеделие. В повечето случаи те са отдали земите си под наем или аренда и не се занимават със земеделие.

Основните водоизточници, от които се ползват води за напояване, са реките, езерата и подземните води. Тяхното разпределение по райони за басейново управление е представено на таблица 3.56.

Таблица 3.56. Поливни площи по водоизточници в районите за басейново управление

РБУ/Подбасейн	Брой водоизточници	Поливни площи (дка)	
		изградени	годни
Дунавски район за басейново управление, в т.ч.:	95	2975387	2105846
Водоизточник река Дунав	20	970152	700085
Реки западно от река Искър (р. Ерма, р. Нишава, р. Огоста и др.)	16	259918	193870
Река Искър	12	602356	492451
Река Вит	4	295354	214961
Река Осъм	8	149739	85470
Река Янтра	20	609900	353004
Река Русенски Лом	5	72754	55015
Други	10	15214	10990
Черноморски район за басейново управление, в т.ч.:	50	812804	707888
Добруджански реки и полета на сондажи	15	42260	34505
Провадийска река	4	20580	14880
Река Камчия	21	578449	503957
Южни реки	10	171515	154546
Западнобеломорски район за басейново управление, в т.ч.:	58	539280	457311
р. Струма	56	457270	397803
р. Места	2	82010	59508
Източнбеломорски район за басейново управление, в т.ч.:	134	3275880	2322560
р. Марица	88	2241746	1429579
р. Арда	25	62792	54730
р. Тунджа	21	971342	838251

Представените данни показват, че в Източно-беломорския район най-много водоизточници се използват за напояване, като в този район се намират най-голям дял от поливните площи в страната.

Използваемостта на хидромелиоративния фонд се определя от много комплексно действащи фактори, като основните от тях са: климатични условия, в частност паднали валежи, определящи водния дефицит за културите и акумулирани водни маси; засети поливни култури върху поливни площи; наличие на пазар за произведената продукция и финансови условия за производство и реализация.

От 70-те до началото на 90-те години на XX век използваемостта на системите е от 11 до 75 % за напояване на култури. Към момента годните поливни площи са 5376 хил. дка, в т.ч. 2474 хил. дка гравитачни и 2902 хил. дка помпени.

Използваемостта на системите за последните десет години е до 10 %, дължащо се основно на драстичното намаление на засети поливни култури и промяна на структурата им върху годни поливни площи.

3.2.3. Анализ на институционалния капацитет на „Напоителни системи“ – ЕАД

В настоящия анализ се разглежда капацитетът на „Напоителни системи“ – ЕАД, като дружество, което стопанисва и управлява почти целия хидромелиоративен фонд в страната. Останалите две държавни дружества под контрола на МЗХ имат регионален характер с малка по мащаб дейност в изследваната област. Затова тук само са представени основните им характеристики, а техният капацитет не е предмет на отделен анализ.

Органите на управление на „Напоителни системи“ – ЕАД, са едноличният собственик на капитала, който изпълнява функциите на общо събрание, и съветът на директорите, състоящ се от трима души. Съветът на директорите възлага управлението на дружеството на един или няколко от своите членове (в момента един) – изпълнителен директор, чрез договор за управление.

Организационната структура на дружеството е от линейно-функционален тип: общото разпореджване с ресурсите и целеполагането влиза в задълженията на линейните ръководители (ръководителите на дирекции), а управлението на процесите за постигане на поставените цели се възлага на функционалните звена (отдели и клонове). Тази структура съответства на спецификата на дейността на дружеството, което извършва разнообразни икономически, технически и управленски дейности по хидромелиоративния фонд.

Количествени и качествено-структурни характеристики на персонала

По данни от „Напоителни системи“ – ЕАД, към 15.12.2010 г. в него работят 2083 души, разпределени в 21 клона и в централното управление, в което работят 40 души.

Наблюдава се трайна тенденция към намаляване на числеността на персонала на дружеството, като след 1991 г. той е намалял над 2,5 пъти. Това се дължи на редица причини, основните от които са свиване на дейността и ниското заплащане. Средната брутна работна заплата през 2009 г. е

била 396 лв., като в някои клонове тя изостава от годишния осигурителен доход за страната. Ниските равнища на възнаграждения се дължат на неблагоприятното финансово състояние на дружеството, което не изпълнява изискванията за икономически и финансов растеж. Персоналът е достатъчен в количествено отношение, но не може да се направи извод доколко той е оптимален, тъй като липсват данни за обема на извършената работа, за наличната и годната за ползване инфраструктура (последната инвентаризация е от 1999 г.).

Ръководният персонал е 11 %, което е в рамките на обичайните стойности предвид структурата на дружеството и големия брой на клоновете.

В централното управление 35 души (88 %) са с висше образование и 5 (12 %) със средно образование. Делът на ръководния персонал е 25 %. Възрастовата структура на персонала в централното управление е добра, като 40 % са на възраст под 40 години, докато в клоновете този дял е 16 %.

В общата администрация работят 22 % от персонала, което е относително висок дял. Приетата организационна структура създава предпоставки за такъв висок дял на администрацията. Обособени са четири дирекции, три от които изпълняват общи и административни функции – финансова, правна и административна дирекция. Специализираните функции се изпълняват от състава на една техническа дирекция с три отдела.

Общо за дружеството броят на специалистите с висше образование е около 16 %, със средно образование е 56 % от персонала, а останалите 28 % са работници с по-ниско образование.

Силно намалява числеността на хидромелиораторите и общо на специалистите по води. По мнение на някои от интервюираните лица към по-горе посочените причини може да се добави и честата смяна на ръководните лица, което води и до смяна на технически специалисти. Дружеството изпитва сериозна потребност от квалифициран персонал както в централното управление, така и особено в клоновете. Има незаети щатни длъжности поради липса на кандидати с подходяща квалификация и ниско възнаграждение.

Професионално развитие на персонала

Повишаването на квалификацията на служителите е на незадоволително равнище. Като основна причина за това се посочва липсата на финансови средства.

Липсва целенасочена политика и планове за развитие на персонала. Обучението се ограничава само до задължителното, което трябва да бъде проведено съгласно нормативната база – обучение по здравословни и безопасни условия на труд, обучение по безопасност на електрическо напрежение до 6 KW за работещите с високо напрежение и обучение на енергетици за издаване на сертификат.

Оценка на вътрешната организация на работа и на материално-техническата осигуреност

Вътрешни правила и процедури

Анализът на набраната информация за дейността на дружеството през последните години позволява да се направи оценката, че дружеството не е управлявано по начин, който осигурява добро изпълнение на вменените му функции. Това се отнася

както за оперативното ръководство на дружеството (съвета на директорите), така и за принципала МЗХ. Така например до 2010 г. в дружеството не е въведена Система за финансово управление и контрол, независимо от изискванията на закона. Досега не е създадена практика за изготвяне на годишни планове или програми за дейността, с изключение на ремонтните дейности на хидромелиоративните съоръжения. За първи път за 2011 г. се разработват планове за дейността. Подобна е ситуацията и по отношение на персонала. Не е разработена цялостна политика за управление на човешките ресурси.

През 2010 г. са приети редица вътрешни правила за управление на работните процеси и персонала с цел подобряване на работата и оптимизиране на процесите, като например:

- Със заповед на изпълнителния директор от 01.12.2010 г. е въведена Система за финансово управление и контрол в дружеството. Към нея са разработени Инstrukция за поемане на задължения и Инstrukция за извършване на разходи. СФУК е разработена с всички задължителни елементи.

- Разработени са длъжностни характеристики за всяка длъжност.

- Утвърдени са Вътрешни правила за организация на информационно-деловодната дейност и документооборота в дружеството.

- Предприети са необходимите действия за подреждане, обработка в деловодна система „Архимед“ и съхранение на всички действащи договори в съответствие с измененията на чл. 59 от Вътрешните правила за информационно-деловодната дейност.

- Приет е колективен трудов договор, който е в действие от декември 2009 г. Към момента на изготвяне на настоящия анализ работна група актуализира Вътрешните правила за работна заплата.

- Разработена е Инstrukция за извършване на разпоредителни сделки и възлагане на обществени поръчки по ЗОП.

Разработен е Правилник за вътрешния трудов ред, който е съгласуван с ръководствата на КНСБ и КТ „Подкрепа“ в компанията.

Материално-техническа и информационна осигуреност

„Напоителни системи“ – ЕАД, разполага с многобройно оборудване и транспортна и строителна техника за изпълнение на дейностите във връзка с експлоатацията и поддържането на хидромелиоративния фонд. Част от наличната материално-техническа база обаче е силно амортизирана. Наличното софтуерно и хардуерно оборудване се оценява като достатъчно за извършване на дейността.

Дружеството поддържа своя интернет страница, информацията на която е доста оскъдна. На страницата липсват годишни планове и годишни отчети за дейността на дружеството. Необходимо е да се разшири предоставяната на интернет страницата информация с цел осигуряване на публичност и прозрачност на дейността.

Взаимодействие и координация с други институции

„Напоителни системи“ – ЕАД, взаимодейства с НЕК ЕАД чрез предприятието „Язовири и каскади“ за осъществяване на дейности по поддръжка и експлоатация на язовири, язовирни стени, хидротехнически и хидромелиоративни съоръжения, като изпълнява определените от МОСВ задължения за подаване на информация за количествата водни маси. Дружеството е оказвало услугата „водоподаване“ на НЕК ЕАД чрез предприятието „Язовири и каскади“, както и обратно.

Като много трудна се оценява комуникацията със сдруженията за напояване. Проблемите са свързани основно с взаимоотношенията във връзка с предоставеното за безвъзмездно ползване имущество от „Напоителни системи“ – ЕАД, към сдружения за напояване съгласно заповед на министъра на земеделието и храните. След изтичане на срока на договорите, които не се подновяват, имуществото следва да се върне обратно на дружеството. Изпълнението на тази процедура е много трудно.

Друг проблем във връзка с взаимодействието със сдруженията за напояване е липсата на инструменти от страна на дружеството за оказване на въздействие в случай на установени нередности при стопанисване, поддържане и експлоатация на предоставеното имущество. „Напоителни системи“ – ЕАД, има функции да наблюдава дали сдруженията за напояване стопанисват предоставените им съоръжения и при нередности следва да уведоми МЗХ. То няма контролни и санкциониращи правомощия. Невъзможността за налагане на санкции при посегателства върху хидромелиоративните обекти и кражба на вода затруднява работата на фирмата.

3.2.4. Текущо финансово състояние на „Напоителни системи“ – ЕАД

В баланса на „Напоителни системи“ – ЕАД, са включени само активите, които се използват само в една от сферите на дейност на дружеството – доставка на вода, защото обектите за предпазване от вредното въздействие на водите са публична държавна собственост и се водят задбалансово.

Таблица 3.57. Нетекучи (дълготрайни) активи на „Напоителни системи“ – ЕАД

	Стойност (хил.лв.)			Структура (%)		
	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.
ДМА	99 384	99 837	99 890	99,95 %	99,77 %	99,94 %
ДНМА	47	72	55	0,05 %	0,07 %	0,06 %
Дългосрочни финансови активи	2			0,00 %	0,00 %	0,00 %

	Стойност (хил.лв.)			Структура (%)		
	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Активи по отсрочени данъци		162		0,00 %	0,16 %	0,00 %
Дълготрайни активи – общо	99 433	100 071	99 945	100,00 %	100,00 %	100,00 %

Представените в таблицата данни показват, че размерът и структурата на активите на НС ЕАД се запазват на едно и също равнище през всички години на анализирания период. Данните от справката за паричния поток показват, че дружеството е инвестирало ежегодно в дълготрайни активи между 1 – 1,5 млн. лв. (вж. Таблица 3.58).

Таблица 3.58. Финансиране на инвестициите на „Напоителни системи“ – ЕАД

	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Инвестиции (хил. лв.)	1 033	1 612	1 017
Печалба (хил. лв.) – натрупана печалба от минали години и текуща печалба	3 039	3 925	– 5 842
Амортизации (хил. лв.)	2 299	3 496	3 569
Дял на разходите за инвестиции в сумата на печалбата и амортизиациите	42 %	44 %	28 %

През 2007 и 2008 г. инвестициите се финансират от амортизационни отчисления и средства от печалба, а през 2009 г., поради негативния годишен финансов резултат, източник на инвестиционни средства са амортизационните отчисления и заемни средства.

За разлика от нетекущите активи темповете на изменение на краткотрайните активи на НС ЕАД са по-динамични (вж. Таблица 3.59).

Таблица 3.59. Краткотрайни активи на „Напоителни системи“ – ЕАД

	Стойност (хил. лв.)			Структура (%)			Базов индекс (в %, 2007 г. = 100)		
	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Материални запаси	2 972	3 703	2 790	12,9 %	12,9 %	15,2 %	100,0 %	124,6 %	93,9 %
Краткосрочни вземания	13 483	14 158	14 347	58,5 %	49,2 %	78,1 %	100,0 %	105,0 %	106,4 %
Парични средства	6 521	10 937	1 088	28,3 %	38,0 %	5,9 %	100,0 %	167,7 %	16,7 %
Р-ди за бъд. периоди	80		134	0,3 %	0,0 %	0,7 %	100,0 %	0,0 %	167,5 %
Общо	23 056	28 798	18 359	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	124,9 %	79,6 %

Анализът показва, че динамика в общата стойност на краткотрайните активи се детерминира в най-голяма степен от изменението на паричните средства, които показват драстичен спад през 2009 г. Материалните запаси и краткосрочните вземания се запазват на относително стабилно равнище през целия период.

Краткосрочните вземания имат най-голям дял в краткотрайните активи. През последните години дружеството е натрупало големи по размер несъбираеми вземания, като най-големите му длъжници са „Кремиковци“ – АД, с 4 283 хил. лв. за периода 2005 – 2009 г., ВиК, Кюстендил, което е в ликвидация, с 367 хил.лв. за периода 2006 – 2008 г. и др. Анализът на структурата на краткосрочните вземания на „Напоителни системи“ – ЕАД, показва, че една голяма част от тях са съдебни и присъдени вземания, чиято събираемост в много случаи е несигурна, тъй като присъдените дела са срещу стопански субекти, част от които вече не съществуват в правния мир или са обявени в несъстоятелност, или нямат налични парични средства или друго имущество, с което да се обезпечи изпълнението на съдебното решение.

През последните три години основният капитал и резервите на дружеството се запазват на относително стабилно равнище, както следва:

Таблица 3.60. Собствен капитал на НС ЕАД (хил. лв.)

	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Основен капитал	21 106	21 106	20 949
Резерви	89 345	90 816	91 285
Натрупана печалба (загуба) от минали години	2 907	3 767	4 013
Текуща печалба/загуба	132	158	– 9 855

В структурата на собствения капитал печалбата е елементът, които е най-динамичен. Натрупаната печалба от минали години се увеличава на база фактурирани суми, които на практика не се събират. Силна тревога буди реализираната загуба за 2009 г. от близо 10 млн. лв. Все пак сумата на основния капитал и резервите е достатъчна за покриване на възникналата загуба и не съществува опасност от декапитализация на дружеството.

Дългосрочните и краткосрочните пасиви на дружеството през последните три години се променят в посока на намаляване на дългосрочните и увеличаване на краткосрочните пасиви (вж. Таблица 3.61).

Таблица 3.61. Структура на пасивите на „Напоителни системи“ – ЕАД

	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Стойност (хил. лв.)			
Дългосрочни пасиви	3 972	3 982	4 109
Краткосрочни пасиви	5 027	8 806	6 803
Общо	8 999	12 788	10 912
Структура (%)			
Дългосрочни пасиви	44 %	31 %	38 %
Краткосрочни пасиви	56 %	69 %	62 %
Общо	100 %	100 %	100 %

Дългосрочните пасиви се състоят главно от отсрочени данъци и приходи за бъдещи периоди и финансираня, които представляват средства, получени през съответната година за определена цел, и които предстои да бъдат изразходвани през следващата година. През 2009 г. възникват дългосрочни пасиви към финансови институции в резултат на използването на кредитен ресурс.

Краткосрочните задължения са с по-висок относителен дял от дългосрочните задължения в общата структура на пасивите на дружеството. В динамиката им през тригодишния изследван период се наблюдават значителни колебания (вж. Таблица 3.62).

Таблица 3.62. Краткосрочни пасиви на „Напоителни системи“ – ЕАД

	Стойност (хил. лв.)			Структура (%)		
	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Задължения към финансови предприятия	–	–	625	–	–	9 %
Задължения към доставчици и клиенти	2658	2826	3064	53 %	32 %	45 %
Задължения към персонала	854	1548	1698	17 %	18 %	25 %
Задължения към осигурителни предприятия	358	1884		7 %	21 %	–
Данъчни задължения	371	–	1339	7 %	–	20 %
Други краткосрочни задължения	786	2548	77	16 %	29 %	1 %
Краткосрочни пасиви – общо	5027	8806	6803	100 %	100 %	100 %

Анализът на данните показва, че задълженията към клиенти и доставчици и към персонала нарастват – основно в дейностите, свързани с предпазване от вредното въздействие на водите в резултат от забавени и непреведени плащания от страна на държавата. От друга страна, намаляването на „другите краткосрочни задължения“ води до спад в общия размер на краткосрочните пасиви.

Съгласно годишните доклади за дейността „Напоителни системи“ – ЕАД, формира приходи от различни дейности, които могат да бъдат разделени в две големи групи (вж. Таблица 3.63).

Таблица 3.63. Структура на приходите на „Напоителни системи“ – ЕАД

	Стойност (хил. лв.)		Структура (%)	
	2008 г.	2009 г.	2008 г.	2009 г.
Приходи от търговски дейности				
Водоподаване за напояване	16 296	14 337	32,73 %	40,23 %
Водоподаване на др. нужди	7 843	6 916	15,75 %	19,41 %
Строителство	2 736	3 021	5,49 %	8,48 %
Приходи от странична дейност	4 543	5 525	9,12 %	15,50 %
Общо	31 418	29 799	63,10 %	83,61 %

	Стойност (хил. лв.)		Структура (%)	
	2008 г.	2009 г.	2008 г.	2009 г.
Приходи от дейности, вменени по закон				
Поддържане на обекти за предпазване от вредното въздействие на водите (отводняване и корекции)	7 815	5 590	15,69 %	15,69 %
Средства за обекти по 298 ПМС/2007	9 021		18,12 %	0,00 %
Средства за възстановяване на обекти от бедствия и аварии	786		1,58 %	0,00 %
Средства за възстановяване на обекти по пар. 89 от ДБ	643	150	1,29 %	0,42 %
Финансови приходи	110	100	0,22 %	0,28 %
Общо	18 375	5 840	36,90 %	16,39 %
Общо	49 793	35 639	100,00 %	100,00 %

Приходите от търговски дейности представляват приходи от водоподаване за напояване и водоподаване на други нужди, които сумарно формират около 60 % от общите приходи на дружеството за 2009 г. Все по-актуален източник на приходи за дружеството от тази група дейности е услугата „доставка на вода за енергодобив“. Приходи от тази дейност са отчетени през 2008 и 2009 г. Към 31.12.2009 г. на съоръженията, стопанисвани от НС ЕАД, има изградени 19 МВЕЦ. От тях работещи и със сключен договор за доставка на вода са 14 бр. Очакванията на дружеството са, че приходите от тази дейност през 2010 г. ще се увеличават поради включването на 2 нови МВЕЦ и актуализацията на цената за доставка на вода на съществуващите. Приходите от странична дейност се формират от: селскостопанско производство, отдаване под наем на активи (терени, водоеми, сгради, помещения, машини), търговска дейност и т.н. Дружеството е регистрирано като земеделски производител и чрез няколко свои клона генерира приходи от производство и продажба на зърнени култури, риба, мед и др.

Приходите от дейности, вменени по закон, включват поддържането на обекти за предпазване от вредното въздействие на водите (отводняване и корекции), както и дейности, свързани с възстановяването на редица обекти. Финансирането на тези дейности се извършва чрез субсидия от държавата. Относителният дял на приходите от тези дейности в общата структура на приходите на дружеството е по-нисък в сравнение с приходите от търговски дейности. През 2009 г. поддържането на обекти за предпазване от вредното въздействие на водите е регламентирано с договор, сключен между Изпълнителната агенция по хидромелиорации и „Напоителни системи“ – ЕАД. Срокът на договора е от 01.01.2009 г. до 31.12.2009 г. и е на стойност 8 883 000 лв. с ДДС. Забавеното и непълно финансиране по договора е наложило ограничаване на разходите и реалното изпълнение към 31.12.2009 г. е в размер на 6 708 268 лв. с ДДС. Изплатените средства от Изпълнителната агенция по хидромелиорации са едва 3 776 600 лв. с ДДС.

Таблица 3.64. Събрани суми от доставка на вода (хил. лв. без ДДС)

	2003 г.	2004 г.	2005 г.	2006 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Стойност (хил. лв.)							
Напояване	3 540	3 403	1 756	3 700	6 269	8 919	5 825
Промислени цели	2 746	2 604	2 426	3 358	3 833	4 163	3 347
ВиК цели	829	728	703	754	742	687	667
Рибарници	31	52	34	38	130	143	150
Производство на ел. енергия	0	0	0	0	0	452	424
Други цели	45	78	104	143	137	56	72
Всичко	7 192	6 865	5 023	7 992	11 110	14 421	10 484
Структура при базов индекс (2003 г.=100 %)							
Напояване	100,0 %	96,1 %	49,6 %	104,5 %	177,1 %	251,9 %	164,5 %
Промислени цели	100,0 %	94,8 %	88,4 %	122,3 %	139,6 %	151,6 %	121,9 %
ВиК цели	100,0 %	87,8 %	84,8 %	90,9 %	89,5 %	82,9 %	80,4 %
Рибарници	100,0 %	167,4 %	109,3 %	123,2 %	415,4 %	459,1 %	479,4 %
Други цели	100,0 %	172,1 %	229,0 %	314,0 %	300,7 %	123,1 %	157,6 %
Всичко	100,0 %	95,5 %	69,8 %	111,1 %	154,5 %	200,5 %	145,8 %

Динамиката на приходите от доставяне на вода в периода 2003 – 2009 г. в най-голяма степен е очертана на динамиката на приходите от доставяне на вода за напояване, тъй като те формират около половината от общите приходи. В периода 2005 – 2008 г. се наблюдава възходяща тенденция при тези приходи, последвана от значителен спад през 2009 г. Най-голям ръст през последните години се наблюдава при приходите от доставка на вода за рибарници. Приходите от доставка на вода за промишлени цели се задържат на относително стабилно равнище в рамките на целия анализиран период, докато при приходите от доставка на вода за ВиК нужди се наблюдава плавен спад. Очаква се приходите от доставка на вода за производство на електрическа енергия да се увеличат, след като се изградят всички МВЕЦ, които са получили разрешение от съвета на директорите на дружеството.

Според годишния доклад за дейността на дружеството за 2007 г. финансовите резултати от различните дейности са, както следва:

- Доставка на вода за напояване – загуба от 4 244 хил. лв.;
- Доставка на промишлена вода – печалба 1 434 хил. лв.;
- Доставка на вода за рибарници – печалба от 35 хил. лв.;
- Доставка на вода за други цели – печалба 632 хил. лв.;
- Строителство – печалба от 90 хил. лв.;
- Странична дейност – печалба 1 866 хил. лв.;
- Други (продажба на ДМА и т.н.) – печалба от 2 650 хил. лв.

От общо 21 клона през 2007 г. 11 приключват на загуба, а печалба са реализирали 10 клона.

Финансовото състояние на дружеството през 2007 – 2009 г. е анализирано въз основа на набор от финансови и оперативни показатели, използвани вече за анализ на състоянието на ВиК дружествата и описани по-горе. Изчислените стойности на показателите са представени в следващата таблица.

Таблица 3.65. Основни финансови и оперативни показатели на дружеството

Показатели	2007	2008	2009
Показатели за рентабилност			
Коефициент на рентабилност на приходите от продажби	0,005	0,004	- 0,289
Коефициент на рентабилност на собствения капитал	0,001	0,001	- 0,093
Коефициент на капитализация на активите	0,001	0,001	- 0,088
Показатели за ефективност			

Показатели	2007	2008	2009
Коефициент на ефективност на приходите	0,995	0,996	1,247
Коефициент на ефективност на разходите	1,005	1,004	0,802
Показатели за финансова стабилност			
Коефициент на финансова автономност	12,611	9,059	9,750
Коефициент на задлъжнялост	0,079	0,110	0,103
Показатели за ликвидност			
Коефициент на обща ликвидност	4,586	3,270	2,699
Коефициент на незабавна ликвидност	3,979	2,850	2,269

Коефициентите на финансова стабилност показват, че въпреки високия размер на краткосрочните вземания дружеството има висока степен на финансова автономност и съответно ниска степен на задлъжнялост поради сравнително високия размер на собствения си капитал.

Анализът на показателите за ликвидност показва, че „Напоителни системи“ – ЕАД, има възможност да изплати краткосрочните си задължения, ако те трябва да бъдат погасени наведнъж. Все пак трябва да се отбележи, че стойностите на коефициентите намаляват за анализирания период, което е показателно за намаляващи възможности за посрещане на задълженията на дружеството.

3.3. Анализ на дейността на операторите на хидроенергийни системи и съоръжения

3.3.1. Методологически основи

Анализът на дейността на операторите на хидроенергийните системи и съоръжения съдържа следните основни аспекти:

- Основни характеристики на операторите
- Анализ на институционалния капацитет

Анализът на институционалния капацитет се извършва през призмата на възложените функции на тези оператори по следните теми:

■ Анализът на персонала визира неговите количествени и качествени характеристики;

■ Анализът на вътрешната организация на работа обхваща наличието и адекватността на вътрешните правила и процедури, регламентиращи дейността на оператора в контекста на възложените му функции;

■ Анализът на материално-техническата и информационната осигуреност е фокусиран върху наличието в съответната институция на необходи-

мите за доброто изпълнение на нейните функции помещения, оборудване, техника, хардуер и специализиран софтуер.

За осигуряване на необходимата информация са използвани следните методи:

- набиране и анализ на статистически данни;
- събиране и проучване на национални и ведомствени нормативни и отчетни документи;
- провеждане на дълбочинни интервюта.

Анализът се извършва през призмата на функциите, които държавата е възложила в областта на управление на хидроенергийните системи и обекти. В съответствие с това разбиране се идентифицират ведомствата, на които са възложени тези функции. Законът за водите възлага на министъра на икономиката, енергетиката и туризма осъществяването на държавната политика, свързана с дейностите по експлоатация, изграждане, реконструкция и модернизация на хидроенергийните системи и обекти, и контрола за състоянието на водните обекти и водностопанските системи и съоръжения в рамките на неговата компетентност. Функциите във връзка с изпълнението на тези правомощия на министъра на икономиката, енергетиката и туризма са възложени на поделение „Язовири и каскади“ в организационната структура на Националната електрическа компания ЕАД. Министърът на икономиката, енергетиката и туризма е принципал и упражнява правата на държавата в дружеството съгласно разпоредбите на Правилник за реда за упражняване правата на държавата в търговските дружества с държавно участие в капитала, приет с ПМС № 112 от 23.05.2003 г., подпомаган от Дирекция „Индустриални отношения и управление на държавното участие“ в МИЕТ.

В този контекст настоящият анализ се концентрира върху оценка на капацитета на поделение „Язовири и каскади“.

3.3.2. *Обща характеристика на поделение „Язовири и каскади“*

Предприятие „Язовири и каскади“ е създадено през 1954 г. с Постановление на Министерския съвет към тогавашното Министерство на електрификацията. Понастоящем „Язовири и каскади“ е поделение в дирекция „Производство“ в организационната структура на Националната електрическа компания ЕАД.

Предметът на дейност на „Язовири и каскади“ е техническа експлоатация и поддържане на язовири и хидроенергийни обекти. Съобразно предмета на дейност основните функции на предприятието включват:

- Извършване на технически контрол и наблюдение върху експлоатационната сигурност и стабилитета на язовирните стени, напорните и безнапорните деривации и другите хидротехнически съоръжения;
- Експлоатация, поддържане и ремонт на хидротехническите съоръжения и извършване на ново строителство във връзка с техническата и стопанската експлоатация;
- Максимално улавяне и ефективно използване на водите;
- Ежедневно изготвяне на водния баланс на водохващанията.

Предприятието стопанисва 27 язовира, над 40 язовирни стени (многогодишни, годишни, сезонни, седмични и дневни изравнители), над 400 км безнапорни и напорни деривации и над 500 водохващания.

Общият застроен обем на стопанисваните от предприятието язовири е 50,1 % от общия регулиран обем на водохранилищата в Република България.

В началото на 2009 г. наличният обем в язовирите, стопанисвани от „Язовири и каскади“, е 2353 м³, което е около 72 % от общия обем в язовирите и е с около 420 млн. м³ по-малко спрямо началото на 2008 г. В края на 2009 г. общият завирен обем е 2753 млн. м³ и е около 84 % от общия обем. Предприятието осигурява водни ресурси за 35 ВЕЦ с инсталирана мощност 2811 МВт.

През 2009 г. е реализиран общ приток от 5 610 244 хил. м³, което е с 32 % повече от предходната година. От общия приток 5 610 244 хил. м³ 3 648 627 хил. м³ са от собствен водосбор и събирателни деривации, а 1 961 617 хил. м³ са от ВЕЦ, ПАВЕЦ и ПС.

Общият разход на вода от язовирите е 5 871 656 хил. м³ и той е разпределен, както следва:

- Подадена вода за ВЕЦ – 5 282 265 хил. м³ или 89,96 % от общия разход;
- Подадена вода за напояване – 33 641 хил. м³ или 0,57 % от общия разход;
- Подадена вода за водоснабдяване – 210 025 хил. м³ или 3,58 % от общия разход;
- Изпуснати води за оводняване на речните русла – 59 604 хил. м³ или 1,025 % от общия разход;
- Изпарения, филтрация и пропуски – 212 190 хил. м³ или 3,61 % от общия разход;
- Пропуснати води при провеждане на годишните технически прегледи и превантивна дейност – 58 171 хил. м³ или 0,99 % от общия разход;
- Прелели води през преливниците на язовирните стени – 14 573 хил. м³ или 0,27 % от общия разход.

Поделение „Язовири и каскади“ осигурява експлоатация на каскадите Баташки водносиллов път, Долна Арда, Искър, Рила, Петрохан, Пиринска Бистрица, Доспат – Въча, Белмекен – Сестримо – Чаира, и хидровъзлите Ал. Стамболийски, Копринка и Розов кладенец и Овчарица.

За част от приватизираните каскади „Язовири и каскади“ извършва поддръжка и ремонт на съоръженията при заплащане на дейността по договор, а за други изцяло осигурява поддръжка и ремонт на съоръженията, без тези на приватизираните ВЕЦ.

При осъществяване на своите функции „Язовири и каскади“ взаимодейства основно с „Напоителни системи“ – ЕАД, в структурата на Министерството на земеделието и храните, с ВиК дружествата, със сдруженията за напояване, с общините, с концесионери за рибовъдство и други.

3.3.3. *Институционален капацитет на поделение „Язовири и каскади“*

Количествени и качествено-структурни характеристики на персонала

В предприятието работят над 750 души – служители в обща администрация, технически специалисти и работници, разпределени в централното управление, язовирните райони и ремонтните бази.

Наличието персонал е достатъчно за изпълнение на функциите и в краткосрочен план не са идентифицирани потребности от допълнителен персонал в количествено отношение.

Подобна е оценката и по отношение на квалификацията – персоналят е много добре квалифициран. В същото време в предприятието оценяват като риск за бъдещото развитие липсата на специалисти хидроинженери на пазара на труда (хидротехническо строителство, хидротехнически съоръжения). За техническите звена са необходими именно такива специалисти. Според експерти на дружеството в близките години ще са необходими поне 5 специалисти хидроинженери.

За момента проблемът се преодолява чрез „запазване на някои основни специалисти от персонала след навършване на пенсионна възраст, за да предадат опита си на по-младите специалисти“.

Прогресивно намаляващият брой хидроинженери се идентифицира като сериозен проблем в национален мащаб. Причините са от обективен и субективен характер. Според мнението на експерти от предприятието „закриването на проектантските организации и липсата на строителни обекти в областта на хидростроителството доведе до липса на интерес сред младите хора от получаване на висше образование в тази област“. В същото време не трябва да се подценява и липсата на устойчива политика както от страна на държавата, така и от страна на бизнеса за връзка с висшите учебни заведения относно необходимостта от такива кадри. Държавната поръчка за ВУЗ явно не е достатъчно ефективен инструмент и следва да се допълва от други стимули. Това се отнася също и за бизнес структурите, които могат например да организират стипендии за студенти за придобиване на висше образование в необходимата специалност с последващо наемане на работа. Като бизнес структура в рамките на компания НЕК ЕАД „Язовири и каскади“ може да обмисли такъв подход.

Професионално развитие на персонала

Предприятието провежда системна политика за подготовка и редовно повишаване на квалификацията на оперативния и ремонтния персонал. Обучението на персонала се организира в съответствие с потребностите и с изискванията на действащите нормативни актове и вътрешни документи в НЕК ЕАД по учебни програми, включващи теми и въпроси, свързани с общотехническите знания, умения и технология на извършваните работи по съответните специалности.

Преобладаващо е вътрешнофирменото обучение на служители и работници от „Язовири и каскади“, което се провежда на място или в регионалните учебни центрове. С участието на висококвалифицирани лектори се овладяват процесите на експлоатацията и новостите в управлението на съоръженията след проведени рехабилитации. По-рядко обучението е чрез участие в специализирани курсове, организирани от външни фирми.

Приетите ремонтна и рехабилитационна програма водят до непрекъснато повишаване на квалификацията на оперативния и ремонтния персонал.

Работници и служители в дружеството са участвали през последните две години в множество курсове за повишаване на квалификацията, повечето от които се правят ежегодно, като напр.:

– Обучение на икономисти, счетоводители, касиери по КТ, ВПОРЗ, ЗСч, КСО, ЗКПО, ЗОДФЛ, МСС и други нормативни документи;

– Обучение по Закона за обществени поръчки (ЗОП), ГПК, АПК, ЗУТ;

– Специализирано обучение на персонала на високопланинските райони и от управлението за работа в трудни зимни условия – различни модули;

– Повишаване на квалификацията на заварчиците от язовирните райони и ремонтни бази в съответствие с Наредба № 7 за условията и реда за придобиване и признаване на правоспособност за заваряване;

– Обучение на електротехнически персонал в съответствие с чл. 30 и чл. 31 от Наредба № 16 – 116 за техническа експлоатация на ЕО и чл. 18 от Правилника за безопасност и здраве при работа по електрообзавеждането с напрежение до 1000 V;

– Изготвяне на поръчки в среда SAP – R3 от технически лица;

– Обучение на специалистите по здравословна и безопасна работа от язовирните райони и ремонтните бази за „Координатор по безопасност и здраве при работа“;

– Работа с мостови и козлови кранове в съответствие с Наредбата за безопасна експлоатация и технически надзор на повдигателни съоръжения;

– Обучение за работа с мотокар (презаверка на удостоверение за правоспособност) съгласно Наредба № 1 от 10 април 2006 г. за придобиване или признаване на правоспособност за работа с електрокари и мотокари в предприятията;

– Обучение на членовете на комитетите и групите по условия на труд от язовирните райони и бази;

– Обучение и проверка на знанията по групи персонал (за всички групи) в предприятието по безопасност на труда в зависимост от работата им;

– Обучение и проверка на знанията на хората, работещи с товароподемни съоръжения, съгласно Наредбата за безопасна експлоатация и технически надзор на повдигателни съоръжения, мотокаристи, автокранисти и сапанджии.

Това показва значителни и системни усилия за постоянно поддържане и повишаване професионалната квалификация на персонала в предприятието.

Вътрешна организация на работа

Организационната структура на поделение „Язовири и каскади“ включва централно управление и поделения. Поделенията са 16 язовирни района и две ремонтни бази в Батак и в София.

Тази структура е от линейно-функционален тип, като общото разпореждане с ресурсите и целеполагането влиза в задълженията на линейните ръководители (ръководителите на отдели), а управлението на процесите за постигане на поставените цели се възлага на функционалните звена (клонове). Изградената структура съответства на спецификата на дейността на предприятието и е важна предпоставка за ефективно изпълнение на дейността.

В поделение „Язовири и каскади“ са разработени и приети необходимите вътрешни документи, регламентиращи дейностите, свързани с техническата експлоатация, сигурността и надеждността на язовирните стени и на другите хидротехнически съоръжения, както и с управлението на персонала. Утвърдени са пакет от програми за експлоатация, за технически контрол и др.

Регламентирани са функционалните характеристики на структурните звена и организацията на работата им и са разписани подробни инструкции за всяко работно място. Приет е Правилник за организацията на работната заплата и колективното трудово договаряне.

Във връзка с техническата експлоатация е изградена ясна и стройна организация на работата и са разписани всички необходими за това процедури. Ежегодно се провеждат технически прегледи за установяване на експлоатационното състояние на язовирните стени и на другите съоръжения за максимално улавяне и рационално използване на водите. Периодично се извършват огледи на деривации и подводни огледи на съоръженията. Също периодично се изготвят анализи за състоянието на потенциално опасни и големи язовирни стени, които се стопанисват.

Приета е ясна процедура за постоянния обмен на информация, на базата на която се изготвят анализите за сигурността, поведението на язовирните стени и за резултатите от тяхната стопанска експлоатация. Преценява се необходимостта от извършването на текущи и основни ремонти. Анализите се разглеждат от експертен технически съвет на НЕК ЕАД, включващ специалисти в областта на язовирното проектиране, строителството и експлоатацията, които вземат решения, свързани с бъдещата експлоатация.

Във връзка с ремонта на съоръженията се изготвят проекти за налагащите се ремонтни работи по съоръженията. Строително-ремонтните работи се изпълняват както от предприятието, така и чрез възлагане. За целта към всеки язовирен район са създадени специализирани групи за текущо поддържане и извършване на налагащите се ремонтно-възстановителни работи, поддържан е необходимият аварийен резерв от материали, транспорт и механизация за най-неотложните нужди. Ремонтните групи включват необходимите специалисти и разполагат с адекватна материална база за извършване на оперативните наблюдения, измервания и текущото поддържане на съоръженията. В тази насока дейността на язовирните райони се подпомага от двете ремонтно-транспортни

базы. Към тях са изградени специализирани звена – подвижни работилници, механизация, транспорт, сондажно-инжекционна и торкретна група и други.

В поделението „Язовири и каскади“ са изготвени Планове за действие в аварийни ситуации и при високи води, съгласувани с Главна дирекция „Гражданска защита“ към МВР и с областните управи и общините.

На тригодишен период за водоохранилищата се разработват доклади за резултатите от водостопанската експлоатация, които съдържат информация за приток уловени води, подадени към водопотребителите води, прелели води (провеждане на високите води) и загубите.

Материално-техническа и информационна осигуреност

Материално-техническото и информационното осигуряване на „Язовири и каскади“ за изпълнение на дейностите е на много добро равнище.

Поделение „Язовири и каскади“ е осигурено със съвременен оборудване и екипировка на високо професионално равнище. Предприятието разполага със съвременна апаратура, като уреди за геодезично измерване, прибори за дистанционно измерване и отчитане, ведомствена хидрометеорологична мрежа със 156 хидрометрични, 16 климатични, 12 снегомерни и 41 дъждомерни станции.

Внедрена е автоматизирана информационна система за измерване на ежедневния воден баланс с три групи модули: в управлението, в язовирните райони на каскада Арда и съответните ВЕЦ.

Има добре оборудван технически кабинет за архивиране на документация по проучване, проектиране, строителство и експлоатация, технически паспорти и анализи.

Изградени са контролно-измерителни системи за наблюдение, измерване и анализиране на протичащите явления и процеси в язовирните стени. В предприятието са оборудвани лаборатории за химически анализ на суфозионни процеси, за фото- и видеодокументиране на процесите, явленията, аварийните ситуации, за контрол на специализирани измервателни уреди.

Като част от структурата на НЕК ЕАД поделение „Язовири и каскади“ ползва въведената в компанията система за планиране, управление и контрол на дейността SAP R/3. Системата включва модулите Финансово счетоводство, Контролинг, Управление на паричните потоци, Материално стопанство, Продажби и дистрибуция, Система за фактуриране, управление на инвестициите и човешките ресурси, дълготрайни материални активи и др. На настоящия етап в поделението са внедрени само част от модулите, като предстои въвеждането и на други модули. За осигуряване на стабилна работа на системата е изградена съвременна техническа инфраструктура.

Между централното управление на НЕК ЕАД и поделение „Язовири и каскади“ съществува безжична комуникация.

Взаимодействие и координация с други институции

Взаимодействието на поделение „Язовири и каскади“ с други институции и структури

с функции по водите се характеризира както с добри практики, така и с някои проблеми.

Като добри се оценяват взаимоотношенията и координацията със сдруженията за напояване, с ВиК дружествата (с едно изключение), с Главна дирекция „Гражданска защита“ в МВР.

Известни затруднения има при общуването с Министерството на земеделието и храните, в частност с „Напоителни системи“, и с концесионерите за рибовъдство. Според интервюираните „проблемите в голяма степен произтичат от несъвършенства в нормативната уредба, като например: липса на приета регламентирана методика за заплащането на услугата „водоподаване“ на потребителите, намиращи се под съоръжения, стопанисвани от предприятието; недостатъци в нормативната уредба относно прилагане на Закона за рибарство и аквакултури, които създават проблеми при общуване с концесионерите на язовири за рибовъдство, например при намаляване на водни нива на язовири по време на ремонтни дейности.

Анализ на финансовото състояние на Предприятието не може да бъде извършен, тъй като то не формира самостоятелен счетоводен баланс. По данни на НЕК ЕАД осреднените годишни разходи на „Язовири и каскади“ за периода 2008 – 2010 г. са следните: по инвестиционна програма – 6,3 млн. годишно, по ремонтна програма – 4,9 млн. лв., и по издръжка на предприятието – 33,6 млн. лв. Тези разходи обхващат всички дейности на предприятието – стопанисване на язовири, язовирни стени, деривации и водохващания, експлоатация на каскади и хидровъзли, поддръжка и ремонт на приватизирани каскади.

3.4. Основни изводи

ВиК оператори

Анализ на капацитета

Пазарните позиции на дружествата, предоставящи услуги във водния сектор, се определят от монополното предлагане на стока с много ниска степен на еластичност на потреблението.

Предоставянето на водоснабдителните услуги от ВиК операторите зависи от наличността и техническото състояние на водопроводната мрежа, както и от качеството на питейната вода. Въпреки добрия териториален обхват на водопроводната мрежа и сравнително доброто качество на водата изключително високата степен на амортизация на водопроводите е фактор, който може да бъде сериозна заплаха за нормално функциониране на дружествата през следващите години.

При отвеждането и пречиштането на отпадъчни води предоставянето на услугата в най-голяма степен зависи от наличието на техническа инфраструктура.

Преобладаващата правна форма на собственост на ВиК операторите – дружества с ограничена отговорност – не съответства на мащаба на дейността, не отчита адекватно участието на общините и не създава благоприятни условия за добро корпоративно управление.

Общата численост на персонала в дружествата, въпреки неговата благоприятна образователна и квалификационна структура, не съответства на изпълнявания обем дейности. Съществуват резерви за оптимизиране на числеността на персонала в съчетание с въвеждане на съвременни системи за управление на персонала.

ВиК дружествата досега са започнали да развиват предимно дефанзивния си институционален капацитет.

Развитието на стратегическия институционален капацитет е изоставаща задача. Само при експлоатационната дейност и управлението на човешките ресурси достигнатото ниво може да се характеризира като средно, което се асоциира с реформи на съответните елементи, които са започнати, постигнатите резултати от тях показват, че е постигнат значителен напредък, но са необходими допълнителни усилия, докато се постигне състояние на завършеност.

Самооценката на капацитета на дружествата за извършване на инвестиционна дейност на проклетен принцип е незадоволителна.

По данни на ВиК операторите в общия случай, когато община кандидатства за проект във водния сектор, тя рядко съгласува своите намерения с ВиК дружеството. Като цяло общините разкриват намеренията си пред водните оператори в най-ранната фаза на проекта (възникването на неговата идея) и в последния етап, когато трябва да се приеме изградената инфраструктура. Изборът на консултантски екип и на строител, както и изготвянето на тръжната документация са сред етапите, които много рядко се съгласуват с компаниите, предоставящи водоснабдителни услуги.

Не съществува връзка между големината на дружеството и нивото на „съгласуваност“ между ВиК дружеството и съответните общини. Интересно е да се отбележи, че ВиК дружествата, които са общинска собственост, не се ползват с привилегии при съгласуване на намеренията на общините с тях.

Повече от половината от ВиК дружествата, представили информация, чрез която оценяват собственото си развитие, са декларирали готовност за участие в реализацията на инфраструктурни проекти, ако тяхното участие се насърчава. Желаните форми на насърчаване на участието са: получаването на финансова помощ и подкрепа от трети страни; изграждането на звена, които да имат капацитет да разработват необходимата документация; осъществяване на по-добра комуникация между институциите, както и промяна в нормативната уредба. Сроковете за реализиране на предложените промени варират значително: от 3 месеца до 10 години.

Нерегламентираните отношения във връзка със собствеността и управлението на активите между собственика на инфраструктурата и оператора, който предоставя ВиК услуги, е една от основните причини за ниското равнище на изпълнение на планираните инвестиции през последните години.

DEA анализ

Получените резултати за ВиК отрасъла в България според DEA анализа за относителна техническа ефективност са значително по-ниски от други страни в Европа. В същото време има негативна тенденция в отчетените нива на средна техническа ефективност за отрасъла през последните три години.

Направените анализи не доказват връзка между големината на дружествата и постигнатото ниво на техническа ефективност.

Постигнатите по-високи цени също не се отъждествяват с постигане на по-високи резултати на техническа ефективност, като в много случаи се наблюдава точно обратният резултат.

Идентифицират се „луфтове“ или преразход на ресурс главно по отношение на числеността на персонала.

Финансово състояние

Съществува голяма концентрация на нетекущи активи в малък брой дружества.

Балансовата стойност на активите на голяма част от предприятията от отрасъла отдавна е изостанала от пазарните стойности или на новоизградени активи от аналогичен тип. Това прави невъзможно възстановяването на амортизираните активи само със средства от фонд амортизационни отчисления, като средствата стигат основно за ремонтни дейности и се разчита на принципалите да осигурят финансиране за проектите.

Неизпълнението на инвестиционните програми в утвърдените бизнес планове е огромно, като за 2009 г. изпълнението е над 80 %.

Краткосрочните вземания имат най-голям дял в текущите активи при всички оператори, като повишаващите му се стойности при малките и големите ВиК дружества са неблагоприятни, тъй като това показва затруднения при събиране на вземания от клиенти.

Дългосрочните пасиви на ВиК дружествата намаляват през 2008 и 2009 г. спрямо 2007 г. Изключение от тази тенденция са много големите оператори поради нарастване на правителствените дарения, предоставени от държавни и общински органи на властта, включително чрез усвояване на средства по програми на Европейския съюз, свързани с активи, дарения чрез прехвърляне на имоти, машини и съоръжения към дружеството и/или чрез финансиране на дейности по изграждане на активи.

Задължения за такса водоползване имат големите и много големите дружества, като сумите нарастват за анализирания период, особено 2008 г. спрямо 2007 г. Тези задължения формират относително малък дял в структурата на текущите пасиви на посочените два типа дружества. Допуска се, че стойността на този пасив е значително по-голяма, защото посочените данни са изчислени само въз основа на информация от няколко дружества, които изрично са извели тези пасиви в отделен параграф. В масовия случай ВиК дружествата отчитат тези пасиви в параграф „други данъчни задължения“ или „други краткосрочни задължения“, което затруднява анализа на задълженията, свързани с такса водоползване.

Малките дружества имат най-голяма ефективност при предоставянето на ВиК услугите, измерена чрез разходи на един обслужван жител. Те имат най-добри стойности на този показател за всички години от анализирания период, а през 2009 г. се наблюдава дори намаление спрямо 2008 г. Тъй като разходите рефлектират върху цените на ВиК услугите, то тези дружества имат най-ниските цени в страната. Получените резултати показват, че вместо да реализират икономии от мащаба и оттам с увеличаването на големината на дружествата да се увеличава тяхната ефективност, се наблюдава точно обратната тенденция.

По-висока разходна ефективност на малките ВиК дружества не води до положителен текущ годишен финансов резултат. Една от причините е възможността общинските ръководства да възлагат задачи на ВиК дружествата извън обичайната им дейност, като например ремонтни работи на общински обекти, възстановяване на настилки и др.

Приходите от оперативна дейност формират между 98,1 и 99,7 % от общите приходи на ВиК дружествата и изцяло определят състоянието и тенденциите при общите приходи. В рамките на анализирания тригодишен период приходите на всички оператори се увеличават, като тази тенденция е най-силно изразена при много големите ВиК оператори.

През последните три години задлъжнялостта на дружествата постоянно нараства.

Оператори на хидромелиоративни и хидроенергийни системи и съоръжения

Използваемостта на капацитета на хидромелиоративните системи за последните десет години е под 10 %, което се дължи на драстичното намаление на засети поливни култури и промяна на структурата им.

Дружеството „Напоителни системи“ изпитва сериозна потребност от квалифициран персонал в централното управление и особено в клоновете си.

По отношение на финансовото състояние на „Напоителни системи“ – ЕАД, са идентифицирани два основни проблема: нарастващи несъбираеми вземания и ненавременно и непълно превеждане на държавната субсидия за вменените му по закон дейности, свързани с отводняване и предпазване от вредното въздействие на водите. За да финансира тези дейности, дружеството насочва средства, получени от търговската си дейност. Съчетаването на търговски по характер и субсидирани от държавата дейности създава предпоставки за неефективно управление и негативни финансови резултати.

Предприятие „Язовири и каскади“ към НЕК ЕАД е добре екипирано и подготвено да изпълнява вменените му функции и предмет на дейност по отношение на техническа експлоатация и поддържане на хидроенергийни системи и обекти. Липсата на самостоятелен баланс на Предприятието не позволява адекватна оценка на финансовите потоци, свързани с тази дейност.